

Turvallisuuskomitea
Säkerhetskommittén
The Security Committee

Kohti kattavampaa varautumista

Vapaaehtoisjärjestöt kokonaisturvallisuuden tukena

Toimittanut Eeva Innola

Turvallisuuskomitea

Eteläinen Makasiinikatu 8

PL 31, 00131 HELSINKI

tk@turvallisuuskomitea.fi

www.turvallisuuskomitea.fi

Taitto:

Paino:

ISBN: 978-951-25-2619-2 nid.

ISBN: 978-951-25-2620-8 pdf

Sisällysluettelo

Esipuhe.....	5
Tiivistelmät suomeksi	7
Referat på svenska	10
Summaries in English	14
Johdanto - suomalainen vapaaehtoisjärjestötoiminta varautumisen tukena	17
VAPAAEHTOISTOIMINTA JA VARAUTUMINEN TUTKIMUKSEN VALOSSA.....	23
Vapaaehtoistoiminnan trendit ja hyvä organisointi.....	24
Vapaaehtoistoiminta sosiaali- ja terveydenhuollon tukena varautumisessa.....	30
Vapaaehtoisresurssin saatavuus ja käytettävyys hälytystehtäviin	40
Harjoitukset yhteistoiminnan vahvistajana	47
Vapaaehtoistoiminta vuonna 2025.....	57
VAPAAEHTOISET OSANA ORGANISOITUA VALMIUSTOIMINTAA:	
KÄYTÄNNÖN TOIMINTAMALLEJA.....	63
Auttajat yhdeltä luukulta - suomen punainen risti ja vapepa.....	64
Vapaaehtoinen maanpuolustus tuottaa osaajia ja koulutusta	67
Aina valmiina – suomalaisten turvaksi vapaaehtoinen palokuntatoiminta	72
Vapaaehtoiset osana meripelastustoimen valmiutta.....	76
Tukinet – kriisikeskus verkossa	79
Kova-toimikunta - uusi lähestymistapa kotitalouksien omatoimiseen varautumiseen	81

Yhteiskunnan elintärkeät toiminnot turvataan viranomaisten, elinkeinoelämän sekä järjestöjen ja kansalaisten yhteistoimintana. Turvaamisen toimiin kuuluvat uhkiin varautuminen, häiriötilanteiden ja poikkeusolojen hallinta sekä niistä toipuminen.
(Valtioneuvoston periaatepäätös, 5.12.2012)

Arvoisa lukija,

Vapaaehtoisjärjestöt ovat keskeisiä yhteiskunnan turvallisuustoimijoita. Järjestöt kartuttavat yhteiskunnan aineellista, henkistä ja sosiaalista pääomaa, vahvistavat julkista toimintaa ja täyttävät myös julkiselle toiminnalle säädettyjä velvoitteita. Järjestöjen merkitys varautumisessa on tunnustettu valtioneuvoston selonteoissa ja periaatepäätöksissä. Järjestöt on itse asiassa nostettu esiin 2000-luvun aikana jokaisessa turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa sekä Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa. Järjestötoiminnan potentiaali on tunnustettu, mutta ovatko viranomaiset osanneet valjastaa tämän potentiaalin käyttöön?

Turvallisuuskomitea sovittaa yhteen yhteiskunnan varautumiseen ja kokonaisturvallisuuteen liittyvää toimintaa. Turvallisuuskomitea on nyt nostanut merkittäväksi aiheekseen järjestötoimijoiden ja viranomaisten varautumisyhteistyön kehittämisen. Turvallisuuskomitea haluaa kuulla erityisesti vapaaehtoisjärjestöjä kehitystyön suunnittelussa. Kattavamman keskustelun avaukseksi Turvallisuuskomitea järjesti seminaarin lokakuussa 2014. Seminaarin tarkoituksena oli saada näkemyksiä niin järjestötoimijoilta kuin viranomaisilta eri hallinnontasoilta. Seminaarin tavoitteena oli järjestöjen toiminnan liittäminen entistä paremmin osaksi kokonaisturvallisuutta.

Tässä julkaisussa käsitellään seminaarin antia. Pääosa kirjoituksista perustuu asiantuntijoiden alustuksiin. Temaattisesti julkaisu kulkee ensin esitellen suomalaista vapaaehtoisjärjestötoimintaa yleisesti ilmiönä sekä pohtien siinä tapahtuvia ja siihen kohdistuvia muutostrendejä. Sen jälkeen vapaaehtoistoimintaa käsitellään tutkimuksen valossa muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon varautumisessa sekä pelastus- ja hälytystehtävien tukena. Vapaaehtoistoimijoiden ja viranomaisten yhteistoimintaa pohditaan valmiusharjoitusten onnistumista kartoittavassa tutkimuksessa. Julkaisun tutkimuksellisesti päättyä tulevaisuusvisioon vapaaehtoistoiminnasta vuonna 2025.

Toisen osan julkaisussa muodostaa käytännön toimintamallien esittely. Se sisältää esimerkkejä siitä, miten vapaaehtoistoimijat ovat organisoituneet osaksi laajempaa varautumista. Tässä osassa esillä on perinteisiä varautumisen järjestötoimijoita, mutta siinä on myös pyritty ottamaan huomioon toimintaympäristön muutos, josta esimerkkinä on sosiaalisessa mediassakin toimiva nettiauttaminen. Verkossa toimiva kriisikeskus tarjoaa apua ja tietoa erityisesti nuorille heille tutuilla matalan kynnyksen viestintäkeinoilla.

Seminaarin keskeisenä havaintona oli, että vapaaehtoisjärjestöt ovat halukkaita ja erittäin kykeneviä osallistumaan yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden lisäämiseen. Vapaaehtoisjärjestöjen toiminnan liittäminen entistä paremmin osaksi kokonaisturvallisuutta vaatii kehittämistä kaikilla hallinnon tasoilla. Tätä edistääkseen Turvallisuuskomitea on antanut asiasta suosituksen. Se perustuu järjestöseminaarin antiin ja seminaarista kerättyyn palautteeseen. Suositus esittää, että Turvallisuuskomitean tulee edistää viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen yhteistyötä varautumisessa. Konkreettisia keinoja tälle suositus nimeää kolme: 1) järjestöjä edustavan asiantuntijan kutsuminen mukaan komitean työskentelyyn järjestöihin liittyvissä kokonaisturvallisuuden asioissa, 2) mahdollisuuden tarjoaminen varautumista edistävälle vapaaehtoisjärjestölle asettaa sivutoiminen sihteeri Turvallisuuskomitean sihteeristöön projektiluontoisiin tehtäviin valmistelevaan järjestöihin liittyviä asioita, 3) säännöllisten varautumiseen ja viranomaisyhteistyöhön liittyvien tilaisuuksien järjestäminen järjestökentälle.

Muiden varautumisen toimijoiden osalta suositus esittää, että viranomaisten tulee kiinnittää erityistä huomiota vapaaehtoisresurssien tunnistamiseen ja tehtävien määrittelyyn osana valmiussuunnitteluaan kaikilla hallinnon tasoilla. Eri hallinnonalojen viranomaisten ja järjestöjen keskinäinen yhteistyö tulee huomioida suunnittelussa. Järjestöt tulee ottaa mukaan viranomaisten valmiuden suunnitteluun, harjoituksiin ja koulutuksiin. Vapaaehtoisille soveltuvat tehtävät tulee määritellä hallinnonaloittain. Lisäksi vapaaehtoisresurssien käyttö ja koordinaatio pitäisi olla sujuvaa hallinnonalojen kesken. Vapaaehtoisjärjestöjen rooli on keskeinen osa varautumista jatkossakin.

Järjestöseminaarin keskusteluissa esiin nousi seikka, joka viranomaisten on erityisesti syytä ottaa huomioon. Tähän asti järjestöt ovat muokanneet toimintaansa, jotta se sopisi viranomaisten tarpeisiin. Olisiko nyt kuitenkin aika ajatella myös toisinpäin: osaaminen on jo kentällä olemassa, kuinka se saadaan tehokkaimmin lisäämään yhteiskunnan turvallisuutta?

Valtiotasolla arvostetaan vapaaehtoistoimintaa. Sen arvoa on mahdoton budjettilukujen valossa edes mitata. Suomi on pärjännyt hyvin ja sitä edistämässä on ollut yhdessä tekemisen perinne. Samasta perinteestä nousee järjestötoiminnan suosio ja laatu. Meidän viranomaisten tehtävä on maksimoida tämän valtavan voimavaran potentiaali. Turvallisuuskomitea jatkaa työtään yhteistoiminnan kehittämiseksi.

Mielenkiintoisia lukuhetkiä tämän julkaisun parissa,

Turvallisuuskomitean puheenjohtaja,
kansliapäällikkö Arto Rätty

Kohti kattavampaa varautumista - Vapaaehtoisjärjestöt kokonaisturvallisuuden tukena

Johdanto, Teija Mankkinen

Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa peräänkuulutetaan nykyään yhä kriisinkestävämpää, joustavampaa ja erilaisiin tilanteisiin sopeutuvaisempaa, resilienttiä, yhteiskuntaa. Kolmannen sektorin ja paikallisyhteisöjen rooli jälkiteollisen yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden osana korostuu. Käytännössä tällä viitataan esimerkiksi laaja-alaisempaan eri sektoreiden ja toimijoiden väliseen yhteistoimintaan sekä kansalaisyhteiskunnan merkityksen kasvuun eri tilanteiden ja asioiden hoitamisessa. Suomessa on aina ollut vahvaa yhteiskunnallista yhdistystoimintaa. Johdannossa käydään läpi ja pohditaan suomalaista yhdistys- ja kansalaistoimintaa ja siihen kohdistuvia muutossuuntia.

Vapaaehtoistoiminta ja varautuminen tutkimuksen valossa

Vapaaehtoistoiminnan trendit ja hyvä organisointi, Kiril Häyrinen

Häyrinen käy läpi vapaaehtoistoimintaa sekä yleisesti että sosiaali- ja terveysalan näkökulmasta. Tekstissä keskitytään vapaaehtoistoiminnan muutostrendeihin Järjestöbarometrien tuottaman aineiston pohjalta. Tutkimustulosten valossa vapaaehtoistoiminta ei ole kriisissä, mutta järjestötoiminnan resilienssin näkökulmasta toiminnan hyvä organisointi on toimivuuden ja luotettavuuden edellytys. Häyrinen painottaa organisointinäkökulmaa ja määrittelee hyvän järjestötoiminnan organisoinnin edellytyksiä.

Vapaaehtoistoiminta sosiaali- ja terveydenhuollon tukena varautumisessa, Merja Rapeli

Artikkelissa tarkastellaan vapaaehtoisjärjestöjen roolia sosiaali- ja terveydenhuollon varautumisessa. Sosiaali- ja terveydenhuolto on keskeinen toimija yhteiskuntaa kohtaavissa häiriötilanteissa. Pienissä ja suurissa häiriötilanteissa palveluiden tarve kasvaa. Järjestöjen vapaaehtoiset ovat lähellä avun tarvitsijoita ja he voivat olla merkittävässä tehtävässä auttamassa sosiaali- ja terveysviranomaisten tukena. Artikkelissa käydään lyhyesti läpi sosiaali- ja terveydenhuollon tehtäviä ja organisoitumista, painottaen vapaaehtoistoiminnan näkökulmaa. Empiirisen aineiston kautta on tutkittu sosiaali- ja terveydenhuollon varautumista vapaaehtoistojen osalta.

Vapaaehtoisresurssin saatavuus ja käytettävyys hälytystehtäviin, Ilona Hatakka

Vapaaehtoisten osallistuminen hälytykselliseen toimintaan on vakiintunut ainakin osaksi olemassa olevia järjestelmiä, mutta vapaaehtoista hälytystoimintaa ei tähän mennessä ole juurikaan tutkittu. Tämä artikkeli käsittelee pelastus- ja valmiustoiminnassa mukana olevien vapaaehtoisten osallistumista, käytettävyyttä ja motivaatiotekijöitä hälytystoimintaan. Artikkelin perustuu vapaaehtoisten saatavuutta ja käytettävyyttä hälytystehtäviin selvittäneeseen tutkimukseen, jossa koottiin kyselytutkimuksena avulla kuvaus pelastus- ja valmiustoiminnassa mukana olevista vapaaehtoisista.

Harjoitukset yhteistoiminnan vahvistajana, Katja Ahola

Artikkelissa kartoitetaan valmiusharjoitusten onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä osallistujien näkökulmasta. Suomalaisen yhteiskunnan kriisivalmius perustuu yhteistyöhön – elintärkeät toiminnot turvataan toimimalla verkostoissa niin julkishallinnon, elinkeinoelämän kuin vapaaehtoistoimijoidenkin kanssa. Toiminnan sujuvuus edellyttää etukäteissuunnittelun lisäksi aktiivista valmiusharjoittelua. Onnistuneiden valmiusharjoitusten avulla kriisivalmiutta kyetään kehittämään entisestään. Kirjoittaja erittelee tutkimusaineiston perusteella viisi harjoitusten onnistumiseen vaikuttavaa tekijää.

Vapaaehtoistoiminta vuonna 2025, Henrietta Grönlund

Artikkelissa visioidaan vapaaehtoistoimintaa vuonna 2025 vapaaehtoisten osallistumisen näkökulmasta. Tulevaisuuteen johdatetaan ensin katsauksella suomalaiseen vapaaehtoistoimintaan vuonna 2014. Vapaaehtoisten osallistumista lähestytään jo tällä hetkellä näkyvissä olevien muutosten kautta. Tekstissä pohditaan haasteita ja mahdollisuuksia, jotka tulevat vaikuttamaan vapaaehtoistoimintaan tulevaisuudessa.

Vapaaehtoiset osana organisoitua valmiustoimintaa: Käytännön toimintamalleja

Auttajat yhdeltä luukulta - Suomen punainen risti ja Vapepa, Pertti Torstila

Kun auttajia on paljon, koordinaatiota tarvitaan. On osattava hallita paitsi auttamisoperaatiota, myös itse auttajia. Erityisesti sosiaalisen median ilmiö on niin kutsutut spontaanit auttajat. Huomio sosiaalisessa mediassa voi mobilisoida hetkessä yllättävän suuren määrän ihmisiä. Vapaaehtoisjärjestöille vahva halu auttaa on valtava voimavara. Jotta apu todella vastaisi avun saajan tarpeita, järjestöjen tehtävä on kanavoida ihmisten auttamishalu mielekkäällä tavalla. Esimerkki testatusta yhteistoiminnasta Suomessa on Suomen Punaisen Ristin koordinoima Vapaaehtoinen pelastuspalvelu, Vapepa. Suomessa toimii yli 1300 hälytysryhmää, joissa on mukana noin 20 000 koulutettua vapaaehtoista auttajaa.

Vapaaehtoinen maanpuolustus tuottaa osaajia ja koulutusta, Juha Niemi

Vapaaehtoinen maanpuolustuskoulutus tukee yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta. Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen (MPK) toiminta nojaa lainsäädännölliseen pohjaan. Vuonna 2008 voimaan tullut laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta (556/2007) määrittää Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen tehtäviksi koulutuksen, tiedotuksen ja valistuksen. MPK:n päätehtävänä on järjestää puolustusvoimien ohjaamana sotilaallista koulutusta, mutta noin kolmannes vuosittaisesta koulutustarjonnasta kohdentuu yleiseen varautumis- ja turvallisuuskoulutukseen. Vapaaehtoisen maanpuolustuskoulutuksen kautta on mahdollista kouluttaa ja rekrytoida henkilöitä ja osaajia viranomaisten ja kuntien tarpeisiin sekä erilaisiin hälytystehtäviin.

Aina valmiina – suomalaisten turvaksi, vapaaehtoinen palokuntatoiminta, Tiia Fredriksson

Suomalainen järjestäytynyt vapaaehtoinen palokuntatoiminta syntyi jo 1800-luvulla. Palokuntatoiminnan historiaan kietoutuu koko suomalaisen pelastustoimen synty. Vapaaehtoinen palokunta eli VPK on palokuntatoimintaa varten perustettu yhdistys. Sopimuspalokunta on alueen pelastustoimen kanssa pelastustoimeen kuuluvien tehtävien hoidosta sopimuksen tehnyt palokunta. Suomessa on vuoden 2014 tilastojen mukaan 709 sopimuspalokuntaa ja noin 13 400 hälytyskelpoista sopimuspalokuntalaista. Palokuntatoimintaa ohjaa ja koordinoi Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö.

Julkisen sektorin näkökulmasta vapaaehtoinen palokuntatoiminta on kustannustehokas ja joustava toimintamuoto, joka tarjoaa mahdollisuuden säilyttää toimintakyky myös poikkeustilanteissa. Vapaaehtoiset osallistuvat päivittäin lähes 200 hälytystehtävään ympäri Suomen.

Vapaaehtoiset osana meripelastustoimen valmiutta, Petteri Leppänen

Suomessa Rajavartiolaitos on johtava meripelastusviranomaisena, joka vastaa meripelastustoimen järjestämisestä ja yhteensovittamisesta. Meripelastuslain mukaan meripelastustoimessa voidaan käyttää apuna vapaaehtoisia yhdistyksiä ja muita yhteisöjä. Vuosittain Rajavartiolaitoksen johdettavana on noin 1500 pelastustehtävää merialueella. Pelastustehtävistä suurimman osan suorittavat Rajavartiolaitoksen yksiköt, mutta toinen merkittävä toimija on Suomen Meripelastusseuran jäsenyhdistykset. Tehtävistä valtaosa painottuu avovesikaudelle kesä-elokuuhun, jolloin tehtävien tehokas ja nopea suorittaminen ilman vapaaehtoisten apua olisi haasteellista. Suomen rannikolla toimii 34 vapaaehtoista meripelastusyhdistystä ja -asemaa, jotka ylläpitävät valmiutta pääasiassa avovesikaudella. Meripelastusseuran tehtävänä on merihätään joutuneiden ihmisten pelastaminen sekä vesilläliikkujien avustaminen myös muissa vaaratilanteissa niin merialueilla kuin sisävesillä.

Kova-toimikunta - Uusi lähestymistapa kotitalouksien omatoimiseen varautumiseen, Heikki Laurikainen

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen toimikunta (Kova-toimikunta) perustettiin Huoltovarmuuskeskukseen päätöksellä syksyllä 2012 järjestöyhteistyön ja kotitalouksien omatoimisen varautumisen kehittämiseksi. Verkoston koordinaatiojärjestönä toimii Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (SPEK). Mukana olevat yhdistykset ja organisaatiot edistävät yhteiskunnan huoltovarmuutta ja varautumista, luonnontuotteiden, riistan ja kalan talteenottoa ja käyttöä, kotiviljelyä, puutarhanhoitoa, ympäristöhoitoa sekä kotitaloutta ja ruokakulttuuria. Alueellisesti ja paikallisesti kotitalouksien varautumista tulee tukea erityisesti arjen sujumista hankaloittavien sähkön-, lämmön-, veden- tai elintarvikkeiden jakeluketjujen häiriöiden varalta. Verkosto muodostuu pääasiassa kolmannen sektorin toimijoista. Kova-toimikunta järjestää varautumiskoulutusta paikallistason järjestöaktiiveille

TUKINET – Kriisikeskus verkossa, Satu Raappana-Jokinen

Nuorten ja aikuistenkin sosiaalinen elämä on yhä enemmän verkossa. Siksi verkossa ja sosiaalisen median sovellusten avulla tarjotun kriisituen kautta on mahdollista saavuttaa uusia käyttäjäryhmiä. Suomen Mielenterveysseura on tarjonnut verkkopalveluita jo vuodesta 2000 alkaen (Tukinet). Viime vuosina Suomen Mielenterveysseura ja monet muut järjestöt ovat lisänneet palveluitaan ja niiden resursseja entisestään kysynnän lisääntyessä. Valmius- ja kriisitilanteissa palveluita kyetään muokkaamaan joustavasti tarpeen mukaan. Valtakunnallisesti verkkokriisikeskus Tukinet tarjoaa suomenkielisille eri puolella maailmaa mahdollisuuden saada verkon kautta apua, tukea ja tietoa silloin kun siihen on tarvetta. Tukinetin palvelut toteutetaan järjestöjen yhteistyönä. Toiminnassa on mukana yli 200 tukihenkilöä 35 eri organisaatiosta. Noin puolet tukihenkilöistä on järjestöjen työntekijöitä ja puolet tehtäviinsä koulutettuja vapaaehtoisia. Reaaliaikaisia kriisipalveluja pystytään järjestämään nopeasti. Kriisichattejä on järjestetty mm. Japanin tsunamin yhteydessä, Norjan terrori-iskujen ja Hyvinkään ampumatapauksen jälkeen

Mot en mera täckande beredskap

- Frivilligorganisationerna som stöd för den övergripande säkerheten

Inledning, Teija Mankkinen

I den finska samhällsdebatten efterlyses numera ett samhälle som är mera kriståligt och flexibelt och kan anpassa sig till olika situationer, dvs. är resilient. Den tredje sektorns och de lokala sammanslutningarnas roll som en del av den övergripande säkerheten i det postindustriella samhället framhävs. I praktiken åberopar man genom detta t.ex. en mera vidsträckt samverkan mellan olika sektorer och aktörer samt att medborgarsamhället ökar i betydelse när det gäller att sköta olika situationer och frågor. I Finland har det alltid funnits en stark samhällelig föreningsverksamhet. I inledningen går man igenom och dryftar den finska förenings- och medborgarverksamheten och de ändringstrender som gäller dessa.

Frivilligverksamheten och beredskapen i skenet av de undersökningar som gjorts

Frivilligverksamhetens trender och god organisering, Kiril Häyrinen

Häyrinen går igenom frivilligverksamheten både generellt och ur social- och hälsosektorns perspektiv. I texten koncentrerar man sig på förändringstrender i frivilligverksamheten utgående från det material som har producerats i organisationsbarometrarna. I skenet av resultaten från undersökningarna är frivilligverksamheten inte i kris, men med tanke på föreningsverksamhetens resiliens är en god organisering av verksamheten en förutsättning för att den ska fungera och vara pålitlig. Häyrinen betonar organisationsperspektivet och definierar förutsättningarna för en god organisering av föreningsverksamhet.

Frivilligverksamheten stöder social- och hälsovården i beredskapen, Merja Rapeli

I artikeln granskas frivilligorganisationernas roll i social- och hälsovårdens beredskap. Social- och hälsovården är en central aktör i de störningssituationer som samhället råkar ut för. I små och stora störningssituationer ökar behovet av tjänster. Organisationernas frivilliga är nära dem som behöver hjälp och de kan ha ett betydande uppdrag i att som stöd för social- och hälsovårdsmyndigheterna bistå dem som behöver hjälp. Artikeln går i korthet igenom social- och hälsovårdens uppgifter och organisering, med betoning på frivilligaktörernas verksamhet. Via empiriskt material har man undersökt social- och hälsovårdens beredskapsplanering och frivilligaktörernas del i planerna.

Tillgång till och användbarhet i fråga om frivilligresursen i larmuppdrag, Ilona Hatakka

De frivilligas deltagande i larmverksamheten har etablerat sig åtminstone som en del av de befintliga systemen, men den frivilliga larmverksamheten har hittills inte undersökts i nämnvärd grad. Denna artikel behandlar deltagande, användbarhet och motiverande faktorer i larmverksamheten för de frivilliga som är med i räddnings- och beredskapsverksamhet. Artikeln baserar sig på en undersökning som har rett ut hur tillgängliga och användbara de frivilliga är i larmuppdrag. I denna undersökning sammanställdes med hjälp av en enkät en beskrivning av de frivilliga som är med i räddnings- och beredskapsverksamheten och hur användbara de är för uppdragen.

Övningar stärker samverkan, Katja Ahola

I artikeln kartläggs de faktorer som påverkar hur beredskapsövningarna lyckas ur deltagarnas perspektiv. Det finska samhällets krisberedskap baserar sig på samarbete – vitala funktioner tryggas genom nätverkande såväl med den offentliga förvaltningen och näringslivet som också med frivilliga aktörer. För att verksamheten ska vara smidig förutsätts utöver förhandsplanering också aktiva beredskapsövningar. Med hjälp av lyckade beredskapsövningar kan man utveckla krisberedskapen. Utgående från undersökningsmaterialet analyserar skribenten fem faktorer som påverkar hur övningarna lyckas.

Frivilligverksamheten år 2025, Henrietta Grönlund

I artikeln visioneras frivilligverksamheten år 2025 utgående från frivilligas deltagande. Som en introduktion till framtiden ges först en översikt av vad finsk frivilligverksamhet är år 2014. De frivilligas deltagande närmar man sig genom de förändringar som kan ses redan nu. I texten dryftas utmaningar och möjligheter som kommer att påverka frivilligverksamheten i framtiden.

De frivilliga som en del av den organiserade beredskapsverksamheten: Praktiska handlingsmodeller

Hjälparna kan fås på ett ställe - Finlands röda kors och frivilligföreningen Vapepa, Pertti Torstila

När hjälparna är många, behövs samordning. Utöver hjälpopoperationerna måste man också kunna hantera hjälparna själva. Ett fenomen särskilt i de sociala medierna är s.k. spontana hjälpare. Uppmärksamhet i de sociala medierna kan på en kort stund mobilisera ett överraskande stort antal människor. För frivilligorganisationerna är den starka viljan att hjälpa en enorm resurs. När hjälparna är många, svarar en icke-koordinerad hjälp inte nödvändigtvis mot hjälpmottagarens behov. För att hjälpen verkligen ska svara på hjälpmottagarens behov, är det organisationernas uppgift att kanalisera människors vilja att hjälpa på ett meningsfullt sätt. Ett exempel på en testad samverkan i Finland är den av Finlands Röda Kors samordnade frivilliga räddningstjänsten (Vapaaehtoinen pelastuspalvelu, Vapepa). I Finland finns över 1 300 larmgrupper, där cirka 20 000 utbildade frivilliga hjälpare deltar. Men det räcker inte med att organisationerna samordnar verksamheten sinsemellan, de måste också samordna den med myndigheterna.

Det frivilliga försvaret skapar kunniga personer och utbildning, Juha Niemi

Den frivilliga försvarsutbildningen stöder den övergripande säkerheten i samhället. Försvarsutbildningsföreningens verksamhet stöder sig på lagstiftning. Lagen om frivilligt försvar (556/2007), som trädde i kraft år 2008, fastslår att Försvarsutbildningsföreningens uppgifter är utbildning, informering och upplysning. Föreningens huvuduppgift är att ordna militär utbildning under försvarsmaktens ledning, men cirka en tredjedel av det årliga utbildningsutbudet gäller allmän beredskaps- och säkerhetsutbildning. Via den frivilliga försvarsutbildningen är det möjligt att utbilda och rekrytera kunniga personer för myndigheternas och kommunernas behov samt för olika larmuppdrag.

Alltid redo – för finländarnas trygghet, Frivilliga brandkåren, Tiia Fredriksson

Den finska organiserade frivilliga brandkårsverksamheten uppkom redan på 1800-talet. I brandkårsverksamhetens historia finns hela det finska räddningsväsendets uppkomst inflätad. Frivilliga brandkåren, eller FBK, är en förening som har grundats för brandkårsverksamhet. En avtalsbrandkår är en brandkår som ingått ett avtal med det regionala räddningsväsendet om skötseln av uppgifter som ingår i räddningsväsendet. Enligt statistik från år 2014 finns det i Finland 709 avtalsbrandkårer och cirka 13 400 avtalsbrandkårister som kan tillkallas vid behov. Brandkårsverksamheten styrs och samordnas av Räddningsbranschens Centralorganisation i Finland. Ur den offentliga sektorns perspektiv är den frivilliga brandkårsverksamheten en kostnadseffektiv och flexibel verksamhetsform, som erbjuder en möjlighet att bevara handlingsförmågan också i undantagsförhållanden. De frivilliga deltar dagligen i närmare 200 larmuppdrag på olika håll i Finland.

De frivilliga som en del av sjöräddningstjänstens beredskap, Petteri Leppänen

I Finland är Gränsbevakningsväsendet ledande sjöräddningsmyndighet och svarar för organisering och samordning av sjöräddningstjänsten. Enligt sjöräddningslagen kan man inom sjöräddningstjänsten använda frivilliga föreningar och andra sammanslutningar som hjälp. Årligen leder Gränsbevakningsväsendet cirka 1 500 räddningsuppdrag till sjöss. Största delen av räddningsuppdragen utförs av Gränsbevakningsväsendets enheter, men en annan betydande aktör är Finlands Sjøräddningssällskaps medlemsföreningar. Största delen av uppdragen infaller under perioden med öppet vatten från juni till augusti, då det skulle vara en utmaning att sköta uppdragen effektivt och snabbt om inte den frivilliga hjälpinsatsen fanns. Längs Finlands kust finns 34 frivilliga sjöräddningsföreningar och sjöräddningsstationer, som upprätthåller beredskap huvudsakligen under perioden med öppet vatten. Sjøräddningssällskapet har till uppgift att rädda människor som råkat i sjönöd samt att bistå dem som rör sig på vattnet också i andra risksituationer såväl på havet som på insjöarna.

TUKINET - Kriscentret på nätet

De ungas och även de vuxnas sociala liv försiggår allt mera på nätet. Därför är det möjligt att nå nya användargrupper på nätet och via det krisstöd som erbjuds genom de sociala mediernas tillämpningar. Föreningen för Mental Hälsa i Finland har erbjudit nättjänster med början år 2000 (Tukinet). Under de senaste åren har Föreningen för Mental Hälsa i Finland och många andra organisationer utökat sina tjänster och resurserna till dem i och med att efterfrågan har ökat. I beredskaps- och krissituationer kan man forma tjänsterna flexibelt enligt vad som behövs. Det riksomfattande nät-kriscentret Tukinet erbjuder finländare på olika håll i världen en möjlighet att via nätet få hjälp, stöd och information på finska när det behövs. Tukinets tjänster genomförs i samarbete mellan organisationerna. I verksamheten är över 200 stödpersoner från 35 olika organisationer med. Ungefär hälften av stödpersonerna är anställda vid organisationerna och hälften frivilliga som har utbildats för uppgifterna. Kristjänster i realtid kan ordnas snabbt. Krischattar har ordnats bl.a. i samband med tsunamin i Japan, terrordåden i Norge och skjutningen i Hyvinge.

Kova-kommittén – En ny approach till egen beredskap i hushållen, Heikki Laurikainen

Kommittén för egen beredskap i hushållen (Kova-kommittén) grundades genom ett beslut av Försörjningsberedskapscentralen hösten 2012 för att utveckla organisationssamarbetet och hushållens egen beredskap. Samordnande organisation för nätverket är Räddningsbranschens Centralorganisation i Finland. De föreningar och organisationer som är med främjar samhällets försörjningsberedskap och beredskap, tillvaratagande och användning av naturens produkter, vilt och fisk, hemodling, trädgårdsskötsel samt huslig ekonomi och matkultur. Regionalt och lokalt bör hushållens beredskap stödas särskilt för det fall att det inträffar störningar i de kedjor som distribuerar el, värme, vatten eller livsmedel, vilka försvårar vardagen. Nätverket bildas huvudsakligen av aktörer inom tredje sektorn. Kommittén ordnar beredskapsutbildning för föreningsaktiva på lokalnivå.

Towards More Comprehensive Preparedness - The supporting role of voluntary organisations in the concept of comprehensive security

Introduction, Teija Mankkinen

The on-going debate in Finnish society calls for a more flexible, adaptable and resilient society. In a resilient, post-industrial society the third sector and local communities play increasingly bigger roles in putting the concept of comprehensive security into practice. This means broader, more inter-sectoral cooperation between different actors, and the increasing significance of the civil society when dealing with various new situations or even crises. Finland has a history of strong, volunteer-based associations. The introduction presents Finnish volunteer-based associations and civil activities and discusses trends or changes that this sector is facing.

Voluntary activities and preparedness as seen through research

Trends and good organising in voluntary activities, Kiril Häyriäinen

According to research, voluntary work is not in crisis but associations which rely on volunteers have some concerns about its future. Preparing for the future is good for strengthening resilience. The organisation of voluntary work must therefore be looked at from the same perspective of planning and resource-intensive processes as any other area of organisational activities. Associations can get more volunteers to contribute to preparedness through well-functioning organisations.

Voluntary-based activities as part of preparedness planning in the social and health care sector, Merja Rapeli.

The article discusses the role of voluntary organisations in preparedness planning in the social and health care sector. This sector plays a vital role in possible crisis situations; during crisis situations or societal disturbances there is a growing need for such services. Volunteers are likely to be closer to the people in need and thus they can play a significant role in supporting social and health care officials. The article discusses briefly the tasks and organisation of the social and health care authorities, putting an emphasis on the point of view of actors on a voluntary basis. The research was conducted by using empirical data to study the role of voluntary-based activities as defined in the official guidelines for preparedness in social and health care planning.

The Availability of Volunteers for On-call Alerts, Ilona Hatakka

The article is based on a research project where the availability of volunteers for on-call alerts was studied. The study included a survey on the participation and availability of voluntary workers for rescue and readiness activities and their availability for emergency calls. The research identified the needs associated with the development of further cooperation between authorities and voluntary preparedness organisations. A total of 30,000 volunteers are participating in emergency call related activities under fire brigades, rescue organisations and the Voluntary Rescue Service. On an annual basis, they assist approximately 27,000 persons requiring help in various situations. According to the study, volunteers are both motivated and committed to participate in work that supports authorities.

The key motivators for participation were the opportunity to help others, communal and social activity and self-improvement.

Strengthening cooperation through preparedness exercises, Katha Ahola

Based on the author's research on preparedness exercises, the main factors affecting the success of an exercise are identified and discussed. These factors are strongly intertwined. For example, it is necessary to define the targets and to choose carefully the form of an exercise. The situation descriptions must be realistic. There is a special emphasis on leadership, mentoring and co-operation. Furthermore, the exercise environment should be appropriate and the arrangements should run smoothly. In conclusion, it is important to involve voluntary organisations already in the planning phase and during the exercise to create the prerequisites for success.

Voluntary activities in the year 2025, Henrietta Grönlund

The article envisions voluntary activities for the future and concentrates particularly on the role of participants. The current state of participation on a voluntary basis is looked at, and the changes and trends that can already be seen are discussed. These changes are the starting point for the future scenarios.

Volunteers as part of organised preparedness - a practical approach

The Finnish Red Cross and the Voluntary Rescue Service, Pertti Torstila

People survive catastrophes both in Finland and the rest of the world first and foremost thanks to local helpers. This is why the Red Cross's aid is based on strengthening the preparedness of local communities, through first aid and search and rescue skills, for example. In this new age of community, people have also become more inclined to provide spontaneous help, especially through social media. For volunteer organisations, people's desire to help is a tremendous asset, however the proper channelling of this requires coordination. We must be able to manage not only aid operations, but also the helpers taking part in them.

As a geographically extensive organisation that provides help to the authorities, the Finnish Red Cross serves as a major coordinator of volunteer operations in Finland. A good example of tried and tested cooperation is the Voluntary Rescue Service, which includes 50 different volunteer organisations and is coordinated by the Finnish Red Cross. The service consists of volunteer rescue teams that provide help to the authorities during disturbances that require extensive manpower. As volunteer tasks increase, coordination is an effective means of ensuring that volunteer organisations' resources can be optimally utilised by the authorities whenever they are needed.

Voluntary Defence Activities produce experts and training, Juha Niemi

The tasks of the National Defence Training Association of Finland are laid down in the *Act on Voluntary National Defence*. The Association is a training organisation which provides training and expertise for the use of government officials and municipalities. In 2013, approximately 45,000 persons took part in training events with a total of over 76,500 accumulated training days. The Ministry of Defence directs the functions of the Association.

The Association can function as a training platform for any preparedness training with guidance and support from government officials. Voluntary trainers are provided by Non-Governmental Organisations that are member sub-associations and co-operative organisations of the Association. In

addition to military training, the National Defence Training Association is an active affiliate of the Finnish Voluntary Rescue Service

Voluntary Fire Brigades, Tiia Fredriksson

The history of Finnish fire brigades, which began in Turku as early as the first half of the 19th century, is closely intertwined with the start of Finnish rescue services. The early voluntary fire brigades mostly concentrated on putting out fires whereas today's activities have expanded to encompass a wide range of rescue activities. The well-trained personnel participate in rescue tasks, accident prevention, fire-fighting and civil defence activities. In addition, fire brigades also carry out social and communal activities such as youth work. From the viewpoint of the public sector the activities of voluntary fire brigades are cost-effective and flexible. On the day-to-day basis, volunteers respond to nearly 200 emergency calls all around Finland. Improving cooperation between authorities and voluntary fire brigades requires a common set of rules as well as a continuous evaluation of action and results.

Volunteers as part of the SAR activities, Petteri Leppänen

Co-operation between the Finnish Border Guard and the volunteer associations has a long history of Sea and Air Rescue or SAR operations. The Finnish Border Guard plays a leading role in SAR activities but volunteer organisations have a very important role in SAR missions at sea. The Finnish Lifeboat Institution is the umbrella organisation for voluntary maritime rescue associations in Finland. Preparedness is maintained by 34 volunteer-based associations which function in the Finnish coastal area. Volunteer associations provide search and rescue services to people in distress at sea and on inland waters. Most of SAR operations take place during summer months. It would be highly challenging to carry out SAR activities in a fast and efficient manner during the peak season without the input from volunteers.

Tukinet - Crisis centre in the web, Satu Raappana-Jokinen

Today the social life of young people and young adults is increasingly taking place on the Internet. Therefore, the support for crisis situations which is offered on the Internet and through different channels of the social media reaches new audiences compared to traditional fora. The Finnish Association for Mental Health (FAMH) has offered web services since 2000 (Tukinet). The FAMH and many other organisations have increased resources for web-based services to respond to a growing demand. Flexible and fast web services can be modified according to the type of crisis and the need for support. The nationwide web-based crisis centre Tukinet (www.tukinet.fi) offers help and information for Finnish speakers across the world. Tukinet web services are a joint effort by a number of voluntary organisations. In 2013, over 200 people from 35 different organisations acted as support persons or mentors in Tukinet; a half of them contributed on a voluntary basis. A real-time online crisis service can be built up fast; examples of such situations are the aftermath of the tsunami in Japan, the terrorist attack in Norway and school shootings in Finland. In very distressing situations especially young people feel insecure and need a person to talk to.

JOHDANTO - SUOMALAINEN VAPAAEHTOISJÄRJESTÖTOIMINTA VARAUTUMISEN TUkena

Teija Mankkinen

Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa peräänkuulutetaan nykyään yhä kriisinkestävää, joustavampaa ja erilaisiin tilanteisiin sopeutuvaisempaa, resiliienttiä, yhteiskuntaa. Painotukset eri yhteyksissä vaihtelevat, mutta lähes poikkeuksetta keskusteluissa korostetaan kolmannen sektorin ja paikallisyhteisöjen roolia jälkiteollisen yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden osana. Käytännössä tällä viitataan esimerkiksi laaja-alaisempaan eri sektoreiden ja toimijoiden väliseen yhteistoimintaan sekä kansalaisyhteiskunnan merkityksen kasvuun eri tilanteiden ja asioiden hoitamisessa. Kolmas sektori määrittyy useimmiten keskusteluissa yhdeksi kokonaisuudeksi, paketiksi, joka ”otetaan käyttöön” tarvittaessa. Todellisuudessa kolmas sektori on kaikkea muuta.

Suomalaisen yhteiskunnan perusta on yhteiskunnallisessa yhdistystoiminnassa: yhdistyksiä on perustettu huolehtimaan niin paikallisyhteisöjen turvallisuudesta ja kehittämisestä kuin edistämään sivistyksellisiä ja taidollisia pyrkimyksiä. Suomalaiselle järjestötoiminnalle onkin ollut tyyppillistä, että sen avulla on osaltaan paikattu julkisen palvelutuotannon aukkoja ja katveita¹. Ensimmäinen suuren jäsenmäärän järjestöryhmä Suomessa olivat Raittiusyhdistykset, joita sivistyneistö perusti hillitsemään työväestön ja maalaisköyhälistön alkoholin liikakäyttöä². Toisen esimerkin perinteikkästä yhdistystoiminnasta tarjoavat palokunnat, joissa tänäkin päivänä toimii yli 20 000 suomalaista.

Yhdistystoiminta on kuitenkin muuttumassa. Yhdistys- ja kansalaistoiminta sisältää monia erilaisia keskenään jännitteisiä muutossuuntia, joille yhdistys- ja kansalaistoiminta tulevaisuudessa rakentuu. Seuraavassa kuvassa on tiivistetty kansalaistoiminnassa havaittuja muutossuuntia.

Yksi yhdistys- ja kansalaistoiminnan muutossuunnista ennustetaan olevan aatteelliselle ja pitkäaikaiselle sitoutumiselle perustuvan, yhteiskunnallisen yhdistystoiminnan korvautuminen lyhytaikaisella sitoutumisella edellyttävällä, egoprojektien luonteisella, rentoutumista ja vapaa-ajan harrastuksiin keskittyvällä toiminnalla³. Muutos tarkoittaa käytännössä uudenlaisen vapaaehtoissubjektin syntymistä. Tämän uuden subjektin toiminta rakentuu elämyksien tavoittelulle, oman hyvinvoinnin edistämiseksi ja hetkellisyydelle pikemminkin kuin aatteelliselle ja pitkäjänteiselle yhdistystoiminnalle.

Uudenlaisen vapaaehtoissubjektin synnyn tekee merkittäväksi sen liittymäpinnat suomalaisen julkisen sektorin murrokseen ja päätöksentekojärjestelmään. Parhaillaan uudistetaan kuntarakenteita, priorisoidaan julkisia palveluita, ulkoistetaan palveluiden tuotantoa uusille toimijoille, ylimalkaan kehitetään ja puretaan vauhdilla.⁴ Toisin sanoen tehdään päätöksiä siitä, mitä, miten ja millä rahalla palvelut tulevaisuudessa tuotetaan. Perinteisesti uusia toimintatapoja on lähdetty rakentamaan vallitsevien käytäntöjen pohjalta, jotka on opittu osallistumalla esimerkiksi yhdistystoimintaan vuosikausien ajan. Ennustettu uudentyyppinen vapaaehtoissubjekti ei ole välttämättä tällaisista perinteistä kiinnostunut tai ei ehdi niitä toiminnan tuoksinassa omaksumaa. Parhaimmillaan uusi subjekti voikin kyetä ajattelemaan asian täysin toisin, ehkä paremmin. Niin tai näin, ennustetulla muutossuunnalla saattaa pitkällä aikavälillä olla vaikutusta koko pää-

1 Ks. esim. Kankainen 2009

2 Alapuro ym. 1987

3 Esim. Siisiäinen 2010

4 Moisio 2012; Almqvist & Moisio 2013

töksentekorakenteeseemme ja -kulttuuriimme. Myös ihmisten kiinnostuksen turvallisuuteen liittyviin asioihin on ennustettu lisääntyvän tulevaisuudessa, mikä saattaa nostaa uudentyyppisiä turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä keskusteluun ja päätöksenteon kohteeksi.

Toinen yhdistys- ja kansalaistoimintaan vaikuttava tekijä kuuluu perinteisen yhdistystoiminnan traditioon ja se on osin päinvastainen edellä kuvatun muutossuunnan kanssa. Traditio saa käyttövoimansa vallitsevien rakenteiden tai instituutioiden purkamisen ja muuttamisen kritiikistä. Jo jonkin aikaa huoli paikallisten peruspalveluiden saatavuudesta ja laadusta on synnyttänyt eriasteista paikallista toimintaa niin kasvukeskuksissa kuin harva-alueillakin. Milloin on puolustettu lähikoulua milloin pankkipalveluiden säilyttämistä omalla kylällä. Myös lähiöt ja kaupunginosat ovat heränneet vaalimaan omaa identiteettiään ja keränneet lähialueiden ihmisiä yhteen erilaisiin tapahtumiin ja talkoisiin. Viime vuosina kasvanutta kiinnostusta kylä- ja kotiseututoimintaa kohtaan onkin osittain selitetty juuri halulla säilyttää oman alueen paikallispalvelut ja -identiteetti⁵.

Osittain ilmiössä on kyse kunnan asukkaan, kuntalaisen, roolin muuttumisesta. Kuntakentän murroksessa kansalaiselle, asukkaalle tai kuntalaiselle on tarjolla perinteiset aktiivisen tai passiivisen asukkaan roolit, mutta myös uudenlaisia rooleja. Tällaisia ovat esimerkiksi asiakkaan ja omistajan roolit, joissa kuntalaiselta edellytetään uudenlaisia toimintatapoja.⁶ Nämä tarjoavat kuntalaisille toiminnan mahdollisuuksia ja paikkoja osana perinteistä yhdistystoimintaa – mutta myös sen ulkopuolella.

Toisaalta kyse on myös siitä, että riskien lisääntyminen ja sitä kautta myös arkipäiväistyminen tuottaa väistämättä tilanteita, joissa ihmiset itse joutuvat ennakoimaan ja ottamaan kantaa siihen, mistä on kyse ja millaista toimintaa tilanne edellyttää⁷. Myös erilaisissa kriisi- ja katastrofitilanteissa juuri paikallisyhteisöjen ja asukkaiden omaehtoisen toiminnan on todettu olleen merkittävä tekijä itse kriisitilanteessa ja siitä selviytymisessä⁸. Toisin sanoen valtaosa kansalaisista haluaa tehdä hyvää ja auttaa muita tarpeen niin vaatiessa. Tämä tulee hyvin näkyväksi tutkimuksissa, joissa on selvitetty vapaaehtoistoimintaan osallistumisen motivaatiotekijöitä⁹. Parhaimmillaan kansalaisten oma toiminta lähiympäristönsä puolesta luokin yhteisöllisyyttä ja uusia toimintamalleja, jossa viranomaisilla on vähintäänkin mahdollistajan rooli.

Kolmannen yhdistys- ja kansalaistoiminnan muutostendenssin muodostavat ns. uudet toimijaryhmät. Näiden ryhmien jäsenmäärät ovat pieniä, toiminta hyvin spesifiä tai eriytyntä ja rakenteet keveitä tai jopa ”villejä”. Rosanvallon¹⁰ on kuvannut ilmiötä vastademokratian käsitteen avulla. Toimintaa näissä uusissa ryhmissä on luonnehdittu enemmän verkottuneeksi yksilöllisyydeksi, kuin perinteiseksi yhteisöllisyydeksi. Nämä ryhmät, sosiaalisen median verkostoillaan, haastavat perinteiset edustukselliseen demokratiaan nojaavat päätöksentekojärjestelmät.

Uusien toimintaryhmien nousu voidaan nähdä osana globalisaatiokehitystä. Suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun keskiöön saattaa yhtä lailla nousta kreikkalaisten aasien kohtalo, intialaisten naisten raiskaukset kuin sademetsien hakkaaminen. Toisin sanoen kaikilla eri asioilla on omat kannattajansa ja asiat nähdään yhtä tärkeinä: maailma on lähellä ja yhtä läsnä. Samanaikaisesti erilaiset turvallisuuteen liittyvät riskit ja uhat muuttavat muotoaan. Neuvostoliiton romahduksen jälkeen uskottiin kahden suurvaltablokin välisen maailmansodan mahdollisuuden olevan ohi. Viimeaikaiset Lähi-idän levottomuudet, islamististen äärijärjestöjen toiminta sekä Ukrainan kriisi ovat kuitenkin nostaneet maailmasodan mahdollisuuden uudelleen yhteiskunnallisen keskustelun ja varautumisen keskiöön. Lisäksi perinteisten uhkakuvien rinnalle on tullut joukko uusia uhkia

5 Ilmonen 2007; ks. myös Laurikainen 2014

6 Haveri & Airaksinen 2011

7 Vrt. Hollnagel, Woods & Leveson 2006

8 Esim. Birkland 2010; Boin 2010; Hatakka & Valtonen 2011; Hatakka & Pasi 2011

9 Yeung 2002; Pessi & Oravasaari 2011; Malinen & Mankkinen 2013; ks. myös Hatakka tässä julkaisussa

10 Rosanvallon 2008

suomalaisen yhteiskunnan jakautumisesta¹¹ aina kyberuhkiin ja terrorismiin¹². Kompleksisuutta lisää se, että nykymaailmassa ei riitä, että tunnistetaan mahdolliset riskitekijät, vaan tämän lisäksi tulisi ymmärtää erilaisten riskien keskinäisriippuvuudet ja -vaikutukset. Riskikartan muodostavatkin perinteiset riskit, uudet riskit sekä näiden keskinäisvaikutukset. Ja jokaiselle näistä löytynee omat kannattajakuntansa, mikä saattaa tarkoittaa myös turvallisuuden järjestökentän monimuotoistumista ja sirpaloitumista tulevaisuudessa.

Neljäs yhdistys- ja kansalaistoiminnan muutossuunnista on ammatillistuminen ja sopimuksellisuus.

Yleisellä tasolla yhdistys- ja kansalaistoiminnan painopisteen on nähty siirtyvän perinteisestä edunvalvonnasta palvelujen tuottamiseen. Järjestötoimijat ovat yhä useammin palveluntuottajia, joilta julkinen sektori ”tilaa” palveluita¹³. Esimerkiksi perinteisessä palokuntatoiminnassa keskustellaan nykyään jo tottuneesti toiminnan tehokkuudesta ja palvelusuoritteista, joiden määriä ja toteutuksia verrataan sopimuksissa asetettuihin tavoitemääriin ja -aikoihin. Ammatillisuus ja sopimuksellisuus haastavat myös vapaaehtoisuuden määrittelyä ja sitä kautta perusteita: on kysytty, onko sopimukseen perustuva toiminta yhtä lailla vapaaehtoistoimintaa kuin ei sopimuksellinen toiminta?

Yhdistys- ja kansalaistoiminnan muotoihin ja laajuuteen vaikuttaa tulevaisuudessa myös julkisten resurssien väheneminen. Jo nyt viranomaiset vastaavat resurssiniukkuuteen rajaamalla omaa tehtäväkenttäänsä yhä vahvemmin vain lakisääteisten tehtävien hoitamiseen. Hyvistä hallinnollisista pyrkimyksistä ja uudistuksista huolimatta on nähtävissä merkkejä siitä, miten lakisääteisten – toisin sanoen pakollisten – tehtävien määrittely tapahtuu viranomaiskentässä pikemminkin hallinnollisten resurssien kuin kansalaisen edun ja tukemisen näkökulmasta. Yhdistys- ja kansalaistoiminnalle viranomaistoiminnan kapeutuminen avaa uudenlaisia mahdollisuuksia, joskin se myös haastaa vallitsevat rakenteet ja käytännöt. Osaltaan uudet roolit ilmentävät myös siirtymää kilpailukyky-yhteiskuntaan, jossa valtio on velvoittajan sijaan mahdollistaja ja luo edellytyksiä yhteistoiminnalle tai vaihtoehtoisesti koordinoi asioita.¹⁴ Perinteisten kansanliikkeiden rinnalle on jo syntynyt uudentyyppisiä organisatorisia järjestelyjä, joiden mallit on otettu yritysmaailmasta, yksityiseltä sektorilta tai hyväntekeväisyydestä.¹⁵ Yhden – suhteellisen äärimmäisen – esimerkin muutoksen toteuttamisesta tarjoaa Iso-Britannia, jossa turvallisuutta rakennetaan ja suunnitellaan jo alueellisesti ja alueellisista lähtökohdista käsin, samalla kun perinteisiä keskitettyä hallinta- ja valvontamekanismeja on vauhdilla purettu pois.

Myös yleinen yksilöllistymiskehitys heijastuu yhdistystoimintaan. Esimerkiksi turvallisuusasioissa yksilöiden ja yhteisöjen vastuulle on viime vuosina määritelty yhä laajempi joukko aiemmin viranomaiselle kuuluneita tehtäviä¹⁶. Vastuuta on siirretty yksilöille ja yhteisöille pikkuhiljaa, mistä syystä siirtymää on ollut vaikea havaita. Turvallisuuden yksilöllistymiskehitystä on perusteltu turvattomuuden ja ennakoimattomuuden lisääntymisellä ja sillä, että perinteiset hallinnan keinot eivät enää toimi muuttuneessa ympäristössämme. Käytännössä tämä riskilähtöinen ymmärrys maailmasta perustuu ajatukselle yksilöstä, jonka tulee kyetä - ja jolla on vastuu - sopeutumisestaan alati muuttuvaan toimintaympäristöönsä ja sen riskeihin. Turvallisuudesta tuleekin mallissa osa yksilön elämänhallintaa.¹⁷ Ajattelutavan kriitikot kantavat huolta mallin seurauksista ja korostavat, että kaikilla kansalaisilla ei ole riittäviä sosiaalisia tai taloudellisia tai muita valmiuksia toimia muuttuneessa vastuukentässä ja sitä kautta mahdollisuuksia kantaa vastuuta turvallisuudestaan.

Suomalainen järjestökenttä on osa globaalia maailmanjärjestystä. Rakenteita uudistettaessa yhteiskunnallista valtaa jaetaan uudelleen, millä voi olla monenlaisia vaikutuksia. Tulevaisuuden enna-

11 Esim. Blom, Kankainen & Melin 2012

12 YTS 2010

13 Esim. Saukkonen 2013

14 Peltonen & Mankkinen 2012; Moisio 2012

15 Saukkonen 2013, 14

16 Ks. varautumista koskevan lainsäädännön muutoksesta Wiikinkoski 2012 ja 2013

17 Juntunen 2013

koinnin avuksi tarvitsemmekin tutkittua tietoa yhdistys- ja kansalaistoimijoista ja toiminnasta sekä esimerkkejä hyviksi todetuista käytännöistä. On myös aika siirtyä juhlapuheista käytäntöön ja pohdita, miten yhteistoiminta eri tahojen kanssa käytännössä järjestetään.

Tässä julkaisussa avataan suomalaista, vapaaehtoisjärjestöjä koskevaa tutkimustyötä sekä käytännön toimintamalleja. Julkaisu on jaettu temaattisesti kahteen osaan, joista ensimmäinen keskittyy tutkittuun tietoon vapaaehtoistoiminnasta ja toinen osa esittelee järjestöjen käytännön toimintaa varautumisen näkökulmasta. Ensimmäisessä osassa Kiril Häyrinen käy läpi vapaaehtoistoiminnan trendejä sekä yleisesti että sosiaali- ja terveysalan näkökulmasta. Mielenkiintoista ja kannustavaa on lukea, että hänen mukaansa vapaaehtoistoiminta ei ole kriisissä. Häyrinen kuitenkin painottaa, että järjestötoiminnan oman resilienssin näkökulmasta toiminnan hyvä organisointi on toimivuuden ja luotettavuuden edellytys.

Vielä syvemmälle sosiaali- ja terveydenhuollon varautumisasioihin meidät johdattaa artikkelissaan Merja Rapeli. Rapeli on oikeassa siinä, että sosiaali- ja terveydenhuolto on keskeinen toimija yhteiskuntaa koskevissa häiriötilanteissa. Kriisitilanteessa palveluiden tarve kasvaa, ja tässä voi vapaaehtoisjärjestöillä olla merkittävä rooli lähellä ihmistä. Rapeli käy läpi sosiaali- ja terveydenhuollon organisoitumista ja tehtäviä painottaen vapaaehtoistojen näkökulmaa ja vapaaehtoistojen roolia konkreettisissa varautumissuunnitelmissa.

Puhuttaessa vapaaehtoisista viranomaisten tukena, yleinen huoli on ollut vapaaehtoisresurssin saatavuus ja käytettävyyden tositalanteessa. Ilona Hatakan artikkeli pureutuu juuri tähän ja käsittelee pelastus- ja valmiustoiminnassa mukana olevien vapaaehtoisten osallistumista, käytettävyyttä ja motivaatiotekijöitä hälytystoimintaan. Hatakan tekstin anti on tärkeä tutkimustulos siitä, että kenties tämä huoli on ollut liioiteltu. Suomalaisten vapaaehtoisten käytettävyyden ja motivaatio ovat tutkimustulosten valossa todella korkealla, mutta resurssin käyttö potentiaaliaan vähäisempää.

Katja Ahola luotaa artikkelissaan harjoituksia yhteistoiminnan vahvistajana. Teksti perustuu hänen tekemäänsä tutkimukseen valmiusharjoituksista. Ahola määrittelee tutkimusaineistonsa perusteella viisi tekijää onnistuneen valmiusharjoituksen taustalla. Järjestökentän osalta on erittäin tärkeää, että vapaaehtoistoimijat integroidaan mukaan sekä harjoitteluun että niiden suunnitteluun.

Julkaisun tutkimuksellisesti osio päättyy Henrietta Grönlundin visioon vapaaehtoistoiminnan tulevaisuudesta. Tulevaisuuteen johdatetaan ensin katsauksella suomalaiseen vapaaehtoistoimintaan vuonna 2014. Vapaaehtoisten osallistumista lähestytään jo tällä hetkellä näkyvissä olevien muutosten kautta. Tekstissä pohditaan haasteita ja mahdollisuuksia, jotka vaikuttavat vapaaehtoistoimintaan tulevaisuudessa.

Julkaisun toinen osa käsittelee vapaaehtoistoimijoita osana organisoitua valmiustoimintaa. Tähän osioon on nostettu toimivia esimerkkejä pidempään toimineista ja uudemmastakin vapaaehtoistoiminnasta. Suomen Punainen Risti esittelee Vapaaehtoista pelastuspalvelua, Vapepaa. Vapepa on erinomainen esimerkki järjestösektorin sisäisestä yhteistyöstä. Maanpuolustuskoulutusyhdistys (MPK) on keskeisiä turvallisuus- ja varautumistoiminnan koulutusorganisaatioita, joka toimii koko maassa. MPK:lla ei ole varsinaisia henkilöjäseniä, vaan järjestö suunnittelee ja organisoii koulutuksia ja harjoituksia. Perinteisistä, viranomaistyötä tukevista vapaaehtoistoiminnoista esittelyssä on myös vapaaehtoinen palokuntatoiminta ja meripelastusala. Uudempia auttamisen ja tukemisen muotoja edustavat henkistä apua tarjoava verkkokriisikeskus Tukinet ja kotitalouksien varautumista edistävä KOVA-toimikunta.

Vaikka tässä julkaisussa esillä olevat näkökulmat vapaaehtoistyöhön ovat kattava kokonaisuus järjestöistä varautumisen tukena, julkaisun ulkopuolelle jää silti suuri joukko aktiivisia järjestöjä ja erilaista arvokasta vapaaehtoistoimintaa. Julkaisu on tarkoitettu kaikille yli sektorirajojen, mutta ehkä ennen kaikkea tekstiä on haluttu suunnata viranomaispuolelle, paremman järjestötoiminnan tilanekuvan saavuttamiseksi ja viranomais-järjestöyhteistyön kehittämiseksi. Tämän julkaisun tekstien kautta on upea huomata, että halu auttaa ei ole kadonnut - eikä ole katoamassa mihinkään.

Ihmiset haluavat olla avuksi ja hyödyksi, tehdä järkeviä asioita. Tähän kansalaistoiminta tarjoaa oivan mahdollisuuden ja alustan - sitä voidaan hyvällä syyllä kutsua suomalaisen yhteiskunnan yhdeksi kivijaloista. Kun se toimii, myös yhteiskunta toimii.

Lähteet:

- Ahlqvist, Toni & Moisio, Sami (2013), Neoliberalization in a Nordic State: From Cartel Polity towards a Corporate Polity, *New Political Economy* 19(1), 21–55.
- Alapuro, Risto, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) (1987), Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen, teoksessa: *Kansa liikkeessä*, Helsinki, Kirjayhtymä.
- Birkland, Thomas A. (2010), Federal Disaster Policy: Learning, Priorities, and Prospects for Resilience, teoksessa: Comfort, Louise K., Arjen Boin, & Chris C. Demchak (eds.), *Designing Resilience. Preparing for Extreme Events*, Pittsburg, University of Pittsburgh Press.
- Blom, Raimo, Tomi Kankainen & Harri Melin (2012), *Jakaantunut Suomi. Raportti ISSP 2009 Suomen aineistosta*, Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 10, Tampere, Tampereen yliopisto ja Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
- Boin, Arjen (2010), Designing Resilience: Leadership Challenges in Complex Administrative Systems, teoksessa: Comfort, Louise K., Arjen Boin, & Chris C. Demchak (eds.), *Designing Resilience. Preparing for Extreme Events*, Pittsburg, University of Pittsburgh Press.
- Hatakka, Ilona & Vesa Valtonen (2012), *Kokemuksia kesän 2010 Asta-rajuilmasta – näkökulmia varautumisen kehittämiseen*, SPEK tutkii 2, Helsinki, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Hatakka, Ilona & Ira Pasi (2012), *Rajuilman vaikutukset paikallisten yritysten liiketoimintaan. Selvitys eteläsavolaisten pienyritysten kokemuksista vuoden 2010 Asta-rajuilmasta*, SPEK tutkii 4, Helsinki, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Haveri, Arto & Jenni Airaksinen (2011), Itsehallinto asukkaiden paikalliseen itsehallintoon perustuvana hallintana, teoksessa: Haveri, Arto, Jari Stenvall & Kaija Majoinen (toim.) (2011), *Kunnallisen itsehallinnon peruskivet*, Kuntaliiton verkkojulkaisu Acta nro 224, Helsinki, Kunnallistieteen yhdistys ja Suomen Kuntaliitto.
- Hollnagel, Erik, David D. Woods, & Nancy Leveson (2006), *Resilience Engineering. Concepts and Precepts*.
- Ilmonen, Kaj (2007), Suomalaiset yhdistykset ja luottamus vuosituhannen vaihteessa. *Sosiologia* nro 1/2007.
- Juntunen, Tapio (2014), *Kohti selviytymisen ja varautumisen kulttuuria? Kriittisiä näkökulmia resilienssiin*, SPEK puheenvuoro 2.
- Kankainen Tomi (2009), Voluntary associations and trust in Finland, *Research on Finnish Society*, Vol. 2, s. 5–17.
- Laurikainen, Heikki (2014), *Esiselvitys harvaan asutun maaseudun kyläturvallisuushankkeista*, SPEK tutkii 9. Helsinki, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Malinen, Sanna & Teija Mankkinen (2013), Tutkimus suomalaisten palokuntalaisten motivaatiotekijöistä ja asenteista teoksessa: Mankkinen, Teija (toim.): 24/365. *Palokuntalaisuus Suomessa*, Helsinki, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Moisio, Sami (2012), *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*, Tampere: Vastapaino.
- Peltonen, Karim & Teija Mankkinen (2012), Kylmän sodan raunioilla, teoksessa: Nyström, Samu (toim.), *Vaara ohi? Suomalainen väestönsuojelu kylmän sodan raunioilla*, Helsinki, Väestönsuojelusäätiö ja Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Pessi, Anne Birgitta & Tomi Oravasaari (2010), *Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä. Tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoiminnasta*, Avustustoiminnan raportteja, 23. Helsinki, Raha-automaattiyhdistys.
- Rosanvallon, Pierre (2008), *Vastademokratia*. Tampere, Vastapaino.
- Saukkonen, Pasi (2013), Kolmas sektori – vanha ja uusi, *Kansalaisyhteiskunta* 1, 6-31.
- Siisiäinen, Martti (2010), Osallistumisen ongelma, *Kansalaisyhteiskunta* 1, 8-40.
- Wiikinkoski, Tarja (2012), Väestönsuojelua ja väestön suojaamista – Pelastustoimen näkökulma, teoksessa Nyström, Samu (toim.), *Vaara ohi? Suomalainen väestönsuojelu kylmän sodan raunioilla*, Helsinki, Väestönsuojelusäätiö ja Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Wiikinkoski, Tarja (2013), Varautuminen pelastustoimessa, teoksessa: Mankkinen, Teija (toim.), *Pelastustoimen tilinpäätös. Analyysi suomalaisen pelastustoimen nykytilasta*, Helsinki, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.
- Yeung, Anne Birgitta (2002), *Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa – ihanteita vai todellisuutta? Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan*, Helsinki, Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhteistyöyhdistys YTY.
- YTS (2010): *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia*. Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010. Vammala: Puolustusministeriö.

Kuva: Suomen Punainen Risti, Jarkko Mikkonen

VAPAAEHTOISTOIMINTA JA VARAUTUMINEN TUTKIMUKSEN VALOSSA

Vapaaehtoistoiminnan trendit ja hyvä organisointi.....	24
Vapaaehtoistoiminta sosiaali- ja terveydenhuollon tukena varautumisessa.....	30
Vapaaehtoisresurssin saatavuus ja käytettävyys hälytystehtäviin	40
Harjoitukset yhteistoiminnan vahvistajana	47
Vapaaehtoistoiminta vuonna 2025.....	57

Kiril Häyrinen on SOSTE Suomen Sosiaali ja terveys ry:n erityisasiantuntija, joka vastaa kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan kehittämisestä. Häyrisellä on monipuolinen tausta eri toimialojen järjestöistä aina pienistä paikallisyhdistyksistä isoihin liittoihin niin luottamushenkilönä kuin työntekijänä.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN TRENDIT JA HYVÄ ORGANISOINTI

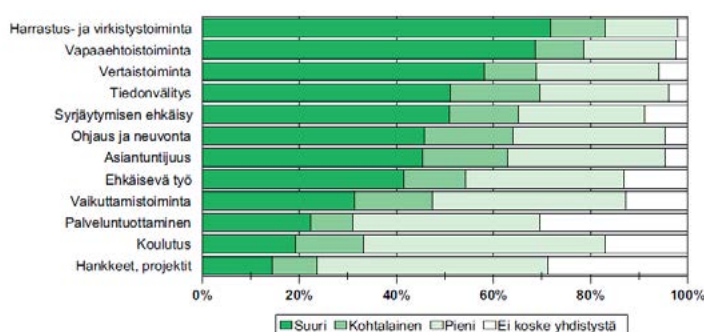
Kiril Häyrinen

Vapaaehtoistoiminnan avulla yhteiskunnassa tapahtuu monia merkittäviä asioita, joiden järjestäminen siinä laajuudessa ei olisi mahdollista palkattujen ihmisten avulla. Suomalaisten into vapaaehtoistoimintaan on kansainvälisesti verrattuna kiitettävän korkealla tasolla, sillä lähes puolet suomalaisista osallistuu siihen vuosittain. Tällaiseen yhteiskunnallamme ei olisi varaa ilman tavallisten ihmisten halua toimia yhteiseksi hyväksi ja itsensä kehittämiseksi.

Vapaaehtoistoiminta tutkimusten valossa

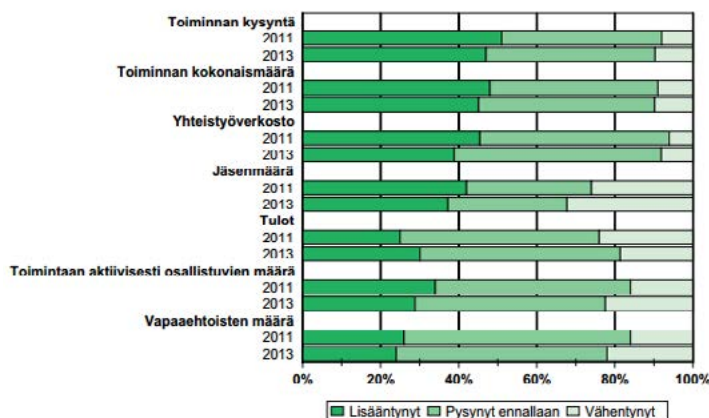
Suomessa on noin 13 000 rekisteröityä sosiaali- ja terveysyhdistystä. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys Ry:n n julkaiseman järjestöbarometrin perusjoukkoon kuuluvilla 151 valtakunnallisella järjestöllä on yli 8000 paikallista yhdistystä.¹⁸

Vapaaehtoistoiminta on keskeinen osa suomalaista järjestötoimintaa. Sen merkitys sosiaali- ja terveysalan yhdistyksille on toiseksi suurin heti harrastus- ja virkistystoiminnan jälkeen. Yhdistystoiminnan painopisteiden kokonaiskuvassa ei myöskään ole tapahtunut suuria muutoksia, eikä sellaisia ole näkyvissä lähitulevaisuudessa.¹⁹

Kuvio 1.
Yhdistysten arvio eri toimintamuotojen painoarvosta.
(Lähde: Järjestöbarometri 2013)

Järjestöbarometreissa on seurattu usean vuoden ajan sosiaali- ja terveysyhdistysten vapaaehtoistojen määrän kehitystä. Se on ollut varsin myönteistä, sillä noin 80 prosentilla yhdistyksistä vapaaehtoisten määrä on viime vuosina joko pysynyt ennallaan tai kasvanut.

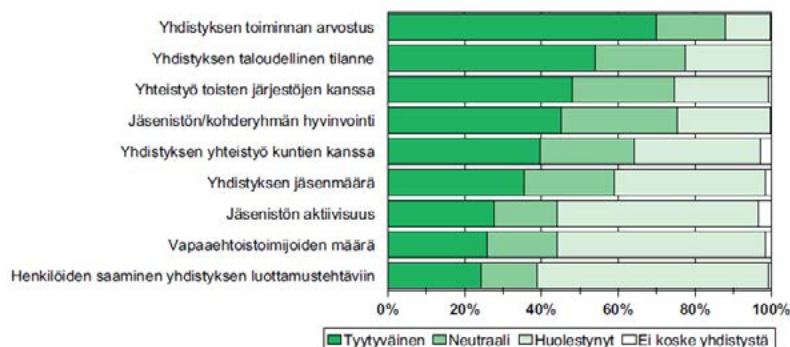

Kuvio 2.
Yhdistysten vuosina 2011 ja 2013 arvioimat toiminnassa ja toimintaedellytyksissä tapahtuneet muutokset, kahden edellisen vuoden aikana
(Lähde: Järjestöbarometri 2013)

¹⁸ Järjestöbarometri 2013, 33

¹⁹ Järjestöbarometri 2013, 45

Tosin toimintaan kaivataan myös lisää vapaaehtoisia, sillä yli puolet yhdistyksistä on huolestuneita omien vapaaehtoisreserviensä riittävydestä. Vapaaehtoisten määrään tyytyväisiä on noin neljäsosa (26 %) ja huolissaan yli puolet (54 %) sosiaali- ja terveysyhdistyksistä. Tyytyväisimpiä vapaaehtoisten määrään ovat eläkeläisyhdistykset.

Kuvio 3.

Yhdistysten arviot tyytyväisyyden- ja huolenaiheista.

(Lähde: Järjestöbarometri 2013)

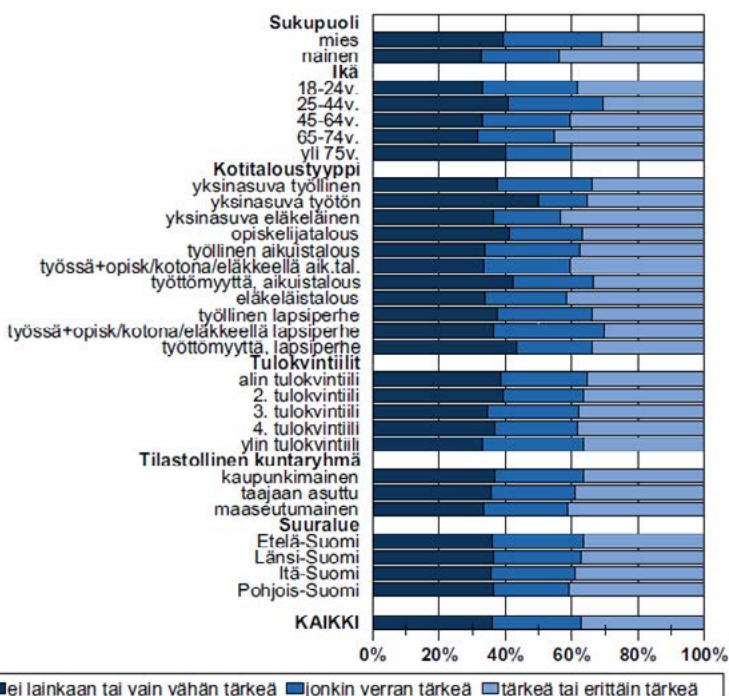
Kansalaisbarometrin²⁰ mukaan 64 prosenttia täysi-ikäisistä suomalaisista pitää vapaaehtoistyössä toimimista itselleen vähintään jonkin verran tärkeänä. Sosiaali- ja terveysalan yhdistysten vapaaehtoistoiminnalla on runsaasti potentiaalisia osallistujia. Lähes 300 000 täysi-ikäistä suomalaista, jotka eivät tällä hetkellä osallistu sosiaali- ja terveysyhdistysten vapaaehtoistoimintaan, ilmoittavat kuitenkin olevansa jatkossa kiinnostuneita tulemaan mukaan vapaaehtoistoimintaan²¹.

Naiset kokevat vapaaehtoistyössä toimimisen jonkin verran miehiä tärkeämmäksi, samoin kokevat vanhemmat enemmän kuin nuoret. Lähes puolet (48 %) nuorista kokee, että vapaaehtoistyöllä voi vaikuttaa erittäin tai melko paljon. Vapaaehtoistyöhön osallistuu, omien sanojensa mukaan, usein tai joskus 43 prosenttia nuorista.²² Eri ikäluokista innokkaimmin (22 %) vapaaehtoistoimintaan osallistuvat keski-ikäiset²³.

Pienituloiset pitävät vapaaehtoistoimintaa muita useammin vähemmän tärkeänä. Alueellisesti vapaaehtoistyötä pidetään tärkeämpänä maaseutumaisissa kunnissa ja Etelä-Suomen ulkopuolella²⁴.

Kuvio 4.

Vapaaehtoistyössä toimimisen tärkeys sukupuolen, iän, työelämätilanteen, ja kotitalousrakenteen, tulokvintiilien ja asuinpaikan suhteen (%).

20 Kansalaisbarometri 2011

21 Kansalaisbarometri 2011, 163

22 Nuorisobarometri 2013, 25, 27

23 Kansallinen liikuntatutkimus 2010, 7

24 Kansalaisbarometri 2011, 143, Kansallinen liikuntatutkimus 2010, 7

Vapaaehtoistyössä mukana olevat käyttävät omaa aikaansa toimintaan noin kymmenen tuntia kuukaudessa. Vapaaehtoistyössä mukanaolevat tekevät aiempaa enemmän päällekkäisiä tehtäviä, vaikka esimerkiksi liikuntapuolella vapaaehtoisten määrä tai vapaaehtoistoimintaan käytetyt tunnit eivät ole lisääntyneet. Tästä voitaneen päätellä, että vapaaehtoistoiminnan organisointi on tehostunut.²⁵

Uhkat/riskit	Yhdistyksiä	
	n	%
Talouteen liittyvät uhkat/riskit	103	22
Aktiivien/osallistujien/vapaaehtoisten vähyys/väheneminen	90	19
Jäsenten/aktiivien ikääntyminen, nuorempia ei saa tilalle	85	18
Toimintatiloihin liittyvät uhkat/riskit	58	12
Jäsenmäärän vähyys/väheneminen	38	8
Luottamushenkilöiden saannin vaikeus	35	7
Yhdistyksen palveluntuotantoon liittyvät uhkat/riskit	27	6
Kuntaliitoksiin liittyvät uhkat/riskit	12	2

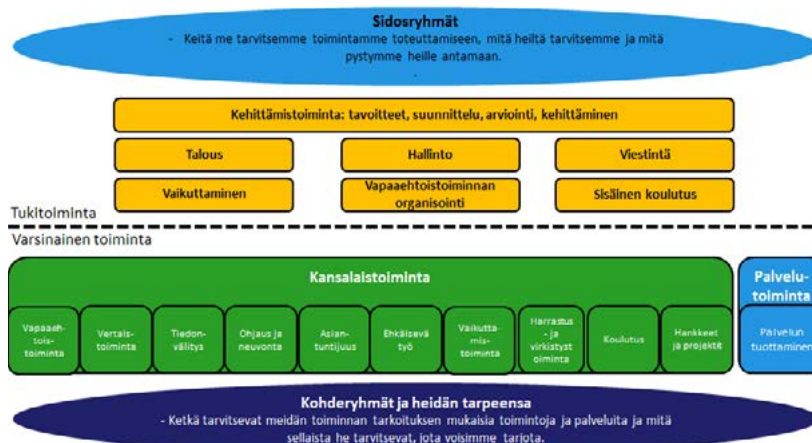
Taulukko 1. Yhdistysten yleisimmin mainitsemat uhkat ja riskit. (Taulukko 12, Järjestöbarometri 2013)

Noin viidennes (19 %) sosiaali- ja terveysalan yhdistyksistä kokee vapaaehtoistoimijoiden vähyyden uhkana toiminnalleen. Tutkimusten valossa ongelma ei näytä olevan vapaaehtoishalukkuuden tai vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia tarjoavien yhdistysten loppuminen Suomesta. Keskeinen haaste on enemminkin järjestöjen toiminnan tunnettuuden ja näkyvyyden lisääminen sekä erityisesti yhdistyksen kyky vapaaehtoistoiminnan hyvään organisointiin.

Vapaaehtoistoiminnan organisointi - resilienssin vahvistamisen edellytys

Mielekäs varsinainen toiminta on kaiken ydin

Järjestöjen toiminnan voi karkeasti jakaa tukitoimintaan ja varsinaiseen toimintaan.

Kuvio 5. Järjestöjen tuki- ja varsinainen toiminta. (Lähde: Häyrinen 2014)

Tukitoiminta on pitkälti samanlaista järjestön alasta ja tarkoituksesta riippumatta.

Varsinainen toiminta on puolestaan järjestön sääntöjen tarkoituspöytäkirjassa esitetty ja rajattu kuvaus siitä, mitä varten järjestö on olemassa. Kohderyhmät ovat puolestaan ne ihmiset, joilla on tähän toiminnan tarkoitukseen liittyviä tarpeita, joko enemmän tai vähemmän tiedostettuja.

Menestyäkseen järjestön on pystyttävä:

1. tunnistamaan tarkoituspöytäkirjassa mainittua toimintaansa tarvitsevat ihmiset,
2. selvittämään tarkemmin heidän nimenomaiset tarpeet,
3. tuottamaan heille oikeanlaista sisältöä, oikealla tavalla, oikeassa paikassa, oikeaan aikaan sekä
4. tavoittamaan heidät.

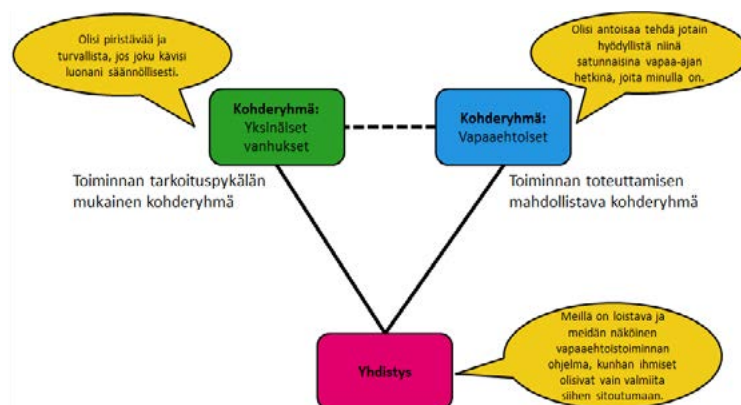
Kohderyhmien tunnistaminen on segmentointia ja yhteistä pohdintaa, esimerkiksi erilaisia tilastoja apuna käyttäen. Kohderyhmien tarpeiden selvittäminen on olemassa olevan tutkitun tiedon hyödyntämistä tai varta vasten tehtävää tutkimustyötä. Toimintamallien tuottaminen on rajoitteista vapaata villiä ideointia, joka konseptoituu tiukasti rajatuiksi, sisäisesti koulutetuiksi ja jaetuiksi toimintamalleiksi. Kohderyhmien tavoittaminen on moni- ja molemminpuolista nykyaikaista viestintää.

Melko usein menestymättömyyden kanssa kipuilevat järjestöt yrittävät etsiä ratkaisuja haasteisiin esimerkiksi vain viestinnästä, hallinnon tehostamisesta tai vaikkapa vapaaehtoisten rekrytoinnista. Kuitenkaan yksin niillä ei ratkaista mitään, niin kauan kuin tarkoituspöytäkirjan mukainen varsinainen toiminta ei ole kohderyhmien mielestä hyödyllistä ja hauskaa sekä oikea-aikaista ja -muotoista.

Järjestöjen tulee tavoittaa:

1. Kohderyhmän tarpeisiin juuri oikea sisältö mielekkäällä ja tarkoituksenmukaisella toimintatavalla,
2. Kohderyhmän tavoittavalla monipuolisella viestinnällä välitetty oikea mielikuva toiminnasta,
3. Kohderyhmälle oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa tapahtuva toiminta, johon on fyysisesti ja sosiaalisesti helppo osallistua.²⁶

Vapaaehtoistoimintaa kehitettäessä on siis hyvä miettiä, kenen tarpeet ovat kehittämisen lähtökohtana.

Kuvio 6. Tarpeet vapaaehtoistoiminnassa. (Lähde: Häyrynen 2014)

Varautumistoimintaan vapaaehtoisten saaminen on kansallinen etu. Varautumistoiminnassa, sitä toteuttavan järjestön kannalta, tarvitaan tietynlaista osaamista ja sitoutumista. Haasteena onkin nähdä tarjottavat vapaaehtoistehtävät potentiaalisten vapaaehtoisten kannalta niin, että ne pystytään muotoilemaan kiinnostaviksi ja sellaisiksi joihin vapaaehtoisella on reaalisesti mahdollisuus tarttua.

Vapaaehtoistoiminnan hyvä organisointi

Kuten talous, hallinto tai viestintä eivät synny sattumalta – ilman suunnitelmallisuutta, resurssointia ja osaamista – samoin asia on vapaaehtoistoiminnassa. Järjestön vapaaehtoistoiminta ei onnistu itsestään, se vaatii samanlaista organisointia kuin mikä muukin tahansa toiminta järjestössä.

Ensin on kuitenkin määriteltävä, mitä järjestö tarkoittaa kulloisessakin tilanteessa ”vapaaehtoisella”. Tarkoitetaanko erilaisiin järjestön järjestämiin tapahtumiin osallistujia, järjestön jäseniä, järjestön toiminnan vastuuhenkilöitä (järjestölehden toimittaja, talousvastaava tms.), luottamushenkilöitä vai järjestön varsinaisen toiminnan vapaaehtoistehtävien vapaaehtoisia.

Lähestymistapa näihin eri ryhmittymiin on kunkin kohdalla hieman erilainen.

Varsinaisen toiminnan vapaaehtoistehtävien vapaaehtoistoiminnan suunnitelmallinen organisointi on hyvää varautumista.

Hyvän suunnitelmallisen vapaaehtoistoiminnan organisoinnin voidaan katsoa sisältävän seuraavanlaiset osa-alueet:

1. vapaaehtoistoiminnan arvojen, asenteiden ja toimintatapojen määrittely
2. resursoinnin suunnittelu ja varmistaminen
3. osaamistarpeiden kartoitus ja osaamisen kehittäminen
4. vapaaehtoistehtävien paketointi
5. vapaaehtoisten rekrytointi
6. vapaaehtoistoiminnan johtaminen, johon sisältyy
 - vapaaehtoissopimus
 - perehdytys järjestöön ja tehtävään
 - neuvonta, työnohjaus, vuorovaikutus ja kehittäminen
 - kiittäminen ja palkitseminen
 - mahdollisuus kunniakkaaseen lopettamiseen²⁷

Järjestön on tärkeää käydä syvällisempää keskustelua siitä, mitä vapaaehtoistoiminta järjestölle merkitsee ja minkälaisia toimintatapoja siinä voidaan ja on järkevä käyttää. Vapaaehtoisten kanssa toimiminen eroaa palkattujen työntekijöiden kanssa toimimisesta. Onnistunut vapaaehtoistoiminta tarvitsee niin rahallisia kuin henkilöpanosresurssejakin. Siinä tarvitaan myös tietynlaista osaamista, jota voidaan kartuttaa ja ylläpitää.

Näiden vaiheiden jälkeen yksi onnistumisen kannalta tärkeimmistä vaiheista on järjestön kyky nähdä mahdolliset vapaaehtoistehtävät ja ”murustella” ne eri taito- ja sitoutumistasoa vaativiin osiin. Nyrkkisääntönä voidaan pitää, että vapaaehtoistehtävistä pitäisi löytyä pitkiä ja lyhyitä sekä helppoja ja vaikeita tehtäviä.

Rekrytoinnin tulee olla todenmukaista, ilmeeltään houkuttelevaa ja siinä tulee käyttää monipuolisesti eri viestinnän kanavia. Henkilökohtainen kontaktointi on edelleen rekrytoinnin tuloksellisin muoto.

Vapaaehtoisten johtamisen pitää olla järjestelmällistä ja kannustavaa. Huono johtaminen on yksi yleisimmistä syistä vapaaehtoistehtävien lopettamiseen. Vapaaehtoisen kanssa on hyvä tehdä suullinen ja kirjallinen sopimus, jossa sovitaan molemminpuolisista odotuksista, sitoutumisesta ja tuesta.

27 mukailen: Onnistunut vapaaehtoistoiminta, 2014; 10 askelta parempaan vapaaehtoistoimintaan, 2010

Vapaaehtoinen tulee perehdyttää niin koko järjestöön kuin tehtäviinsä. Koko vapaaehtoisprosessin ajan vapaaehtoinen tarvitsee neuvontaa, vuorovaikutusta ja toimintansa kehittämistä.

Vapaaehtoistoimintaa tehdään nimensä mukaisesti ilman rahallista palkkiota, mutta kiittäminen ja muistaminen motivoivat vapaaehtoista jaksamaan ja jatkamaan.

Tärkeä huomioitava asia on myös mahdollisuus vapaaehtoistehtävän kunniakkaaseen lopettamiseen. Niin että asioilla on selkeän aloituspisteen lisäksi näkyvissä oleva päättymispiste. Tämä edistää paremmin myös uusien vapaaehtoistehtävien vastaanottamista.

Lähteet:

Borden, Neil H. (1965), The Concept of the Marketing Mix, teoksessa Schwartz, George, *Science in marketing*, Wiley marketing series, Wiley. p. 286ff.

Häyrinen, Kiril (2014), *Vapaaehtoistoiminnan hyvä organisointi*, PowerPoint-esitys.

Järjestöbarometri 2011 (2011), Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä, Juha Peltosalmi, Riitta Särkelä, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.

Järjestöbarometri 2012 (2012), Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Peltosalmi, Juha; Hakkarainen, Tyyne; Särkelä, Riitta & Eronen, Anne. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry, Helsinki.

Kansalaisbarometri 2011 (2011), Hyvinvointi, palvelut ja osallisuus kansalaismielipiteissä. Aki Siltaniemi, Tyyne Hakkarainen, Pia Londén, Marjukka Luhtanen, Anne Perälähti, Riitta Särkelä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.

Kansallinen liikuntatutkimus 2009–2010, Vapaaehtoistyö, (2010), SLU. Helsinki.

Karreinen, Halonen, Tennilä (toim.) (2010), *10 askelta parempaan vapaaehtoistoimintaan*. Visio.

Ladbury, Patrick (2013), *An introduction to social marketing*, Esitys.

Nuorisobarometri 2013, Vaikuttava osa (2013), Sami Myllyniemi, Opetus- ja kulttuuriministeriö. Helsinki.

Onnistunut vapaaehtoistoiminta, (2014), Käsikirja, Pääkaupunkiseudun kierrätyskeskuksen VETY-hanke.

Merja Rapeli on neuvotteleva virkamies sekä valmiusihdeeri sosiaali- ja terveysministeriössä. Hän on myös Turvallisuuskomitean sivutoiminen sihteeri asiantuntemusalueenaan sosiaali- ja terveydenhuollon sekä vapaaehtoisjärjestöjen varautuminen. Rapeli on aiemmin toiminut kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ja n. 10 vuotta Suomen Punaisen Ristin kotimaan valmiuden tehtävissä. Rapeli valmistelee lisensiaatintutkimusta sosiaalitoimen valmiussuunnittelusta.

VAPAAEHTOISTOIMINTA SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON

TUKENA VARAUTUMISESSA

Merja Rapeli

Johdanto

Pääkaupunkiseudulla kauppakeskuksessa räjäytettiin pommi, joka surmasi seitsemän ja haavoitti noin kahdeksaakymmentä henkilöä. Tämä tapahtui vuonna 2002. Sitä ennen ja sen jälkeen vapaaehtoistoimijat ovat olleet tukemassa viranomaisia, jotta avun tarvitsijat saavat apua mahdollisimman hyvin ja sujuvasti. Tässä kauppakeskuksen tilanteessa 65 Vapaaehtoisen pelastuspalvelun vapaaehtoista oli mukana ohjaus- ja neuvontatehtävissä sekä täydentämässä kriisikeskuksen puhelinpäivystystyötä. Paikalliset viranomaiset ja vapaaehtoisjärjestöt olivat yhteistyössä keskenään varautuneet ennakkoon, vaikkakin toisenlaiseen tilanteeseen. Yhteistyön harjoittelusta oli selkeäsi hyötyä tilanteen hallinnassa.²⁸ Sosiaali- ja terveydenhuolto on keskeinen toimija yhteiskuntaa kohtaavissa häiriötilanteissa. Pienissä ja suurissa häiriötilanteissa palveluiden tarve kasvaa. Järjestöjen vapaaehtoiset ovat lähellä avun tarvitsijoita ja he voivat olla merkittävässä tehtävässä auttamassa avun tarvitsijoita sosiaali- ja terveysviranomaisten tukena.

Tässä artikkelissa tarkastellaan vapaaehtoisjärjestöjen roolia sosiaali- ja terveydenhuollon varautumisessa. Artikkelin alkuosassa käydään lyhyesti läpi sosiaali- ja terveydenhuollon tehtäviä ja organisoitumista, jotta saadaan käsitys siitä, missä kehyksessä vapaaehtoistoimijoiden tukea tarvitaan. Tämän jälkeen käydään lyhyesti läpi sosiaali- ja terveydenhuollon varautumista koskeva ohjeistus vapaaehtoistoimijoiden osalta.

Vapaaehtoisjärjestöjen ja -toimijoiden roolia ja tehtäviä osana sosiaali- ja terveydenhuollon valmiussuunnittelua tarkastellaan neljästä eri empiirisestä aineistosta käsin: käytössä ovat olleet sosiaalitoimen valmiussuunnitelmadokumentit, yhden yliopistosairaala- eli erva-alueen perusterveydenhuollon valmiussuunnitelmadokumentit sekä kaksi erillistä vuonna 2014 toteutettua webropol-kyselyä, toinen sairaanhoitopiireille ja toinen yksityisille sosiaalipalvelujen tuottajille tehty kysely. Artikkelin painotus on sosiaalitoimen osuudessa, koska siitä on ollut käytettävissä terveydenhuoltoa tarkempia tietoja.

Sosiaali- ja terveydenhuolto on Suomessa järjestetty peruskunnissa tai kuntien välisenä yhteistyönä siten, että se on osa sosiaali- ja terveystoimen tai esimerkiksi perusturvan organisaatiota. Terveystoimen huolto jakautuu sairaanhoitoon, ehkäisevään terveydenhuoltoon ja terveydensuojeluun. Varautumisessa ja valmiussuunnittelussa keskeistä on palveluiden jatkuvuuden turvaaminen häiriötilanteissa. Terveystoimen varautumisessa ja valmiussuunnittelussa sairaanhoitopiiri vastaa asiantuntemuksellaan yhteistyössä alueen terveystoimien kanssa alueen terveydenhuollon valmiussuunnittelun erityisosaamista vaativista tehtävistä sekä valmiussuunnittelun alueellisesta yhteensovittamisesta²⁹.

Sosiaalitoimen valmiussuunnittelu kattaa toimintojen jatkuvuuden turvaamisen, laajenevat huoltotoiminnot (majoitus ja ruokahuolto), hälytysjärjestelmät ja sosiaalihuollon johtamisen sekä evakoidun väestön hoivan ja huollon³⁰. Sosiaalitoimen valmiussuunnittelun tarkastelussa keskeisiä ovat siten normaalitoimintojen jatkuvuuden turvaamisen lisäksi häiriötilanteissa laajentuvat tehtävät. Normaalitoimintoja ovat sosiaalihuoltoon sisältyvät sosiaalipalvelut, toimeentuloturva ja niihin liittyvä hallinto.

Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatorakenteet ovat muuttuneet paljon 2000-luvulla. Kunta- ja palvelurakennelain mukaisesti kuntien terveydenhuollon peruspalvelut ja niihin läheisesti liittyvät sosiaalipalvelut tulee järjestää siten, että niiden väestöpohja on vähintään 20 000 asukasta. Kunnat ovat Paras-lain myötä ryhtyneet järjestämään sosiaali- ja terveystoimintansa joko yhteistoiminta-alueilla tai itsenäisesti. Kunnat ovat tulkinneet eri tavalla sitä, mitkä sosiaalipalvelut tulee järjestää 20 000 asukkaan väestöpohjalla ja mitkä peruskunnissa pienemmällä väestöpohjalla. Terveystoimen ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) selvityksen mukaan 35 prosenttia kunnista järjestää osan sosiaalipalveluistaan yhteistoiminta-alueella ja osan peruskunnassa.³¹ Sosiaalitoimen varautumisen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että osa sosiaalitoimen varautumisesta suunnitellaan peruskunnassa ja osa yhteistoiminta-alueella, ja palveluiden jatkuvuudenhallinnan kokonaisuus ei ole yhden johdon alaisuudessa. Käytännön häiriötilanteissa valmiussuunnitelmaa toimeenpantaessa toimivalla hyvällä yhteistyöllä eri organisaatioiden kesken on suuri merkitys tilanteen hallinnan kannalta. Mikään sosiaalihuollon palvelu ei saa jäädä valmiussuunnittelun ulkopuolelle esimerkiksi siksi, että se järjestettäisiin yhteistyössä terveydenhuollon kanssa tai yhteispalvelualueella³².

Sosiaalihuoltolain³³, terveydenhuoltolain³⁴ sekä kehittyvän lainsäädännön mukaiset palvelut on kuvattu seuraavassa taulukossa (taulukko 1)³⁵. Nämä ovat tehtäviä, joiden osalta tulisi osana valmiussuunnittelua tarkastella, missä määrin vapaaehtoistoimijat voivat olla tukemassa viranomaisia häiriötilanteissa. Normaalitehtävien lisäksi majoitus, muonitus ja vaatetus häiriötilanteissa lisääntyvinä tehtävinä voivat osittain olla vapaaehtoistoimijoiden tuella toteutettuja toimintoja.

29 Terveystoimen valmiussuunnitteluopas 2002

30 Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas 2008

31 Kokko ym. 2009

32 Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas 2008

33 Sosiaalihuoltolaki 710/1982

34 Terveystoimintalaki 1326/2010

35 Rissanen, & Lammintakanen 2011

Taulukko 1. Sosiaali- ja terveyspalvelut

Sosiaalipalvelut (Sosiaalihuoltolaki 710/1982, lakiuudistus valmisteilla)	Terveyspalvelut (Terveystenhuoltolaki 1326/2010)
Kunnan sosiaalipalveluja ovat: • asumispalvelut • ikäihmisten palvelut • kotipalvelut • kuntoutus (kuntouttava työote) • laitoshoido • lasten ja perheiden palvelut • päivähoito • lastensuojelu • ottolapsineuvonta • kasvatus- ja perheneuvonta • perheasioiden sovittelu • isyyden selvittämiseen ja vahvistamiseen liittyvät palvelut • lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät palvelut • omaishoidon tuki • perhehoito • päihdetyö ja -palvelut • sosiaalipäivystys • sosiaalityö • vammaispalvelut	Perus- ja erikoissairaanhoidon palveluja ovat: • ensihoitopalvelut • ikäihmisten neuvontapalvelut • kotisairaanhoido • kouluterveydenhoito • lääkinnällinen kuntoutus • mielenterveyshoito • neuvolapalvelut • opiskeluterveydenhuolto • päihdetyö • sairaanhoido • seulonnat • suun terveydenhuolto • terveysneuvonta ja terveystarkastukset • työterveyshuolto • ympäristöterveydenhuolto

Vapaaehtoisten rooli sosiaali- ja terveydenhuollon varautumisessa

Tehokas katastrofien hallinta, joka sisältää ennaltaehkäisyn ja riskien vähentämisen, varautumisen, vasteen ja jälleenrakennuksen, erityisesti 'sosiaalisen jälleenrakennuksen', edellyttää viranomaisten ja järjestöjen yhteistyötä kaikissa varautumisen eri vaiheissa³⁶.

Kansalaisjärjestöjen vapaaehtoistoimijat ovat tärkeä osa sosiaali- ja terveydenhuollon varautumisesta Suomessa. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia³⁷ muodostaa varautumisen ja kriisihoitamisen yhteisen perustan yhteiskunnan kaikille toimijoille. Strategian mukaan järjestöillä on merkittävä rooli varautumisessa ja jokainen hallinnonala vastaa yhteistoiminnan järjestelyistä järjestöjen ja vapaaehtoistoimijoiden kanssa omalla toimialallaan. Strategiaan on kirjattu, että kolmannen sektorin voimavarat huomioidaan kehitettäessä sosiaali- ja perusterveydenhuollon palvelujen turvaamista kaikissa turvallisuustilanteissa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon valmiussuunnitteluun liittyvissä oppaissa ohjeistetaan viranomaisia huomioimaan vapaaehtoisjärjestöjen tuki häiriötilanteissa. Alueella toimivat vapaaehtoisjärjestöt tulee kartoittaa ja viranomaisten tulee sopia näiden kanssa työnjaosta. Järjestöt tulee sisällyttää valmiussuunnitelmiin ja ottaa mukaan harjoituksiin ja koulutuksiin. Yhteistyöstä tulisi sopia kirjallisin sopimuksin, joissa selkiytetään vastuunjakoja ja sovitaan mm. hälytysjärjestelyistä, kulukorvauksista ja jälkipuintien järjestämisestä.³⁸

Psykososiaalisen tuen osalta Suomen Punainen Risti (SPR) ja Suomen Mielenterveysseura (SMTS) ovat keskeisiä toimijoita Suomessa. SPR:n ylläpitämän psykologien valmiusryhmän lisäksi SPR:n ja Vapaaehtoisen pelastuspalvelun (Vapepa) vapaaehtoiset koulutetut maallikkoauttajat täydentävät

36 Tan 2013

37 Yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2010

38 Terveystenhuollon valmiussuunnitteluopas 2002; Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas 2008

muita psykososiaalisen tuen palveluita. SMTS ylläpitää kriisikeskusten lisäksi valtakunnallista kriisipuhelinta ja verkkokriisikeskusta³⁹. Suomen Punaisen Ristin, Vapaaehtoisen pelastuspalvelun ja Suomen Mielenterveysseuran toiminnasta on omat lukunsa tämän julkaisun toisessa, käytännön toimintaa käsittelevässä osiossa.

Sosiaali- ja terveysministeriöllä ja tätä ennen Lääkintöhallituksella on ollut yhteistyöpöytäkirja varautumisesta ja ensiaputoiminnasta Suomen Punaisen Ristin kanssa 1980-luvulta alkaen. Yhteistyöpöytäkirja on päivitetty vuonna 2014 ja siinä on SPR:n tehtäväksi sovittu häiriötilanteissa sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisten tukena toimivien vapaaehtoisryhmien koordinointi. Tämän tehtävän on tarkoitus helpottaa sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisten toimia häiriötilanteissa siten, että viranomaisia tukeva vapaaehtoistoiminta olisi koordinoitua. Johtovastuu tilanteissa säilyy kuitenkin aina sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisilla. Yhteistyöpöytäkirjan mukaan vapaaehtoisten käytöstä, hälyttämisestä ja koordinoinnista tulee sopia paikallisten sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa.

Tutkimusaineisto

Tutkimuksen aineistona käytetyt sosiaalitoimen valmiussuunnitelmat kerättiin Manner-Suomen kuudesta aluehallintovirastosta vuoden 2013 aikana. Suunnitelmat saatiin 255 kunnasta (84 % kunnista). Suunnitelmista 77 prosenttia on päivitetty kolmen vuoden sisällä. Vapaaehtoisjärjestöille suunniteltuja tehtäviä perusterveydenhuoltoa koskevat häiriötilanteissa kartoitettiin käymälä läpi yhden yliopistosairaalan alueen perusterveydenhuollon valmiussuunnitelmat siltä osin kun suunnitelmat oli kirjattu sähköiseen Erva-selaimen.

Tässä artikkelissa olevat sairaanhoitopiirejä koskevat tulokset perustuvat kyselyyn, joka tehtiin sairaanhoitopiireille touko-kesäkuussa 2014. Kyselyä täydennettiin aluehallintovirastojen (AVI) peruspalvelut, oikeusturva ja luvat vastuualueille (Peol) lähetetyllä kyselyllä kesällä 2014. Kyselyn tavoitteena oli kartoittaa, miten sairaanhoitopiirit ovat hoitaneet veloitteensa laatia terveydenhuollon alueellinen valmiussuunnitelma yhdessä kuntien kanssa. Kysymykset koskivat alueellisia valmiussuunnitelmia, alueellista yhteistyötä valmiuden koordinaatiossa, koulutuksissa ja harjoituksissa, psykososiaalisen tuen järjestämistä, viestintää ja tilannekuvan kokoamista sairaanhoitopiireissä. Kyselyyn vastasivat kaikki 20 sairaanhoitopiiriä ja kuusi aluehallintovirastoa. Sairaanhoitopiireistä kyselyyn vastaajista suurin osa oli turvallisuuspäälliköitä ja infektioylilääkäreitä. Aluehallintoviranomaisista vastasivat Peol-vastuualueiden virkamiehet.

Yksityisiä sosiaalipalveluja koskevat tulokset perustuvat kyselyyn, joka tehtiin yksityisille sosiaalihuollon laitos- ja asumispalveluita tuottaville yksiköille. Kyselyn tavoitteena oli kartoittaa yksityisten laitos- ja asumispalveluyksiköiden ja -yritysten kokemuksia vuosien 2012 ja 2013 myrskyistä ja muista häiriöistä sekä niiden varautumista häiriötilanteisiin. Kysely toteutettiin keväällä 2014. Webropol-kysely lähetettiin 1326 osoitteeseen ja vastauksia saatiin 797. Vastausprosentti oli 60. Enemmistö kyselyyn vastaajista oli yksikön johtajia.

Sosiaalitoimen yhteistyötahot valmiussuunnitelmissa

Sosiaalitoimen valmiussuunnitelmat on laadittu 84 prosentissa Manner-Suomen kunnista. Valmiussuunnitelmiin on kirjattu vaihtelevassa määrin eri yhteistyötahoja: kunnan tai kuntayhtymän toimijoita, muita viranomaisia, elinkeinoelämän, järjestöjen ja seurakuntien yhteistyökumppaneita. Taulukossa 2. on kuvattu osa suunnitelmiin kirjatusta yhteistyötahoista. Sosiaalitoimen integraatioskumppani perusterveydenhuolto on mainittu 94 prosentissa sosiaalitoimen valmiussuunnitelmista. Erikoissairaanhoidosta vastaava sairaanhoitopiiri on mainittu 54 prosentissa ja ympäristöterveydenhuolto (terveydensuojelu) vain 43 prosentissa suunnitelmista.

Perinteisistä turvallisuusviranomaisista pelastustoimi on mainittu yhteistyökumppanina useammin (91 %) kuin poliisi (80 %) tai puolustusvoimat (41 %). Huomioitavaa on, että seurakunta yh-

teistyökumppanina on mainittu sosiaalitoimen valmiussuunnitelmissa lähes yhtä usein kuin pelastustoimi. Suomen Punainen Risti yhteistyötahona on kirjattu 85 prosenttiin valmiussuunnitelmista, Vapepa 44 prosenttiin ja jokin tai useita paikallisia järjestöjä on mainittu 45 prosentissa suunnitelmista. Vapaaehtoisjärjestöt yleisesti mainittuna ilman tarkennusta, mistä vapaaehtoistoiminnasta on kyse, on kirjattu 55 prosenttiin suunnitelmista.

Taulukko 2. Yhteistyötahot sosiaalitoimen valmiussuunnitelmissa % (N=255)

Yhteistyötaho, joka on mainittu sosiaalitoimen valmiussuunnitelmassa	%
Perusterveydenhuolto, terveyskeskus	94
Sairaanhoidopiiri	54
Ympäristöterveydenhuolto	43
Pelastustoimi	91
Poliisi	80
Puolustusvoimat	41
SPR	81
Vapepa	44
Muu nimeltä mainittu paikallinen vapaaehtoisjärjestö	45
Vapaaehtoistoimijat yleisesti mainittuna ilman tarkennusta järjestöstä	55
Seurakunta	90

Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluoppaassa ohjataan sosiaalihuollon palvelujen järjestäjiä tekemään sopimuksia järjestöjen kanssa varautumiseen liittyen. Sosiaalitoimen valmiussuunnitelmista käy ilmi, että valtaosa sosiaalitoimen järjestäjistä ei ole tehnyt sopimuksia järjestöjen kanssa. SPR:n kanssa tehty sopimus on kirjattu 27 valmiussuunnitelmaan, mikä vastaa 11 prosenttia suunnitelmista. Muiden järjestöjen kanssa tehty sopimus on kirjattu vain seitsemään suunnitelmaan, joka kattaa kolme prosenttia kaikista suunnitelmista.

Sosiaalitoimen valmiussuunnitelmista noin puoleen (45 %) on kirjattu SPR:n ja Vapepan lisäksi tai niiden sijasta jokin muu järjestö, joka tukee sosiaalitoimen tehtäviä häiriötilanteissa. Vapepaan kuuluvista järjestöistä erikseen on suunnitelmissa kirjattuna MLL, Martat, Maa- ja Kotitalousnaiset, Palokuntanaiset, Mielenterveysseura, Maanpuolustusnaiset, Kyläyhdistykset, Partiolaiset, Folkhälsan, Autoliitto, sukeltajat, etsintäkoirat, suunnistajat, metsästysseurat, venekerhot ja vapaaehtoinen maanpuolustus. Suunnitelmiin on myös kirjattu mm. 4H-kerho, nuorisoseurat, urheiluseurat, naisvoimistelijat, Lions, Rotaryt, yrittäjät ja työttömien yhdistys sekä joitakin muita paikallisesti toimivia yhdistyksiä. Potilasjärjestöjä tai niitä lähellä olevia toimijoita on kirjattu suunnitelmiin myös paljon. Näitä ovat diabetes-, allergia- ja astma-, reuma-, sydän-, lihastauti- ja keuhkovammayhdistykset, Omaiset mielenterveyden tukena, kehitysvammaisten tukiyhdistys sekä päihdekeskus, setlementtiyhdistys, katulähetys ja Walkers.

Paikallisten järjestöjen, SPR:n ja/tai Vapepan kirjaaminen valmiussuunnitelmaan on hyvä asia. Se osoittaa, että suunnitelmaa laadittaessa on tehty kartoitustyötä sen eteen, mistä sosiaalitoimi voi saada tukea häiriötilanteissa toimintoihinsa. Paikallinen kartoitustyö on tehty 83 prosentissa suunnitelmista. Pelkkä vapaaehtoisten maininta yleisesti ei osoita riittävää valmiussuunnittelun tasoa. Näin on tehty 17 prosentissa suunnitelmista. Vain viidessä prosentissa suunnitelmista ei ole mitään vapaaehtoisjärjestöä mainittu sosiaalitoimen yhteistyökumppanina häiriötilanteissa. Näissä mainintaa ei ole edes yleisellä tasolla.

Sosiaalihuolto

Sosiaalitoimen tehtävänä on häiriötilanteissa huolehtia omien palveluidensa jatkuvuuden hallinnasta sekä laajentuvista tehtävistä. Laajentuvia sosiaalihuollon tehtäviä ovat majoitus, muonitus sekä vaatetus sekä tämän lisäksi pelastushenkilöstön huolto. Nämä ovat myös tehtäviä, joissa voidaan käyttää vapaaehtoisia viranomaisen tukena.

Osaan sosiaalitoimen valmiussuunnitelmista on kirjattu tarkemmin, mihin tehtäviin vapaaehtoisjärjestöjä on suunniteltu käytettävän häiriötilanteissa. Vapaaehtoisille suunniteltuja tehtäviä tarkasteltiin lähemmin Lapin ja Lounais-Suomen aluehallintovirastoista kerätyistä kuntien sosiaalitoimen valmiussuunnitelmista.

Vapaaehtoisjärjestöille suunniteltuja tehtäviä:

- arkielämän kriisitilanteiden apu, kuljetusapu, lastenhoito, majoitus
- henkinen huolto, psykososiaalinen tuki, kriisitoiminnan vapaaehtoisten päivystysrengas
- materiaallinen apu: taloudellinen apu, vaatteet, vaatekeräysten järjestäminen, huovat, patjat, soppatykit
- lähienkilökuntaa kunnan peruspalveluihin: vanhainkoti, palvelutalo, lastensuojelu, vammaishuolto
- vapaaehtoisten avulla hoidetaan sosiaalihuollon laajentuvat tehtävät: majoitus, muonitus, vaatetus
- järjestöjen tilojen käyttö esim. majoituksessa, vanhusten mahdollinen sijoittaminen koteihin
- viranomaisten tuki laajamittaisen maahantulon tehtävissä: huolto, kuljetus, järjestelykeskuksen henkilöstö
- osana väestönsuojeluorganisaatiota
- työntekijöiden ja väestön valmiuskoulutus
- SPR:n Kalkun varaston ja SPR:n psykologien valmiusryhmän tuki

Vapaaehtoisjärjestöille on kirjattu laajasti tehtäviä valmiussuunnitelmiin. Tehtävät ovat hyvin realistisia ja käytännönläheisiä, ja toteutettavissa koulutettujen vapaaehtoisten voimin. Tehtävät liittyvät sekä sosiaalihuollon normaalipalveluiden jatkuvuuden hallintaan että laajentuviin tehtäviin. Vapaaehtoisia voidaan käyttää apuna kuljetusten järjestämisessä, lastenhoidossa ja majoituksen järjestämisessä. Majoituksen osalta ei tarkemmin ole kirjattu, millaisia tehtäviä sillä käytännössä tarkoitetaan. Yhteen suunnitelmaan on kirjattu, että majoituksessa voidaan käyttää hyödyksi järjestöjen tiloja tai että vanhuksia voidaan sijoittaa esimerkiksi laitoksista tilapäisesti yksityiskoteihin. Majoituksen osalta vapaaehtoisia voitaisiin käyttää esimerkiksi kirjaamis- ja muissa järjestelytehtävissä tilapäisissä majoituspaikoissa.

Vapaaehtoisia käytetään myös materiaallisen avun tehtävissä. Sosiaalitoimen valmiussuunnitelmiin on kirjattu vapaaehtoisten tehtäviksi taloudellinen apu, vaatteet, vaatekeräysten järjestäminen, huovat, patjat ja soppatykit. Taloudellisella avulla viitattaneen SPR:n katastrofirahastoon, jota SPR:n paikallisosastot voivat käyttää auttaessaan esimerkiksi äkillisen tulipalon kohdanneita yksittäisiä henkilöitä ja perheitä. Järjestöillä on kokemusta keräysten järjestämisessä ja tämä on toimintamuoto, joka on hyväkin antaa järjestöjen tehtäväksi, mikäli keräyksiä tarvitaan esimerkiksi kriisin jälkihuollon vaiheessa. Järjestöillä saattaa usein olla käytettävissään myös materiaalisia resursseja, kuten soppatykkeitä, jotka ovat tarpeen häiriötilanteissa.

Vapaaehtoisia on suunniteltu käytettäväksi lähienkilökuntana kunnan peruspalveluissa kuten vanhainkodeissa, palvelutaloissa, lastensuojelussa ja vammaishuollossa. Peruspalveluiden osalta on todennäköisesti arveltu, että henkilökuntaa joudutaan siirtämään muihin tehtäviin ja varsinaisia tehtäviä hoidettaisiin vapaaehtoisvoimin. Peruspalveluissa on varmasti tehtäviä, joissa vapaaehtoiset voivat olla tukena, mutta tulee tarkoin harkita, missä tehtävissä vapaaehtoisia voidaan käyttää. Tämä riippuu myös vapaaehtoisten koulutustaustasta. Osa vapaaehtoisista on ammatillisen koulutuksen

saaneita työntekijöitä, esimerkiksi juuri eläkkeelle jääneitä henkilöitä, joiden tehtävät työelämässä vastasivat niitä tehtäviä, joihin vapaaehtoisia tarvitaan tueksi häiriötilanteessa.

Psykososiaalinen tuki

Psykososiaalinen tuki ja henkinen huolto ovat sosiaali- ja terveydenhuollon rajapinnassa tapahtuvia tehtäviä, joissa tukea voi antaa moniammatillinen tiimi. Psykososiaalinen tuki on melko laaja tehtäväkenttä sisältäen psyykkisen tuen, sosiaalityön ja -palvelut sekä kirkon ja muiden uskonnollisten yhteisöjen hengellisen huollon⁴⁰. Psykososiaalisen tuen ja palvelujen avulla tuetaan kriiseistä toipumista. Sekä sosiaalihuollon että perusterveydenhuollon valmiussuunnitteluohjeisiin on kirjattu psykososiaalinen tuki tehtäväksi, joissa vapaaehtoistoimijoita voidaan käyttää viranomaisten tukena⁴¹.

Annetun ohjeistuksen mukaisesti sekä sosiaali- että perusterveydenhuollon valmiussuunnitelmiin on kirjattu psykososiaalinen tuki tehtäväksi, joissa voidaan saada tukea vapaaehtoistoimijoilta. Useissa sosiaalitoimen valmiussuunnitelmissa mainitaan SPR:n psykologien valmiusryhmä tahona, jolta on suunniteltu saatavan tukea laajemmissa häiriötilanteissa tai suuronnettomuuksissa. Psykologien valmiusryhmän toiminta on ammatillista toimintaa ja se tulee erottaa vapaaehtoistoimijoiden ns. maallikkoavusta.

Sairaanhoitopiirien alueellista varautumista ja valmiuden koordinaatiota kartoittavassa kyselyssä selvitettiin yhtenä asiana psykososiaalisen tuen koordinaatiota ja käytännön työtä alueilla. Sairaanhoitopiirit nimesivät yhteensä 50 psykososiaalisen tuen käytännön toimijaa alueillaan. Käytännön toimijoiksi nimettiin sairaanhoitopiirit, sosiaalipäivystykset, terveyskeskukset, kuntien sosiaalitoimi ja seurakunnat. Sairaanhoitopiirit nimesivät myös järjestöjen osallistuvan käytännön psykososiaalisen tuen toteuttamiseen, mutta järjestöt mainittiin toimijoina selvästi harvemmin viranomaistoimijoihin ja seurakuntiin verrattuna. Sairaanhoitopiirien nimeämiä psykososiaalisen tuen järjestötoimijoita olivat Suomen Punainen Risti sekä Suomen Mielenterveysseura, josta mainittiin mm. Lahden Kriisikeskus ja Kriisikeskus Mobile. Avoimissa vastauksissa tuotiin esiin, että tarvittaessa voidaan tukeutua Suomen Punaisen Ristin ja kirkon henkisen huollon resursseihin.

Perusterveydenhuolto ja sairaanhoitopiirit

Perusterveydenhuollon valmiussuunnitelmia tarkasteltiin yhden erva-alueen kattavalta alueelta. Näissä suunnitelmissa vapaaehtoissektorille oli kirjattu tehtäväksi psykososiaalisen tuen ja henkisen tuen lisäksi kriisiryhmien toiminta sekä lisähenkilökunnan saaminen mielenterveyspalveluihin. Vapaaehtoisia oli suunniteltu käytettäväksi myös käytännön apuun liittyvissä tehtävissä kuten pelastus-, hoito- ja huoltotehtävissä, hätämajoituksessa, neuvonnassa, vaatetuksessa ja ruokahuollon tehtävissä. Myös ensiapuryhmien toiminta oli kirjattu vapaaehtoisten tehtäväksi. Ensiapuryhmät on ohjeistettu vapaaehtoisten tehtäväksi terveydenhuollon valmiussuunnitteluoppaassa⁴².

Valmiussuunnittelussa keskeistä on suunnitteluprosessi ja toimintojen koordinaatiosta sopiminen. Yhteistyö- ja koordinaatiokokouksissa sovitaan mm. eri toimijoiden vastualueet, tehtävät ja yhteistoimintamallit häiriötilanteissa. Myös koulutukset ja harjoittelemineen ovat tärkeä osa varautumista. Vapaaehtoisjärjestöjen edustus tulisi ottaa mukaan valmiussuunnittelua ja varautumista tukeviin koordinaatiokokouksiin, koulutuksiin ja harjoituksiin.

Sairaanhoitopiireille tehdyssä kyselyssä kartoitettiin, miten usein niiden alueella järjestetään yhteistyö- ja koordinaatiokokouksia, millaisia sisältöjä kokouksissa on käsitelty ja millaisia osallistujia kokouksissa on ollut. Vastaukset valottavat pieneltä osin myös vapaaehtoisjärjestöjen roolia sairaanhoitopiirien alueellisessa varautumisessa ja varautumisen koordinaatiossa. Seitsemän sairaanhoito-

40 Yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2010

41 Terveidenhuollon valmiussuunnitteluopas 2002; Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas 2008

42 Terveidenhuollon valmiussuunnitteluopas 2002

piirin alueella järjestetään säännöllisesti valmiussuunnitteluun ja varautumiseen liittyviä alueellisia yhteistyö- ja koordinaatiokokouksia. Yhdeksän sairaanhoitopiirin alueella kokouksia järjestetään tarvittaessa. Neljän sairaanhoitopiirin alueella ei kokouksia järjestetä tai niistä ei ollut vastaajalla tietoa. Niiltä vastaajilta, jotka vastasivat, että heidän alueellaan järjestetään yhteistyö- ja koordinaatiokokouksia, kysyttiin monivalintakysymyksellä tarkemmin, millaisia kokousten aihepiirit ovat olleet ja mitä tahoja niihin on osallistunut. Vastauksista käy ilmi, että viranomaisyhteistyökumppanit kutsutaan koordinaatiokokouksiin useammin kuin SPR, seurakunnat ja yksityiset palveluntuottajat. SPR on kuitenkin seurakuntia ja yksityisiä palveluntuottajia useammin osana kokouksia. Erityisesti psykososiaalista tukea, suuronnettomuuksia sekä yleistä varautumista koskevissa koordinaatiokokouksissa SPR:n edustaja on mukana.

Sairaanhoitopiireiltä kartoitettiin valmiusharjoitusten järjestämistä kysymyksellä, onko niiden alueella järjestetty viimeisten neljän vuoden aikana sairaanhoitopiirin ja kuntien yhteistoimintaharjoituksia. Seitsemäntoista sairaanhoitopiiriä oli järjestänyt harjoituksia. Kolmen sairaanhoitopiirin alueella harjoituksia ei ollut järjestetty tai niistä ei ollut tietoa. Harjoitusten sisältöinä on ollut erityisesti suuronnettomuus- ja luonnononnettomuustilanteet. Vähiten raportoitiin annetuista vaihtoehdoista harjoitellun kyberuhkien, säteilytilanteiden ja kemiallisten uhkien varalta. Harjoituksiin on osallistunut eniten edustajia pelastustoimesta, terveyskeskuksista, aluehallintovirastosta, sosiaalitoimesta, poliisista ja pelastusopistosta, mutta mukana on ollut myös SPR ja joissakin harjoituksissa myös SPEK, Maanpuolustuskoulutusyhdistys ja yksityinen terveydenhuolto.

Yksityiset sosiaalipalvelut ja vapaaehtoisjärjestöjen tuki häiriötilanteissa

Sosiaalipalveluista jo noin 30 prosenttia ja terveyspalveluista noin neljäsosa järjestetään yksityisellä sektorilla ostopalveluna⁴³. Yleisimpiä yksityisellä sektorilla järjestettyjä palveluita ovat sosiaalipalveluista ikääntyneiden palveluasuminen, ikääntyneiden ja vammaisten kotipalvelut ja lasten sekä nuorten laitos- ja perhehoito ja terveyspalveluista fysioterapiapalvelut, lääkärin ja hammaslääkärin vastaanotto toiminta sekä työterveyshuolto⁴⁴. Jos näitä palveluja tarkastellaan vapaaehtoistoiminnan tuen näkökulmasta, voisi ajatella, että sosiaalihuollon laitos- ja asumispalveluissa sekä kotipalveluissa olisi sopivia tukitehtäviä vapaaehtoistoimijoille.

Yksityinen sektori ei ole velvollinen varautumaan häiriötilanteisiin valmiussuunnitelmin, mutta kuntien tulisi ostopalvelusopimuksia tehdessään sisällyttää sopimuksiin palveluiden jatkuvuuden hallinnan turvaaminen häiriötilanteissa. Yksityisille sosiaalihuollon asumis- ja laitospalveluja tuotaville tahoille tehdyn kyselyn mukaan vain 11 prosentilta palveluntuottajista on tilaaja edellyttänyt toiminnan jatkuvuuden hallinnan suunnitelmaa. Toimijoista kuitenkin 67 prosenttia on varautunut häiriötilanteisiin esimerkiksi siten, että niillä on suunnitelma lisähenkilökunnan rekrytoimiseksi, ja 83 prosenttia on kouluttanut henkilökuntaansa häiriötilanteissa toimimiseen.

Vapaaehtoisjärjestöjen käytöstä yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajien tukena häiriötilanteissa ei ole kovinkaan paljoa tietoa. STM:n tekemän kyselyn mukaan häviävän pieni osa (0,05 %) palvelun tuottajista kertoo tehneensä sopimuksen joko SPR:n, Vapaaehtoisen pelastuspalvelun tai muun järjestön kanssa niiden antamasta tuesta palveluntuottajalle häiriötilanteessa. Seurakuntien kanssa sopimuksen kertoo tehneensä vain 0,03 prosenttia palveluntuottajista.

Talven ja kevään 2012–2013 myrskyjen aikana joillakin alueilla Suomessa oli pitkiä sähkökatkoja ja tämä vaikutti noin neljännekseen kyselyyn vastanneista palveluntuottajista. Yksiköiden vastausten mukaan järjestöjen apua saatiin esimerkiksi siten, että paikallisen vapaapalokunnan tiloissa laitettiin ruokaa tai VPK oli auttamassa puiden raivaamisessa. Käytännössä vapaaehtoissektorin tuki olisi tilanteesta riippuen tarpeellista myös yksityisten palveluntuottajien toiminnalle ja se voi osoittautua

43 THL 2009

44 Sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivut: Yksityiset sosiaali- ja terveyspalvelut

hyvinkin tärkeäksi yksittäisen kriisitilanteen seurausten lieventämisessä. Vaikka yksityisen palveluntuottajien ja vapaaehtoissektorin väliseen yhteistyöhön liittyy haasteita erityisesti kaupallisista ja kilpailullisista näkökulmista, olisi syytä pohtia, millaisissa tilanteissa ja missä tehtävissä vapaaehtois-sektorin apua voidaan hyödyntää häiriötilanteiden hallinnassa.

Pohdinta ja johtopäätökset

Vapaaehtoisjärjestöjen tuki sosiaali- ja terveydenhuollolle on ohjeistettu sosiaali- ja terveydenhuollon valmiussuunnitteluohjeissa sekä psykososiaalista tukea ja palveluita koskevassa ohjeessa. Sosiaalitoimen valmiussuunnitelmista tiedetään, että vapaaehtoissektori on niissä huomioitu hyvin. Yksi tai useampi vapaaehtoisjärjestö on huomioitu 83 prosentissa suunnitelmista. Yksittäisistä järjestöistä Suomen Punainen Risti on huomioitu parhaiten. Kaikissa kunnissa toimii lukuisia järjestöjä ja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon tukena niitä toimii hyvin monia. Sosiaali- ja terveydenhuollon valmiussuunnittelun tulisi olla jatkuva prosessi, johon myös järjestöt tulisi kutsua aktiivisesti mukaan. Järjestöjä tarvitaan palvelujärjestelmän asiakkaiden tukena niin normaalioloissa kuin häiriötilanteissa.

Vapaaehtoisille soveltuvia tehtäviä on kirjattu sekä sosiaali- että terveydenhuollon valmiussuunnitelmiin, mutta niitä ei ole kaikissa suunnitelmissa. Häiriötilanteissa toimimisen kannalta on sekä viranomaisille että vapaaehtoisjärjestöille tärkeää tietää etukäteen, missä tehtävissä vapaaehtoistoimijoita on tarkoitus käyttää. Sosiaalitoimen osalta vain 11 prosenttia toimijoista on sopinut SPR:n kanssa ja vain 3 prosenttia on sopinut jonkun muun järjestön kanssa vapaaehtoisten tuesta häiriötilanteissa. Terveydenhuollon osalta sopimusten määrästä ei ole tietoa, mutta oletuksena on, että tehtävistä ei ole sovittu riittävän hyvin. Sairaanhoidopiireillä on jonkin verran ollut yhteistyötä lähinnä SPR:n kanssa varautumiseen liittyen. SPR on kutsuttu mukaan koordinaatiokokouksiin ja harjoitukseen lähes kaikkien sairaanhoidopiirien alueella.

Varautumisessa ja häiriötilanteiden hallinnassa on tärkeää, että viranomaisten varautumisen rakenteissa on edustus keskeisistä järjestöistä, joiden perustehtävään kuuluu varautuminen. Myös seurakuntien edustus tulisi olla rakenteissa mukana. Järjestöjen ja seurakuntien toimijoilla on usein paljon yhteyksiä laajempaan järjestöjen toimijaverkostoon, jonka kautta voidaan häiriötilanteissa tarvittaessa mobilisoida viranomaisille tukea tai välittää tietoa väestölle.

Melko suuri osa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista tuotetaan yksityisellä sektorilla. Vapaaehtoisjärjestöjen olisi hyvä pohtia, millä edellytyksillä se voisi toimia tukena myös yksityissektorin palvelutuotannolle häiriötilanteissa.

Lähteet:

- Huovinen, Heidi (2014), *Vapaaehtoinen pelastuspalvelu 1964–2014. 50 Vuotta vapaaehtoista pelastuspalvelutoimintaa Suomessa*, Suomen Punainen Risti 2014.
- Kokko, Simo, Liisa Heinämäki, Liina-Kaisa Tynkkynen, Riitta Haverinen, Marja Kaskisaari, Anu Muuri, Markku Pekurinen, Mia Tammelin (2009), *Kunta- ja palvelurakennemuutoksen toteutuminen, Kuntakysely sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä ja tuottamisesta*, Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 36/2009, Helsinki.
- Rissanen, Sari & Lammintakanen, Johanna (2011), Sosiaali- ja terveydenhuolto johtamisympäristönä, s. 15–38. Teoksessa: Rissanen, Sari & Lammintakanen, Johanna (toim.), *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, Helsinki, WSOY Pro.
- Sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivut, Yksityiset sosiaali- ja terveyspalvelut, saatavissa: http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/vastuutahot/yksityinen_sektori, ladattu 11.10.2014.
- Sosiaalihuoltolaki (710/1982), saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>
- Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas (2008), Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:12, Helsinki
- Tan, Ngoh Tiong (2013), Emergency Management and Social Recovery from Disasters in Different Countries, *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 12:8-18, 2013.
- Terveydenhuoltolaki (1326/2010), saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>
- Terveydenhuollon valmiussuunnitteluopas (2002), Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2002:5, saatavissa: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=240565&name=DLFE-31028.pdf
- THL (2009), *Yksityinen palvelutuotanto sosiaali- ja terveyspalveluissa 2009*, Tilastoraportti 33/2011, saatavissa: http://www.thl.fi/tilastoliite/tilastoraportit/2011/Tr33_11.pdf.
- Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Opas kunnille ja kuntayhtymille (2009), Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:16, saatavissa: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-10736.pdf
- YTS 2010, Yhteiskunnan turvallisuusstrategia, Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010, Puolustusministeriö, Helsinki, saatavissa: http://www.defmin.fi/files/1696/Yhteiskunnan_turvallisuusstrategia_2010.pdf

Ilona Hatakka on erikoistutkija, Suomen pelastusalojen keskusliitossa. Hatakka on yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden ja häiriötilanteiden hallinnan sekä kansalaisyhteiskunnan varautumisen asiantuntija. Työssään Hatakka tuottaa ja välittää uutta tietoa päätöksenteon tueksi sekä kehittää yhdessä sidosryhmien kanssa uusia toimintamalleja ja avauksia. Hatakka toimii asiantuntijana Onnettomuustutkintakeskuksessa ja Punaisen Ristin humanitaarisessa avustustoiminnassa. Koulutukseltaan Hatakka on filosofian maisteri.

VAPAAEHTOISRESURSSIN SAATAVUUS JA KÄYTETTÄVYYS HÄLYTYSTEHTÄVIIN

Ilona Hatakka

Yhteiskunnan varautumisessa onnettomuuksiin, erilaisiin kriiseihin ja häiriöihin kansalaisyhteiskunnan ja erityisesti kolmannen sektorin rooli on nostettu esille politiikkaohjelmissa ja strategioissa⁴⁵. Vapaaehtoiseen osallistumiseen tai vapaaehtoisuuden pohjalta tehtyyn sopimukselliseen sitoutumiseen perustuva osallistuminen on nähty yhtäältä kustannustehokkaaksi⁴⁶, ja toisaalta osallisuutta edistäväksi ja sitouttavaksi tavaksi tuottaa valmiuksia erilaisiin onnettomuus- ja häiriötilanteisiin vastaamiseksi.⁴⁷ Vaikka järjestöjen rooli tunnustetaan ja järjestöillä on pitkät perinteet suomalaisessa turvallisuustyössä, järjestötoiminnan tulevaisuus on herättänyt huolta⁴⁸. Esimerkiksi pelastustoimen strategiassa vapaaehtoisen henkilöstön riittävyys on nimetty yhdeksi toimialan kriittiseksi menestystekijäksi. Saatavissa olevien vapaaehtoisresurssien lisäksi yhteiskunnan kriisinsietokyvyn ja varautumisen kannalta keskeiset kysymykset ovat liittyneet järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistoimintakäytäntöihin eli olemassa oleviin valmiuksiin saada vapaaehtoiset tehtäville tarvittaessa.

Vapaaehtoistoiminnassa on mukana kolmasosa suomalaista ja voidaankin sanoa, että järjestöjen rooli ihmisten arjessa on merkittävä⁴⁹. Viranomaisia tukevassa pelastus-, etsintä- ja ensihuolto-toiminnassa on mukana toimintakyvyltään, toiminnaltaan ja tavoitteiltaan erilaisia järjestöjä. Osa järjestöistä toimii selkeästi rajatuilla tehtävillä, joissa osaamisvaatimukset ovat korkeat (esimerkiksi palokunta-, meripelastus- ja lentopelastustoiminta). Osalla järjestöistä tehtäväkenttä on laaja ja vain osa toiminnasta kytkeytyy viranomaisia tukevaan hälytykselliseen toimintaan (esimerkiksi Suomen Punainen Risti, Martat ja metsästysjärjestöt). Viranomaisyhteistoiminnan sujuvoittamiseksi on luotu erilaisia koordinointi- ja yhteensovittamismekanismeja, joista tunnetuimpana Vapaaehtoinen pelastuspalvelu (Vapepa).

Vaikka vapaaehtoisten osallistuminen hälytykselliseen toimintaan on vakiintunut ainakin osaksi olemassa olevia järjestelmiä, vapaaehtoista hälytystoimintaa ei tähän mennessä ole tutkittu laajemmin. Tämä artikkeli käsittelee pelastus- ja valmiustoiminnassa mukana olevien vapaaehtoisten osallistumista, käytettävyyttä ja motivaatiotekijöitä hälytystoimintaan. Artikkelin perustuu vapaaehtoisten saatavuutta ja käytettävyyttä hälytystehtäviin selvittäneeseen tutkimukseen, jossa koottiin kyselytutkimuksella kuvaus pelastus- ja valmiustoiminnassa mukana olevista vapaaehtoisista ja heidän käytettävyydestään tehtäville. Lisäksi selvitettiin, missä laajuudessa ja mihin tehtäviin vapaaehtoisia on suunniteltu käytettävän ja toisaalta mihin on käytetty. Tutkimuksen tavoite oli tuottaa nykytilan kuvaus sekä tunnistaa mahdolliset viranomaisten ja järjestöjen yhteistoimintaan liittyvät kehittämistarpeet. Tutkimus perustui sisäisen turvallisuuden ohjelman 64. toimenpiteeseen: ”*Vahvistetaan va-*

45 Esim. Sisäisen turvallisuuden ohjelma, Yhteiskunnan turvallisuusstrategia, Pelastustoimen strategia 2025

46 esim. Laasanen 2011

47 Mankkinen 2013

48 Peltonen & Hatakka 2014

49 Grönlund 2014

paaehtoisten saatavuutta turvallisuus- ja hälytystehtäviin ja selvitetään, kuinka palokuntasopimuksiin kirjatut vahvuusvaatimukset täyttyvät maan eri osissa. Hanke toteutettiin yhdessä Suomen Sopi-
muspalokuntien liiton (SSPL) kanssa, joka julkaisi syksyllä 2013 palokuntien lähtövarmuusselvityk-
sen osana hanketta.

Metodologia ja aineistot

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat palokuntien lisäksi pelastuspalvelujärjestöistä⁵⁰ Suomen Punai-
sen Ristin, Suomen Meripelastusseuran, Suomen Lentopelastusseuran, Suomen Palveluskoiraliiton
ja Suomen Pelastuskoiraliiton vapaaehtoiset. Lisäksi mukana olivat Vapaaehtoisen pelastuspalvelun
muiden jäsenjärjestöjen hälytystoimintaryhmien vapaaehtoiset.

Tutkimuksen tiedonkeruumenetelmänä käytettiin järjestöjen osalta puhelinhaastattelututkimusta
(tiedonkeruu-aika 19.9.–15.10.2013) ja palokuntien osalta sähköistä e-lomaketutkimusta (tiedonke-
ruu-aika 20.9.–7.10.2013). Molempien aineistojen keruussa käytettiin yhtenevää tiedonkeruuloma-
ketta ja tiedonkeruun sekä alustavana analyysin toteutti Suomen kyselytutkimus Oy. Tutkimuksen
kokonaisotos (n) oli järjestöjen osalta yhteensä 1006 haastattelua ja palokuntien osalta 1320 säh-
köistä vastausta. Tutkimuksen otos pyrittiin kiintiöimään järjestövastaajien osalta hätäkeskusaluei-
den väestöosuusia vastaavaksi. Lopullinen poiminta muodostettiin yksinkertaista satunnaisotantaa
käyttäen. Palokuntalaisten osalta tutkimus kohdennettiin kaikille palokunnissa toimiville.

Järjestö	Potentiaalisten vastaajien määrä	Toteutunut otos	toteutunut otos (%)
Suomen Punainen Risti	5 000	326	32,4 %
Suomen Meripelastusseura	2 000	154	15,3 %
Suomen Lentopelastusseura	1 400	101	10,0 %
pelastuskoiratoiminta	800	100	10,0 %
Vapaaehtoinen pelastuspalvelu*	5 000	325	32,3 %
Yhteensä	14 200	1 006	100,0

Taulukko 3: Tutkimuksen otos järjestöjen osalta. *Sisältää kaikki Vapaaehtoisen pelastuspalvelun toimijat pois
lukien WWF, SPR, SMPS, SLPS, SPeKL ja SPKL.

Vastaajien taustatiedot

Tutkimuksessa oli mukana enemmän miehiä sekä järjestöjen (65,3 %) että palokuntien (86,0 %) osal-
ta. Ikäjakama toi eroja toimijaryhmien välille, vaikka valtaosa vastaajista oli taustastaan riippumatta
työssäkäynti-ikäisiä. Palokunnissa nuorten (15–24 vuotta) osuus oli 14,2 prosenttia, kun järjestöissä
nuoria oli vain 1,9 prosenttia (n=19). Yli 65-vuotiaiden osuus järjestöissä oli 18,6 prosenttia, kun vas-
taava luku palokunnissa oli vain 2,7 prosenttia (n=35).

Palokunnissa vastaajista puolella (51,4 %) koulutustausta oli ammatti- tai kauppakoulu (vrt. jär-
jestöissä 27,4 %). Järjestöissä yliopiston tai korkeakoulun suorittaneita oli neljännes (21,7 %) ja opis-
to- tai AMK-koulutuksen suorittaneita kolmannes (33,9 %). Palokunnissa opisto- tai AMK-koulutus
oli yli viidenneksellä (22,7 %).

Lähes puolet palokuntien vastaajista (49,3 %) olivat ammattitaustaltaan työntekijöitä (vrt. järjes-
töissä 23,9 %). Eläkeläisiä järjestöissä oli lähes neljännes (23,3 %), mutta palokunnissa vain 4,6 pro-
senttia (n=60). Yrittäjiä tai johtavassa asemassa toimivia oli varsin vähän kummassakin vastaajaryh-
mässä. Sivutoimisia oli noin neljännes sekä palokunnissa (23,1 %) että järjestöissä (20,5 %).

50 Pelastuspalvelujärjestöillä tarkoitetaan järjestöjä, joiden perustehtävänä on etsiä, pelastaa, suojata ja muuten auttaa onnettomuuden
uhreja sekä kehittää kyseistä toimintaa (Varautumisen ja kokonaisturvallisuuden sanasto 2014).

Palokunnissa alle 35-vuotiaista 13,3 prosenttia eli yksittäistaloudessa, kun vastaava osuus järjestöjen vastaajista oli vain 4,3 prosenttia (n= 43). Yli 35-vuotiaista, yksittäistalouksissa asui järjestöissä 14,5 prosenttia ja palokunnissa 7,7 prosenttia. Sekä järjestöissä että palokunnissa lapsettomiin pariskuntien määrä oli noin 15 prosenttia. Järjestöjen vastaajista 40,4 prosentilla lapset olivat yli 18-vuotiaita (vrt. palokunnat 15,8 %). Palokunnista 19,3 prosentilla taloudessa oli lapsien lisäksi muita huollettavia (vrt. järjestöistä 10,3 %).

Osallistuminen hälytystehtäviin

Tutkimuksessa selvitettiin järjestöissä ja palokunnissa toimivien vapaaehtoisten osallistumista hälytystehtäviin. Keskeisinä kysymyksinä olivat hälytys- ja tehtävämäärät. Alla on muutamia esimerkkejä kysymyksistä.

Minkä seuraavien vapaaehtoisjärjestöjen tai niiden jäsenyhteisöjen toiminnassa olet mukana tällä hetkellä? n = 1006

Järjestöissä vastaajat olivat useimmiten mukana Vapaaehtoisen pelastuspalvelun (55,4 % kaikista vastaajista) tai/ja Suomen Punaisen Ristin (40,5 % kaikista vastaajista) toiminnassa. Kaikista järjestöjen vastaajista 18,0 prosenttia oli mukana meripelastustoiminnassa ja 14,4 prosenttia vapaaehtoisessa maanpuolustustyössä. Vastaajista 11,6 prosenttia oli mukana pelastuskoiratoiminnassa ja 10,0 prosenttia lentopelastustoiminnassa.

Palokunnissa muiden järjestöjen toimintaan osallistuttiin harvemmin kuin järjestöissä. Palokuntien vastaajista vain 5,4 prosentti osallistui Vapepan toimintaan ja 5,2 prosenttia vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön.

Hälytettiinkö sinut vuoden 2012 aikana hälytystehtäville? n = 1006

Järjestöjen vastaajista noin kaksi kolmasosaa (63,1 %) ilmoitti saaneensa hälytyksen vuoden 2012 aikana. Palokuntalaisista hälytyksen sai 89,5 prosenttia, vaikka otoksessa olisivat mukana hälytystehtäviin osallistuvien lisäksi muutkin palokuntatoimintaan osallistuvat.

Kuinka monelle hälytystehtävälle sinut hälytettiin vuoden 2012 aikana? n = 635

Järjestöissä hälytyksiä oli saatu vuoden 2012 aikana keskimäärin (mediaani) alle 5 (48,5 % vastaajista), joskin lähes kolmannes (29,0 %) oli saanut 5-10 hälytystä. Palokuntalaisista hälytyksiä saatiin keskimäärin (mediaani) yli 30 (71,3 % vastaajista). Tuloksia tarkasteltaessa on huomioitava vastaus-ten melko voimakas keskihajonta.

Onko osastollasi tai ryhmälläsi hälytystehtäviä mielestäsi liian usein, sopivasti tai liian harvoin? n = 1006

Yhteensä 68,4 prosenttia järjestöjen vapaaehtoisista ja 72,5 prosenttia palokuntien vastaajista piti hälytystehtävien määrää sopivana. Liian vähäisenä tehtävien määrää piti 29,3 prosenttia järjestöjen vastaajista ja 24,7 prosenttia palokuntalaisista.

Saatko hälytyksiä useamman hälytysryhmän kautta? n = 1006

Järjestöjen vastaajista 85,6 prosenttia ja palokuntien vastaajista 80,5 prosenttia sai hälytyksiä tyypillisesti vain yhden hälytysryhmän kautta.

Toiseksi tutkimuksessa tarkasteltiin vapaaehtoisten käytettävyttä toimintaan ja tehtäviin myös jatkossa.

Kuinka hyvin pystyt (tai pystyisit) tyypillisesti osallistumaan hälytystehtäville? n = 1006

Osana tutkimusta arvioitiin osallistumismahdollisuuksia tuleville hälytystehtäville viisiportaisella asteikolla (5=Erittäin usein tai aina ja 1=En koskaan). Järjestöjen vastaajat pystyivät parhaiten osallistumaan hälytystehtäviin, jotka sijoittuvat viikonloppuihin (ka 3,9/75 % vastaajista vähintäänkin melko usein) ja vapaa-aikaan arkisin (ka 3,9/75 % vastaajista vähintäänkin melko usein). Palokunnissa pystyttiin parhaiten osallistumaan tehtäviin, jotka sijoittuivat niin ikään vapaa-aikaan arkisin (ka 4,2 /84 % vastaajista vähintäänkin melko usein) ja viikonloppuisin (ka 4,1/81 % vastaajista vähintäänkin melko usein). Vastauksia arvioitaessa on huomioitava voimakas keskihajonta.

Kuinka pitkäkestoiseen tehtävään voisit tyypillisesti osallistua huomioiden perhe-, työ- ja muut sitoumuksesi? n = 1006

Järjestöissä ja palokunnissa voitiin osallistua keskimäärin (mediaani) 6-10 tuntia kestävään hälytystehtävään huomioiden perhe-, työ- ja muut sitoumukset. Yhteensä 23,4 prosenttia järjestöjen vapaaehtoisista ja 41,3 prosenttia palokuntalaisista ilmoitti, että he voisivat osallistua enintään 0-5 tuntia kestävään tehtävään. 6-10 tuntia pitkään tehtävään voisi osallistua 28,7 prosenttia järjestöistä ja 29,1 prosenttia palokuntien vastaajista. Yli 24 tuntia kestävään tehtävään voisi osallistua 25,0 prosenttia järjestöistä ja 14,2 prosenttia palokuntien vastaajista. Tuloksia tarkasteltaessa on huomioitava voimakas keskihajonta.

Näissä olosuhteissa, voisitko kuvitella olevasi samoissa tai samankaltaisissa vapaaehtoistehtävissä 1 ja 3 vuoden päästä? n = 1006

Järjestöjen vastaajista yhteensä 93,7 prosenttia arvioi, että voisi kuvitella olevansa samoissa tai samankaltaisissa vapaaehtoistehtävissä yhden vuoden päästä ja 79,7 prosenttia kolmen vuoden päästä. Yhteensä 95,4 prosenttia palokuntalaisista arvioi, että voisi kuvitella olevansa samoissa tai samankaltaisissa vapaaehtoistehtävissä yhden vuoden päästä ja 86,6 prosenttia vielä kolmen vuoden päästä. Järjestöjen osalta vastaajien epävarmuus kasvoi 12,5 prosenttia, kun tarkastellaan osallistumista toimintaan kolmen vuoden päästä.

Kolmanneksi tutkimuksessa selvitettiin, mikä vapaaehtoisia motivoi toimintaan ja miksi toiminnassa ollaan mukana.

Kuinka monta vuotta olet ollut mukana edellä mainituissa järjestöissä yhteensä? n = 1006

Järjestöjen vastaajat olivat olleet mukana toiminnassa tyypillisesti (moodi) yli 20 vuotta. Järjestöissä oli toimittu keskimäärin (mediaani) 11–15 vuotta ja palokunnissa keskimäärin (mediaani) 16–20 vuotta. Tuloksia tarkasteltaessa on huomioitava vastausten voimakas keskihajonta.

Miksi olet mukana vapaaehtoistoiminnassa? n = 1006

Keskeisimmät syyt siihen, miksi vastaajat olivat mukana vapaaehtoistoiminnassa, olivat auttamisen halu (järjestöt 81,8 % ja palokunnat 84,0 %), sosiaaliset syyt ja yhteisöllisyys (järjestöt 48,1 % ja palokunnat 55,0 %) sekä itsensä kehittäminen (järjestöt 36,9 % ja palokunnat 53,1 %). Vastauksia arvioitaessa on huomioitava, että sama vastaaja saattoi valita tai mainita myös useamman eri syyn.

Estävätkö jotkut seuraavista tekijöistä osallistumasta hälytystoimintaan? n = 1006

Vastaajien arvioidessa asteikolla 5-1 (5=erittäin usein tai aina ja 1=ei koskaan) estävätkö jotkin esitetyistä tekijöistä heitä osallistumasta hälytystoimintaan, nousi kahdeksi keskeisimmäksi tekijäksi sekä palokuntien että järjestöjen osalta: työ / koulu ei mahdollista toimintaa (järjestöt ka=2,6/palokunnat ka=3,1) sekä ei aikaa riittävästi (järjestöt ka=2,5/palokunnat ka=2,6). Toisaalta, kaikkien esitettyjen tekijöiden keskiarvot jäivät melko alhaisiksi, jolloin tekijöiden (esteiden) merkitys oli verrattain pientä. Kaikissa estävissä tekijöissä keskihajonnat olivat kuitenkin melko korkeita eli osa vastaajista koki ne selviksi esteiksi.

Mitkä asiat motivoivat jatkamaan toiminnassa? n = 1006

Kolme keskeisintä asiaa, jotka motivoivat jatkamaan järjestötoiminnassa (5=motivoi merkittävästi ja 1=ei motivoi lainkaan) olivat järjestöjen osalta: mahdollisuus auttaa (ka 4,8), mahdollisuus toimia osana ryhmää / yhteisöä (ka 4,4) sekä mahdollisuus oppia uutta (ka 4,2). Palokuntien osalta motivoivat tekijät olivat: mahdollisuus auttaa (ka 4,7), mahdollisuus oppia uutta (ka 4,5) sekä mahdollisuus osallistua kiireellisiin hälytystehtäviin ja toimia osana ryhmää / yhteisöä (kumpikin ka 4,4).

Keskeiset tulokset

Vapaaehtoisten saatavuutta ja käytettävyyttä selvittäneen tutkimuksen tavoitteen oli luoda kokonaiskuva vapaaehtoisten roolista ja siihen liittyvistä yhteistoimintajärjestelyistä osana viranomaisia tukevia hälytystehtäviä. Tässä artikkelissa tarkastellaan vapaaehtoisten osallistumista, käytettävyyttä ja motivaatiotekijöitä hälytystoimintaan.

Tutkimuksen perusteella palokuntien, pelastuspalvelujärjestöjen ja Vapaaehtoisten pelastuspalvelun toimintaan osallistuu vähintään 90 000 vapaaehtoista, joista hälytystoiminnassa on kolmannes. Vapaaehtoiset ovat mukana kiireellisten etsintä- ja pelastustehtävien lisäksi muilla auttamis- ja tuki-tehtävillä. Vuonna 2013 yli 27 000 henkilöä sai apua vapaaehtoiselta yksiköltä tai ryhmältä kiireellisissä, kiireettömissä sekä päivitysoperaatioiden kaltaisissa muissa auttamistilanteissa. Vapaaehtoiset ovat verkostoituneet paikallisella tasolla muodostaen kunta- ja aluerajat ylittävän verkoston. Tutkimuksen mukaan noin puolet (55,4 %) järjestöjen vapaaehtoisista oli mukana Vapaaehtoisen pelastuspalvelun toiminnassa. Pelastuspalvelujärjestöihin verrattaessa palokuntalaiset toimivat harvemmin muissa järjestöissä.

Vapaaehtoisten käytettävyyttä tehtäville oli yksi tutkimuksen avainkysymyksistä. Käytettävyyttä on laaja-alainen teema, johon liittyy ajankäytön lisäksi esimerkiksi sitoutuminen, osaaminen, varusteet ja linkittyminen hälytys- ja muihin järjestelmiin. Tässä tutkimuksessa asiaa tarkasteltiin lähinnä ajankäytön ja sitoutumisen näkökulmasta. Tutkimuksen perusteella vapaaehtoiset ovat käytettävissä parhaiten virka-ajan ulkopuolella noin kymmenen tunnin tehtävälle. Järjestöjen vapaaehtoisista pe-

räti neljännes ilmoitti voivansa osallistua jopa yli 24 tunnin tehtävään. Neljännes järjestöjen ja vajaa viidennes palokuntien vapaaehtoisista olisi käytettävissä hälytystehtäviin arkisin virka-aikaan jopa viitenä päivänä viikon aikana. Virka-ajan ulkopuolella ja viikonloppuisin neljännes järjestöjen ja kolmannes palokuntien vastaajista olisi käytettävissä peräti seitsemänä päivänä hälytystehtäviin. Vaikka vapaaehtoiset muodostavat paikallistasolla verkoston, järjestöjen vapaaehtoisista peräti 86 prosenttia ja palokunnistakin 81 prosenttia sai hälytyksiä tyypillisesti ainoastaan yhdestä hälytysryhmästä.

Tutkimuksen mukaan vapaaehtoiset olivat sitoutuneita osallistumaan viranomaisia tukevaan toimintaan. Tämä näkyi esimerkiksi toiminnassaolovuosissa. Järjestöjen vapaaehtoiset olivat olleet mukana keskimäärin 11–15 vuotta ja palokunnissa jopa hieman kauemmin eli 16–20 vuotta. Yli 20 vuotta toimineita oli järjestöissä yli kolmannes (yhteensä 36 prosenttia) ja palokunnissa peräti 42 prosenttia. Kysyttäessä motivaatiotekijöitä, vapaaehtoiset pitivät hälytystoimintaa ensisijaisesti harrastuksena tai sosiaalisena toimintana samanhenkisten kanssa. Palokunnistakin vain 18,1 prosenttia vastaajista piti hälytystoimintaa ensisijaisesti osa-aikaisena tai sivutoimisena työnä. Järjestöjen vapaaehtoisista yhteensä 80 prosenttia ja palokuntalaisista 87 prosenttia toimisi samoissa tehtävissä kolmen vuoden päästä. Palokuntien vastaajia voidaan siten pitää ainakin jonkin verran sitoutuneimpina toiminnan jatkuvuuteen samoissa tai samankaltaisissa tehtävissä myös tulevina vuosina. Tämä selittyy osin sillä, että järjestöissä on mukana enemmän iäkkäämpiä vapaaehtoisia, jolloin jo fyysisen kunnon ja terveyden kysymykset lisäävät epävarmuutta, kun suunnitellaan toimintaan vuosien päähän.

Keskeisimmät asiat, jotka motivoivat jatkamaan järjestötoiminnassa olivat mahdollisuus auttaa, toimia osana ryhmää tai yhteisöä sekä oppia uutta. Edellä mainittujen lisäksi palokuntalaisia motivoi osallistuminen kiireellisiin hälytystehtäviin. Järjestöjen osalta osallistumista hälytystoimintaan estivät useimmiten työ tai koulu, ajanpuute sekä terveyteen, fyysiseen kuntoon tai ikään liittyvät tekijät. Palokuntien osalta edellä mainittujen lisäksi nousi esille puolison tai perheen suhtautuminen. Mikään esitetyistä teemoista ei kuitenkaan ollut yleisesti vakava ongelma, vaan vaikutti rajatun joukon osallistumiseen. Kuten edeltä käy ilmi työelämän ja hälytystoiminnan yhteensovittaminen koskettaa tutkimuksen mukaan laajaa osaa toiminnassa mukana olevista vapaaehtoisista. Huolimatta siitä, että vastaajista lähes 80 prosenttia oli työikäisiä, työ ei noussut muita merkittävämmäksi tekijäksi niissä syissä, jotka estivät osallistumasta hälytystehtäviin.

Tutkimuksessa tarkasteltiin vapaaehtoisten saatavuutta ja käytettävyyttä hälytystehtäviin, jolloin tehtävämäärät ovat yksi indikaattori arvioida toimintaa. Kiinnostava yksityiskohta on, että vain 63 prosenttia järjestöjen vapaaehtoisista sai hälytyksen tarkasteluvuoden aikana. Palokunnissa tehtäviä saatiin enemmän. Noin kolmannes järjestöjen ja neljännes palokuntien vastaajista piti hälytystehtävien nykyistä määrää alhaisena. Tämä siitäkkin huolimatta, että tehtävämäärissä oli eroja niin järjestöittäin kuin alueittainkin. Yksi tutkimuksen keskeinen havainto onkin, että vapaaehtoisuuskenttä on tutkimuksen valossa motivoitunut ja sitoutunut osallistumaan yhteiskunnan turvallisuustyöhön. Nykyisellään viranomaiset hyödyntävät vain joiltakin osin vapaaehtoisresurssia päivittäistehtävissä, mutta esimerkiksi myrskyjen, tulvien ja muiden uhkien aiheuttamissa normaalista poikkeavissa tilanteissa avuntarve kasvaa ja monipuolistuu. Vapaaehtoisresurssin tunnistamiseen erityisesti alue- ja paikallistason viranomaisten operatiivisessa suunnittelussa sekä varautumisessa tulisi näin ollen kiinnittää huomiota, jotta vapaaehtoistoiminta pystyy elinvoimaisena ja vapaaehtoiset ryhmät ja yksiköt saadaan jatkossa käyttöön. Viranomaisten vastuulla on yhdessä järjestöjen kanssa arvioida vapaaehtoisresurssin tarvetta sekä sopia tarvittavista järjestelyistä resurssin käyttöön saamiseksi.

Lähteet:

- Gröndlund, Henrietta (2014), *Vapaaehtoistoiminta vuonna 2025*, luento 2.10.2014, Turvallisuuskomitean järjestöseminaari, Säätytalo, Helsinki.
- Kokonaisturvallisuuden ja varautumisen sanasto (2014), Turvallisuuskomitea ja Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö, Julkaisematon lähde, TSK sanastokeskus.
- Laasanen, Juhani (2011), *Vapaaehtoistoiminnan kansantaloudelliset vaikutukset*, Raportteja 70, Ruralia-instituutti, Mikkeli, Helsingin yliopisto.
- Mankkinen, Teija (2013), Vapaaehtoisresurssin saatavuus ja käytettävyys osana toiminnan häiriöttömyyden turvaamista -hankesuunnitelma, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö, Julkaisematon lähde.
- Pelastustoimen strategia 2025, Sisäasianministeriön julkaisuja 8/2012.
- Peltonen, Karim & Hatakka Ilona (2014), Järjestöt ja yhteiskunnan kokonaisturvallisuus, Kokonaisturvallisuutta rakentamassa, Artikkeliverkkojulkaisussa: *Turvallinen Suomi*. Tietoja Suomen kokonaisturvallisuudesta (2014). Turvallisuuskomitea, ladattavissa osoitteessa: <http://turvallisuuskomitea.fi/index.php/fi/turvallinen-suomi>.
- Turvallisempi huominen, Sisäisen turvallisuuden ohjelma, Valtioneuvoston periaatepäätös 14.6.2012, Sisäasiainministeriön julkaisuja 26/2012.
- Turvallisuutta harvassa? Tilanneraportti turvallisuudesta harvaan asutuilla alueilla, Sisäministeriön julkaisuja 6/2014.
- Vapaaehtoisten saatavuus ja käytettävyys -kyselytutkimuksen yhteenvetoraportti. Suomen kyselytutkimus Oy / Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö.
- Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2010). Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010. Puolustusministeriön julkaisuja.

Katja Ahola on kansallisen turvallisuuden, sidosryhmäyhteistyön, varautumisen ja väestönsuojelun erityisasiantuntija. Ahola työskentelee pelastusviranomaisena valtion aluehallinnossa, ja aiemmin hän ollut mm. varautumispäällikkönä SPEK:ssä sekä pelastustarkastajana ja suunnittelijana lääninhallinnossa. Aholalla on maisterin tutkinnot viestintätieteistä Jyväskylän yliopistosta ja sotatieteistä Maanpuolustuskorkeakoulusta.

HARJOITUKSET YHTEISTOIMINNAN VAHVISTAJANA

Katja Ahola

Suomalaisen yhteiskunnan kriisivalmius perustuu yhteistyöhön – elintärkeät toiminnot turvataan toimimalla verkostoissa niin julkishallinnon, elinkeinoelämän kuin vapaaehtoistoimijoidenkin kanssa. Toiminnan sujuvuus edellyttää etukäteissuunnittelun lisäksi aktiivista harjoittelua. Näiden valmiusharjoitusten avulla kriisivalmiutta kyetään kehittämään entisestään ja vastaamaan jopa sellaisiin uhkakuihin, jotka vielä tänä päivänä näyttäisivät epätodennäköisiltä. Valmiusharjoittelun tavoitteena on yhteensovittaa valmiussuunnittelua, kehittää yhteistoimintaa ja parantaa yhteiskunnan valmiutta turvata elintärkeät toiminnot niin normaaliolojen häiriötilanteissa kuin poikkeusoloissakin.

Tämä teksti perustuu kirjoittajan tekemään tutkimukseen, jonka tavoitteena oli kartoittaa valmiusharjoitusten onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä osallistujien näkökulmasta. Onnistuneella valmiusharjoituksella tarkoitetaan tässä sitä, että osallistujat kokivat harjoituksesta olleen hyötyä varautumisen ja yhteistoiminnan kehittymisen näkökulmasta tai osallistuminen koettiin muutoin positiivisena. Tutkimukseen valittujen valmiusharjoitusten toteutuksesta vastasivat aluehallintovirastot yhdessä Pelastusopiston kanssa.

Tutkimusaineisto koostui vuonna 2012 eri puolilla Suomea järjestettyjen alueellisten valmiusharjoitusten palauteyhteenvedoista, joista tarkasteltiin sanallisia palauteosioita. Harjoituksiin osallistui yhteensä noin 1400 henkilöä, joista jokaisella oli mahdollisuus osallistua verkkokyselyyn. Kaikkiaan palautekyselyihin vastasi 690 henkilöä, joista sanalliseen palauteosioon kirjoitti lähes puolet. Nämä 342 sanallista palautetta on analysoitu sisällönanalyyseillä. Luokittelun jälkeen tutkimusaineistoa täydennettiin neljällä asiantuntijahaastattelulla. Asiantuntijoiksi valikoitui henkilöitä, joilla on laaja-alainen kokemus sekä alueellisten että valtakunnallisten valmiusharjoitusten järjestämisestä.

Keskeisinä onnistumiseen vaikuttavina tekijöinä löydettiin viisi vahvasti toisiinsa kietoutunutta kokonaisuutta. Osallistujien sekä asiantuntijoiden mielestä valmiusharjoitusten onnistumiseen vaikuttivat konkreettiset tavoitteet ja niiden perusteella oikein valittu harjoitusmuoto, tilannekuvausten realismi ja ajankohtaisuus, johtaminen ja mentorointi, osanottajien edustavuus ja yhteistoiminta sekä harjoituksen toimintaympäristö ja järjestelyt.

Valmiusharjoitukset ja kokonaisturvallisuus

Nyky-yhteiskunnassa korostuu kokonaisturvallisuuteen liittyvä yhteistoiminta. Vähenevät resurssit kannustavat osaltaan yhteistyöhön, mutta toisaalta arvostetaan myös toisten osaamista. Kokonaisturvallisuus kuvaa yhteiskunnan laaja-alaista varautumista erilaisiin normaaliolojen häiriötilanteisiin sekä poikkeusoloihin⁵¹. Kokonaisturvallisuuden käsite tarkoittaa sekä yksilön että yhteiskunnan turvallisuuskysymysten tarkastelua samassa kokonaisuudessa eri sektorien rajat ylittävästi⁵². Varautumisella puolestaan tarkoitetaan toimintaa, jolla varmistetaan eri tehtävien mahdollisimman häi-

51 Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 2012, 5, 18.

52 Katso esim. Buzan ym. 1998, 1. Kansainvälisesti käytetään termiä ”comprehensive security”.

riötön hoitaminen kaikissa tilanteissa. Varautumistoimenpiteitä ovat muun muassa valmiussuunnittelu, varautumiskoulutukset sekä valmiusharjoitukset.⁵³

Valmiussuunnittelun pitäisi olla tärkeä osa julkishallintoa ja politiikkaa. Haasteita kuitenkin riittää; kriisit ja katastrofit nähdään epätodennäköisinä tapahtumina, jotka epätodennäköisyydestään huolimatta voivat vaatia huomattavia resursseja. Toiseksi, valmiussuunnittelu edellyttää erilaisiin uhkiin varautumista, mutta uhka, aktualisoituessaan kriisiksi, ei välttämättä toteudukaan ajatellulla tavalla. Haasteena on myös se, että suunnittelu edellyttää eri toimijoiden toiminnan integrointia ja synergiaa, mutta nykymaailmassa on ominaista toiminnan hajauttaminen, ulkoistaminen ja yksityistäminen. Näiden lisäksi vankka suunnittelu edellyttää aktiivista koulutusta ja harjoituksia, mutta tällainen jää harmittavan usein kustannusten vuoksi taka-alalle.⁵⁴

Valmiusharjoituksia on järjestetty useiden vuosikymmenten ajan. Läpi historian valmiusharjoittelun tavoitteena on ollut yhteensovittaa valmiussuunnittelua, kehittää yhteistoimintaa ja parantaa yhteiskunnan valmiutta turvata elintärkeät toiminnot niin normaaliolojen häiriötilanteissa kuin poikkeusoloissakin⁵⁵. Harjoittelutavat ja -tilanteet ovat vaihdelleet ajan saatossa. Nykyään harjoittelun pääpaino on ollut normaaliolojen häiriötilanteiden aikaisessa yhteistoiminnassa. Tämä seikka on saanut kiitosta harjoitukseen osallistuneilta etenkin tapahtumien todennäköisyyden näkökulmasta. Tästä huolimatta poikkeusolojen aikaisen yhteistoiminnan harjoittelua ei pidä unohtaa.⁵⁶

Valmiusharjoitteluun kaivataan valtakunnallista koordinoitua sekä selkeää strategista suunnittelua. Valmiusharjoitusten järjestämisen haasteena on se, että harjoituksen suunnittelu, sisältö ja toteutus ovat hyvin pitkälti kiinni siitä, mikä viranomainen on harjoituksen vastuullinen järjestäjä. Kukin viranomainen kun määrittelee harjoituksen tavoitteet ja rakentaa sisällön tukien omaa lakisääteistä tehtäväänsä. Tarpeen on myös yhtenäistää käsitystä siitä, millaisten harjoitusten voidaan katsoa olevan valmiusharjoituksia. Nyt erilaisia ja erityyppisiä valmiusharjoituksia järjestävät useat eri tahot, ja joista osa näyttäisi ymmärtävän valmiusharjoituksen käsitteenä hyvin eri tavoin.⁵⁷ Eri harjoituksiin osallistuvat erilaisissa kokoonpanoissa niin valtionhallinto ja -virastot, aluehallintoviranomaiset, pelastuslaitokset ja kunnat kuin elinkeinoelämän sekä järjestöjenkin edustajat.

Olipa siis kyseessä yhteiskunnan toimintavarmuuteen liittyvä tai sotilaallisia valmiuksia palveleva valmiusharjoitus, peruseriaatteet ovat samanlaisia. Onnistunut valmiusharjoitus vaatii etukäteissuunnittelua, realistisuutta ja hyvää johtamista sekä harjoitustilanteiden vaikutuspiirissä mukana olevien eri toimijoiden huomioimista. Selkeästi määritellyt tavoitteet ratkaisevat lopulta sen, mikä useista eri harjoittelutavoista palvelee parhaiten juuri kyseisen valmiusharjoituksen tavoitteiden saavuttamista.

Valmiusharjoitus tutkimuskohteena

Valmiusharjoitusten tavoitteita ovat muun muassa valmiussuunnitelmien kehittäminen, toiminta- valmiuksien parantaminen erilaisissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa sekä yhteistoiminnan ja tiedonkulun kehittäminen. Valmiusharjoittelutapoja on monia erilaisia. Valmiusharjoituksen tavoitteet määrittelevät sen, millainen harjoittelutapa milloinkin valitaan.⁵⁸ Harjoittelutavat voidaan jakaa karkeasti kolmeen pääluokkaan, joita ovat seminaariharjoitukset, simuloidut harjoitukset ja kenttäharjoitukset⁵⁹. Tähän tutkimukseen valitut valmiusharjoitukset edustivat sekä seminaariharjoituksia että kenttäharjoituksia ja näiden yhdistelmiä.

53 Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 2012, 11, 19; TSK 2009, 28; YTS 2010, 93.

54 McConnell & Drennan 2006.

55 TSK 2009, 70, 72; Korhonen & Ström 2012, 36; Korhonen 2013.

56 Korhonen 2013; Ks. myös Nokkala 2005, 173–192: Toisaalta niin sanottujen uusien uhkien tuomaa turvallisuusvajetta ei Suomessa nähdä kovin suurena. Ehkä siksi näitä uhkia myöskään liitetä samalle tasolle kuin sotilaallisen voiman käyttö.

57 Korhonen 2013; Luhtakanta 2014; Otranen 2014; Turunen 2014.

58 Korhonen 2013; Kouluttajan opas 2006, 51.

59 MSB 2009, 24.

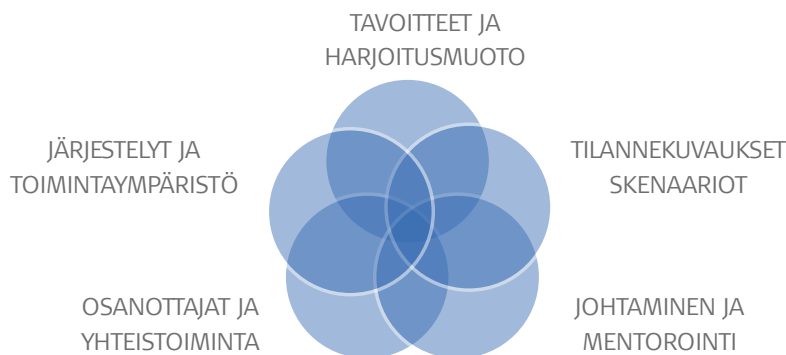
Valmiusharjoitusten tavoitteita sivutaan useissa eri strategia-asiakirjoissa. Näistä merkittävimpiä ovat valtioneuvoston periaatepäättös kokonaisturvallisuudesta, valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko, yhteiskunnan turvallisuusstrategia, kyberturvallisuusstrategia, väestön suojaamisen strategia, sisäisen turvallisuuden ohjelma ja valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista.

Varautumista ohjaa myös lainsäädäntö. Valmiuslain lisäksi säädöspohja varautumisella turvattaville toiminnoille on asetettu hallinnonalakohtaisessa lainsäädännössä. Hallintolaki puolestaan edellyttää viranomaisten välistä yhteistyötä. Hallintolain tarkoituksena on edistää hallinnon palvelujen laatua ja tuloksellisuutta, minkä osaltaan voitaneen nähdä asettavan vaatimuksia myös valmiusharjoitusyhteistyölle.⁶⁰ Valtion ja kuntien viranomaisilla on siis lakisääteinen velvollisuus varautua jatkaamaan toimintaansa myös normaaliolojen häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa.

Elinkeinoelämällä ei yleensä ole tällaista lakisääteistä varautumisvelvollisuutta, joten yritysten varautumisen lähtökohtana ovat liiketoiminnalliset perusteet, asiakkaiden kanssa tehdyt sopimukset sekä näihin liittyvä riskienhallinta. Elinkeinoelämä kuitenkin osallistuu muun muassa huoltovarmuuden ylläpitämiseen. Toiminta toteutetaan yhteistyössä julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja järjestöjen kesken siten, että markkinaehtoisesti tapahtuva ja sääntelyyn perustuva varautuminen sovitaan yhteen.⁶¹ Tämä yhteensovittamistyö edellyttää myös valmiusharjoittelua.

Harjoitusten onnistumiseen vaikuttavat tekijät

Keskeisinä onnistumiseen vaikuttavina tekijöinä löydettiin viisi kokonaisuutta, jotka olivat vahvasti kietoutuneina toisiinsa. Osallistujien palautteiden perusteella valmiusharjoitusten onnistumiseen vaikuttivat konkreettiset tavoitteet ja niiden mukaan oikein valittu harjoitusmuoto, tilannekuvausten realiteetti, harjoituksen johtaminen ja mentorointi, osanottajien edustavuus ja yhteistoiminta sekä harjoituksen toimintaympäristö ja järjestelyt. Onnistumiseen vaikuttavat tekijät ja niiden sidokset toisiinsa vahvistuivat asiantuntijahaastatteluissa.

Kuva 4.
Valmiusharjoituksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät osallistujien näkökulmasta

Kuvassa 4 on esitetty valmiusharjoituksiin osallistuneiden sanallisissa palautteissa esiintyneet onnistumiseen vaikuttavat tekijät. On tärkeää huomioda, että onnistunut valmiusharjoitus on kokonaisuus, joka muodostuu kaikista edellä kuvatuista osatekijöistä. Tarkkoja rajoja eri tekijöiden merkitysten välille ei ole tarpeen määritellä. Seuraavien alaotsikoiden alla käydään lyhyesti läpi määritellyt onnistumiseen vaikuttavat tekijät.

60 Hallintolaki 434/2003.

61 Huoltovarmuuskeskus 2013, 26.

Helmikuussa 2013 pidettiin Suomen Punaisen Ristin järjestämä Sydäntalviharjoitus, johon osallistui jopa 10 000 vapaaehtoista. Sydäntalven aikana harjoiteltiin mm. vanhainkotien ja palvelutalojen asukkaiden evakuointeja.

Kuva: Carita Lehtniemi

Harjoitusmuoto tavoitteiden mukaiseksi

Osallistujien näkökulmasta onnistuneessa valmiusharjoituksessa harjoitusmuoto oli valittu siten, että tavoitteilla oli mahdollisuus toteutua. Seminaariharjoituksissa ongelmia ratkottiin yhdessä pienemmissä ryhmissä. Tavoitteena oli vastailla kysymyksiin, miten organisaatio olisi toiminut kuvatussa tilanteessa sekä missä muodossa apua ja tukea tarvittaisiin.⁶² Case-tehtävien avulla osallistujat ratkoivat häiriötilanteenaikaisia ongelmia omaa asiantuntijuuttaan hyödyntäen. Työskentely tuotti erilaisia ratkaisumalleja, analyyseja ja arvioita.⁶³ Kenttäharjoituksissa puolestaan harjoiteltiin käytännön toimintaa todellisessa toimintaympäristössä⁶⁴. Tavoitteena oli harjoitella eri organisaatioiden johto- ja tilannekuskushenkilöstön yhteistoimintaa ja vuorovaikutusta sekä yhteisen tilannekuvan muodostamista. Myös tiedottamista harjoiteltiin yhdessä median edustajien kanssa.⁶⁵ Yhdistelmäharjoitukseen oli päädytty silloin, kun tavoitteena oli johtamisen, päätöksenteon ja yhteistoiminnan kehittäminen⁶⁶.

Tavoitteiden konkreettisuus ja käytännönläheisyys sekä näiden toteutumista tukeva harjoitusmuoto saivat kiitosta osallistujilta. Näyttäisi siltä, että tällöin ei juurikaan ollut merkitystä sillä, olisiko osallistujia ollut mukana valmiusharjoituksissa aikaisemminkin. Niin ensikertalaiset kuin useammassa harjoituksessa mukana olleet osallistujat totesivat, että osallistuminen harjoitukseen kannatti, kun konkreettiset tavoitteet toteutuivat. Sen sijaan mikäli tavoitteisiin ei päästy tai tavoitteet olivat liian teoreettisia, osallistujien mielestä harjoitus koettiin jopa turhaksi.

Osallistujien mielestä onnistuneessa valmiusharjoituksessa tulisi huomioida erilaisia harjoittelumuotoja. Seminaariharjoitusten lisäksi tulisi järjestää samalle kohderyhmälle säännöllisesti myös kenttäharjoituksia. Tärkeää olisi myös järjestää organisaatioiden eri tasoille suunniteltuja harjoituksia⁶⁷. Tällöin valmiusharjoituksessa olisi laadittu omat tavoitteet niin strategiselle, operatiiviselle kuin taktisellekin tasolle. Tällaiset eri tasoille suunnitellut harjoitukset voitaisiin järjestää samanaikaisesti, jolloin toimijoiden väliin sidoksiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Toisaalta valmiusharjoitukset voitaisiin suunnitella nousujohteisiksi siten, että ensin harjoittelee ylätaso, sitten alemmat tasot. Lopuksi harjoiteltaisiin koko ketjun toimivuutta.⁶⁸

62 MSB 2009, 25–26.

63 Katso esim. MSB 2009, 24; Kouluttajan opas 2006, 51.

64 MSB 2009, 35.

65 Korhonen 2013.

66 MSB 2009, 35, 39.

67 Luhtakanta 2014; Turunen 2014.

68 Luhtakanta 2014.

Skenaariot realistisiksi

Onnistuneen harjoituksen skenaariot olivat ajankohtaisia, todennäköisiä ja realistisia. Tätä vaatimusta tukevat myös aikaisempien tutkimusten tulokset, joissa on peräänkuulutettu harjoituksiin laadittavien skenaarioiden ja tehtävien realistisuutta sekä monipuolisuutta⁶⁹. Usein tällaisten skenaarioiden kautta on onnistuttu tunnistamaan aukkoja valmiussuunnittelussa ja viestinnässä⁷⁰. Sen sijaan liian monipuoliset skenaariot saivat osakseen kritiikkiä. Osallistujien mielestä skenaarioiden heikkoutena oli monien eri uhkakuvien niputtaminen samanaikaisesti, jolloin ei jäänyt aikaa keskittyä olennaiseen. Tällaisten ongelmaryppäiden esiintymistä ei myöskään pidetty todennäköisenä realistiselle häiriötilanteelle. Toisaalta realistisuuden nimissä kaivattiin vielä tarkempaa suunnittelua oman hallinnonalan näkökulmasta, jotta tehtävät eivät olisi pelkästään rutiiniluonteisia. Ehdotuksena mainittiinkin, että skenaarioiden suunnitteluun tulisi saada laajempi joukko asiantuntijoita.

Skenaarioiden laajuudesta todettiin, että osallistujan näkökulmasta harjoitusten tulisi tukea nimenomaan oman työtehtävän hoitamista. Mikäli taustatilanne on laadittu koskemaan koko Eurooppaa, tulisi skenaariossa kuvata koko ketjun toiminta aina yksittäiseen kuntatoimijaan saakka. Tällä varmistettaisiin se, ettei oma rooli harjoituksessa jäisi kenellekään osallistujalle epäselväksi. Näin nähtäisiin myös eri toimijoiden realistiset mahdollisuudet toimia kyseisissä tilanteissa.

Realistisuuden tulisi kattaa kaikki toiminnot. Tällöin harjoitus alkaisi ja etenisi siten kuin todellisuudessaakin. Tämä vaatisi kaikkien todellisten osapuolien osallistumisen harjoitukseen. Lisäksi osallistujat kaipasivat todellisiin tilanteisiin liittyvän paineensietokyvyn testaamista. Esimerkiksi median ja kansalaisten läsnäolo harjoituksessa olisi tuonut skenaariot lähemmäksi todenmukaista häiriötilannetta.

Johtamisen ja mentoroinnin korostaminen

Valmiusharjoitusten johtamista tarkasteltiin prosessina, jolla vaikutettiin toisiin ihmisiin. Onnistuneella vaikuttamisprosessilla helpotettiin yksilöiden pyrkimyksiä saavuttaa yhteiset harjoitustavoitteet.⁷¹ Johtaminen nähtiin toimintana, jonka avulla ihmisten työpanosta ja voimavaroja pystyttiin kohdentamaan ja hyödyntämään tehokkaasti tavoitteiden saavuttamiseksi⁷². Johtajuus nähtiin myös motivoivana ja innostavana toimintana sekä vaihtoehtojen tuottajana ja suunnannäyttäjänä⁷³.

Palautteiden ja asiantuntijahaastattelujen perusteella valmiusharjoituksen onnistuminen vaati tilanteenmukaista ja aktiivista johtamista. Samaan tulokseen on päätynyt Antikainen sotaharjoituksia koskevassa vaikuttavuustutkimuksessaan⁷⁴. Kiefer ja Montjoy puolestaan ovat korostaneet, että julkishallinnon tulisi kyetä nopeaan ja koordinoituun toimintaan sekä yhteistyöhön⁷⁵. Yleensä tämäkin edellyttäisi aktiivista johtamista.

Valmiusharjoituksen suunnitteluvaiheessa ja etenkin valmiusharjoituksen aikana sekä johtaminen että mentorointi korostuivat. Näyttäisi siltä, että vahvat suhteet johtajuuteen syntyivät, kun mentor demonstroi, herätteli ajatuksia ja antoi palautetta. Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös britannialaisten sotilaskouluttajien käyttäytymisen suhteesta johtajuuteen⁷⁶.

Mentorin tärkeästä roolista antoivat runsaasti palautetta eritoten seminaariharjoituksen tyyliin harjoitukseen osallistuneet. Mentorin tehtävänä oli johtaa keskusteluja harjoitukseen laaditun skenaarion ympärillä. Pääpainona keskusteluissa oli ratkoa ongelmia yhdessä ja vastata kysymyksiin, miten organisaatio olisi toiminut kuvatussa tilanteessa sekä missä muodossa apua ja tukea tarvittai-

69 Kiefer & Montjoy 2006; Budihas & Broadnax 2012, 29.

70 Kiefer & Montjoy 2006.

71 Yukl 2010, 41.

72 Seeck 2008, 18.

73 Ks. myös Northouse 2004, 19–21.

74 Antikainen 2009, 21.

75 Kiefer & Montjoy 2006.

76 Patrick, Scrase, Ahmed & Tombs 2009.

siin⁷⁷. Parhaimmillaan työskentely tuotti erilaisia ratkaisumalleja, analyyseja ja arvioita⁷⁸, jolloin tärkeää oli myös dokumentointi. Näin siksi, että esiin nousseisiin kysymyksiin ja ongelmiin voitaisiin palata harjoituksen jälkeenkin.

Myös kenttäharjoituksessa mentorin läsnäoloa pidettiin hyvänä. Tällöin mentorin tehtävänä oli toimia enemmänkin asiantuntijan ja kouluttajan roolissa. Etenkin positiivisen harjoitusvireen aikaansaamisessa kouluttajalla oli tärkeä rooli. Osallistujien näkökulmasta onnistuneessa valmiusharjoituksessa kouluttaja osasi toimia roolinsa mukaisesti motivoivana vaihtoehtojen tuottajana, suunnannäyttäjänä ja palautteen antajana.

Johtaminen ja mentorointi linkittyivät vahvasti viestintään. Onnistuneessa valmiusharjoituksessa eri toimijat pystyivät puhumaan samaa kieltä. Yhteistyöosaamisen kehittämistä yhteisen kielen ja termistön osalta on painottanut myös Valtonen⁷⁹. Keskinäinen ymmärtäminen vaatisi yhteisen kielen, mutta on hyvä muistaa, että silti jokainen ymmärrys sisältää myös väärinymmärrystä⁸⁰. Valmiusharjoitushan on myös opetustilanne, jonka tavoitteena oli parantaa eri organisaatioiden valmiutta ja kykyä toimia yhdessä.

Asiantuntijahaastattelujen mukaan yhteistoiminnan haasteita ovat aiheuttaneet viranomaisten erilaiset johtamiskäytännöt ja suunnittelutavat sekä käytettävien käsitteistöjen erot. Esimerkiksi väärinymmärretyt käsitteet voivat johtaa väärin johtopäätöksiin, ja siten saadun tiedon ymmärtäminen sekä jatkokäyttö voivat hidastua tai pahimmillaan estyä kokonaan.⁸¹ Laakson ja Palomäen mukaan väärinymmärrykset voivat aiheuttaa jopa lisäonnettomuuksia, joten yhteisen ymmärryksen voidaan katsoa olevan välttämätöntä⁸².

Nykyään johtajalta edellytetään erityisesti kokonaisnäkemystä eli strategisen johtamisen piirteitä⁸³. Juutin mukaan johtajuus ei ole henkilön ominaisuus, vaan organisaatiossa toimivien ihmisten välisen vuorovaikutuksen tulos⁸⁴. Vuorovaikutuksen ja viestinnän ongelmat siis vaikeuttivat viranomaisyhteistyötä, yhteisen tilannetietoisuuden muodostumista ja ajantasaisen tilannekuvan ylläpitämistä, aivan kuten Nissinenkin toteaa tutkimuksessaan⁸⁵. Kun osallistujat keskittyivät liian kapeasti vain omiin tehtäviinsä jakamatta aktiivisesti tilannetietoja muille, jäi tilannetietoisuuden ylläpitäminen vajavaiseksi. Viestinnän ongelmat johtuivat osittain myös toisilleen tuntemattomista toimijoista tai osallistujatahojen poissaolosta. Näitä haasteita pohditaan seuraavassa luvussa.

Osanottajien edustavuuden ja yhteistoiminnan merkitys

Jo valmiusharjoituksen suunnitteluvaiheessa olisi tärkeää huomioida kaikki eri osanottajatahot, joiden toimintaan skenaariot vaikuttavat. Näin siksi, että yhteistoimintaan liittyvien olennaisten osanottajatahojen puuttuminen näytti palautteiden mukaan hankaloittavan valmiusharjoituksen tavoitteiden saavuttamista. Onnistuneen valmiusharjoituksen suunnitteluun ja toteutukseen onkin kaivattu paljon kokemusta monialaisten harjoitusten järjestämisestä, jotta osattaisiin ottaa huomioon kaikki tarpeelliset kohderyhmät⁸⁶.

77 MSB 2009, 25–26.

78 Katso esim. MSB 2009, 24; Kouluttajan opas 2006, 51.

79 Valtonen 2010, 50.

80 Gadamer 2005, 90.

81 Korhonen 2013; Luhtakanta 2014, Otranen 2014; Turunen 2014. Ks. myös Suojelun erikoisosaston käsikirja 2012, 39; Nissinen 2009, 73.

82 Laakso & Palomäki 2013

83 Neilimo 2010, 8.

84 Juuti 2005, 19.

85 Nissinen 2009. Nissinen opinnäytetyössään havainnoitiin suurlento-onnettomuuksien pelastustoimien tehostamista varten järjestettäviä SAR-harjoituksia.

86 Korhonen 2013; Otranen 2014; Luhtakanta 2014; Turunen 2014.

Harjoituksen järjestäjän tulisi huolehtia siitä, että tarpeelliset osanottajatahot ja kohderyhmät saadaan mukaan harjoitukseen. Koska pääsääntöisesti häiriötilanneharjoituksiin ei enää määrätä, tulisi kutumisessa noudattaa niin sanottua komentoketjua. Tämä tarkoittaa sitä, että harjoituskutsut tulisi esittää organisaatioille, ei suoraan henkilöille. Esimiehen tulisi siis saada päättää oman organisaationsa osallistujat, jotta harjoitus otettaisiin tarpeeksi vakavasti.⁸⁷ Jotta esimiehille ja johtajille kehittyisi yhteinen ymmärrys ja keskinäinen luottamus toimia yhdessä, tulisi myös heidän osallistua harjoituksiin. Tätä tukee myös Kieferin ja Montjoyn tutkimus, jossa peräänkuulutettiin poliittisten johtajien osallistumisen tärkeyttä katastrofiharjoituksissa⁸⁸.

Toisaalta osallistumis päätökseen voi vaikuttaa harjoitukseen laaditut skenaariot. Esimerkiksi Nokkalan mukaan puolustusvoimien rooli erilaisten uusien uhkien torjunnassa hakee vielä omaa paikkaansa⁸⁹. Näyttäisi siltä, että omaa paikkaansa ja rooliaan hakee moni muukin taho. Nykyään arkipäivää olevat erilaiset organisaatio- ja rakenneuudistukset eivät ainakaan helpota tässä asiassa.

Valmiusharjoituksista ollaan kuitenkin kiinnostuneita ja niihin halutaan osallistua. Osallistumista näyttäisi puoltavan se, että kustannuksia syntyy lähinnä vain virkamatkoista. Harjoituskokemuksen lisäksi osallistumalla saadaan varautumiskoulutusta, joten toiminta on kustannustehokasta. Osaltaan tämä voidaan nähdä myös kilpailuetuna esimerkiksi maksullisiin seminaareihin nähden.

Osallistumisen vapaaehtoisuus on nähty hyvänä siksi, että mikäli resurssit eivät riitä osallistumiseen, kukaan ei syyllistä poisjäännistä. Harjoituksen järjestäjän näkökulmasta poisjäännin helppous on toisaalta myös huono asia, mikäli tavoitteena on järjestää mahdollisimman todenmukainen harjoitus. Harjoitussykli olisi hyvä saada säännölliseksi, jotta osallistumiseen tarvittavat resurssit osattaisiin varata jo hyvissä ajoin. Toisaalta myös eri tahot ovat olleet aktiivisia. Jos kenties harjoituskutsua ei kuulukaan, osataan kysellä sen perään. Osallistuminen voidaan siis nähdä myös tärkeänä mainetekijänä.⁹⁰

Palautteiden mukaan osanottajien edustavuuden lisäksi tärkeää on huolehtia myös harjoituksen aikaisesta yhteistoiminnasta. Valmiusharjoitukseen osallistuneiden yhteistoimintatahojen keskinäisestä vuorovaikutuksesta ja yhteistoiminnasta oli sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Valtosen tutkimuksen mukaan yhteistyön onnistumisen esteinä voivat toimia valtaan liittyvät tekijät, ammatillinen erimielisyys, oman toiminnan korostaminen, retorinen yhteistyö ja muut inhimilliset tekijät, joiden seurauksena yhteistyön päämäärien sopimisessa ja käytännön toteutuksessa ilmenee kitkaa⁹¹.

Useimmiten sekä palautteissa että haastatteluissa hyvänä yhteistoimintana pidettiin harjoituksen aikaista verkostoitumista⁹². Niin sanotun kumppanuuskyvykkyyden onkin ajateltu liittyvän erityisesti organisaatioiden väliseen yhteistoimintaan ja siinä syntyvään lisäarvoon⁹³. Verkostoituminen on erittäin toivottavaa myös laajemmin. Esimerkiksi kansalaisjärjestöillä on merkittävä rooli sekä varautumisessa että käytännön turvallisuuden toteuttamisessa⁹⁴. Järjestöjen osallistuminen valmiusharjoituksiin edistäisi yhteistoiminnan ulottamista aina suunnitteluun saakka. Myös kansalaisten olisi hyvä ymmärtää, millaisten uhkien keskellä he elävät. Olisikin pyrittävä lisäämään myös harjoitusten avulla kansalaisten tietoisuutta, osaamista ja luottamusta, jotta kaikki voisivat ottaa osaa yhteistoimintaan.⁹⁵

87 Luhtakanta 2014.

88 Kiefer & Montjoy 2006.

89 Nokkala 2005.

90 Luhtakanta 2014.

91 Valtonen 2010, 5, 258.

92 Luhtakanta 2014; Turunen 2014.

93 Blomqvist & Levy 2006 ovat kuvanneet kattavasti termiä "Collaboration capability"

94 YTS 2010, 9.

95 Kiefer & Montjoy 2006.

Harjoitusympäristön ja järjestelyjen toimivuus

Harjoituksiin laadittujen skenaarioiden ja käytännön järjestelyiden välinen yhteys tuli selkeästi esille osallistujien antamissa palautteissa. Esimerkiksi jos skenaarion mukaan sähköt olisivat poikki, tulisi harjoittelunkin tapahtua sähköttömin välinein. Fyysisen harjoitusympäristön eli harjoitustilojen sekä koulutus- ja havainnointivälineiden tuli tukea harjoituksen tavoitteita. Esimerkiksi tilojen tuli olla soveltuvat harjoitteluun, ruokahuollon piti toimia ja autoille tuli löytyä parkkipaikkoja.

Huomioitavaa harjoituksen suunnittelun ja käytännön toteutuksen kannalta oli se, että etukäteen ei pitäisi valmistella harjoitusta liian valmiiksi⁹⁶. Liiallisella valmistelulla harjoituksen järjestäjä saattaa mallintaa kaiken niin valmiiksi, ettei osallistujille jää aikaa tai mahdollisuutta pohdintaan eikä siten myöskään oman toiminnan tarkasteluun. Tavallaan liiallisella valmistelulla voidaan jopa luoda esteitä eri tahojen oman toiminnan kehittämiseksi.⁹⁷

Dokumentoinnin tärkeys valmiusharjoituksissa on olennaista, jotta esiin nousseisiin kehittämis-kohteisiin voitaisiin palata harjoituksen jälkeenkin. Valmiusharjoituksessa käytetyistä dokumentointilomakkeista annettiin runsaasti palautetta. Erityisesti tulisi huomioida lomakkeiden käytettävyyttä, yksiselitteisyys ja yksinkertaisuus. Liian monimutkaisia tai vaikeasti täytettäviä lomakkeita ei tulisi käyttää lainkaan. Samassa yhteydessä esiin nostettiin myös viestiohjeistuksen ja viestien otsikoinnin tärkeys. Onnistuneessa valmiusharjoituksessa jokainen siis tulee tietää, miten dokumentit nimetään sekä mikä lomake lähetetään minnekin ja millä välineellä. Selkeän ohjeistuksen laadinta ennen harjoitusta tukee sekä harjoituksen järjestäjän että osallistujan onnistumisen kokemuksia.

Lopuksi

Edellä kuvattiin valmiusharjoituksen onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä. Jotta voisimme vielä tarkemmin pohtia valmiusharjoitusten merkitystä yhteiskunnan varautumisen ja yhteistoiminnan kehittymisen näkökulmasta, meidän tulisi pystyä arvioimaan valmiusharjoitusten vaikuttavuutta. Valmiusharjoitusten vaikuttavuuden osoittaminen on haasteellista, koska mittaaminen on vaikeaa. Valmiusharjoitusten konkreettinen hyöty on siis vaikeasti todennettavissa - todellinen kyky ja taito toimia nähdään vasta normaaliolojen häiriötilanteissa tai poikkeusoloissa.⁹⁸ Viranomaistoiminnan viitekehyksessä yhteistyön mittaaminen onkin vähäistä, vaikka erilaisia yhteistoiminnan mittareita yleisempään käyttöön on kyllä kehitetty⁹⁹.

*”Ennakkotietoa eivät anna henget eivätkä jumalat,
sitä ei voi päätellä aiemmista tapahtumista eikä sitä voi saada tutkimalla laskelmia.
Se täytyy kerätä ihmisiltä, jotka tuntevat tilanteen.”*

- Sun Tzu -

Yrity maailmassa törmätään samaan haasteeseen, jos valmiussuunnitteluvaihtoehtoja ei pystytä hyödyntämään yritysten normaaliolojen jatkuvuudenhallinnan tukena. Tällöin myös osallistuminen valmiusharjoituksiin voidaan kokea raskaaksi lisävelvoitteeksi yrityksen normaalin riskienhallinnan ohessa. Yritysturvallisuus ei kuitenkaan ole yhteiskunnan kokonaisturvallisuudesta irrallinen asia,

96 Luhtakanta 2014.

97 Otranen 2014.

98 Korhonen 2013; Luhtakanta 2014; Turunen 2014.

99 Katso esim. Czajkowski 2006. Success factors in higher education collaborations: A collaboration success measurement model.

vaan sen välttämätön edellytys.¹⁰⁰ Näin ollen, elinkeinoelämän osallistuminen myös harjoitustoimintaan on tärkeää.

Hyvin monet eri asiakirjat ohjaavat osaltaan valmiusharjoittelua. Oman haasteensa näille kaikille strategia-asiakirjoille tuo se, että strategia-asiakirja tulee arvokkaaksi vasta sitten, kun se on tehokkaasti toimeenpantu¹⁰¹. Mielestäni tässä toimeenpanossa on vielä paljon tehtävää. Esimerkiksi Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa todetaan, että toimeenpanon edistämiseksi ja erityisesti parhaiden käytäntöjen hyödyntämiseksi olisi tarkoituksenmukaista valmistella poikkihallinnollisena yhteistyönä strategiaa täsmentävät uhka-arviot, riskianalyysit ja toimeenpanon yhteiset ohjausasiakirjat myös alueellisella ja paikallisella tasolla¹⁰². Tähän toimeenpanon kokonaisuuteen kuuluvat myös valmiusharjoitukset. Valitettavasti strategiat ovat harvoin lähtökohtaisesti käytännöllisiä. Strategian ymmärtäminen soveltamisen tasolla vaatiikin sen soveltamista jokaisen omaan arkitodellisuuteen.¹⁰³ Alue- ja kuntatasolla kun turvallisuuden hallinnan ja varautumisen toimenpiteistä muodostuvan kokonaisuuden tulee ulottua aina turvaamistoimenpiteen käytännön suorittajaan saakka.

Valmiusharjoitteluun kaivataankin valtakunnallista koordinoitua sekä selkeää strategista suunnittelua. Tarpeen olisi myös yhtenäistää käsitystä siitä, millaisten harjoitusten voidaan katsoa olevan valmiusharjoituksia. Säännöllisesti toistuville harjoituksille olisi hyvä saada pysyvät ajankohdat, jotta osallistumiseen voitaisiin varata resursseja jo hyvissä ajoin. Tällainen valtakunnallinen valmiusharjoituskalenteri helpottaisi myös järjestöjen ja kansalaisten osallistumista yhteistoimintaan.

Olipa siis kyseessä yhteiskunnan toimintavarmuuteen liittyvä tai sotilaallisia valmiuksia palveleva valmiusharjoitus, peruseriaatteet ovat samanlaisia. Osallistujien näkökulmasta nämä periaatteet ovat saavutettavissa hyvällä johtamisella, suunnittelulla ja yhteistyöllä.

Lähteet

Antikainen, A. (2009), *KESI-harjoituksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät*. Esiupseerikurssin tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu: Taktiikan laitos.

Aula, P. & Mantere, S. (2011), *Strategiasolarium: Organisaatioviestintä strategian toteuttajana*. Teoksessa Mantere, S, Suominen, K. & Vaara, E. (toim.) *Toisinajattelua strategisesta johtamisesta*. Helsinki: WSOYpro Oy. s. 43–51.

Blomqvist, K. & Levy, J. (2006), *Collaboration Capability – A Focal Concept in Knowledge Creation and Collaborative Innovation in Networks*. *International Journal of Management Concepts and Philosophy*. Vol. 2, No.1. s. 31–48.

Budihas, C. & Broadnax, K. (2012), *Building on the past as we prepare for the future. The Army's Next Training Model*, U.S. Army Infantry School, Vol. 101 Issue 1, s. 25–29. Tietokanta: Military & Government Collection. Viitattu 27.2.2014.<http://eds.a.ebscohost.com>.

Buzan, B., Waeber, O. & de Wilde, J. (1998), *Security. A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers, Inc.

Czajkowski, J. (2006), *Success factors in higher education collaborations: A collaboration success measurement model*, Capella University. Viitattu 27.2.2014.

<http://proquest.umi.com/pqdlink?did=1184167411&fMT=14&vTYPE=pqd&vINST=prod&rqt=309&vNAME=pqd&ts=1263230677&CLIENTID=70032>

Gadamer, H.-G. (2005), *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*, Tampere: Vastapaino.

Hallintolaki 434/2003.

Heide, M., Grønhaug, K. & Johannessen, S. (2002), *Exploring barriers to the successful implementation of a formulated strategy*, *Scandinavian Journal of Management* 18 (2) s. 217–231.

Hollmén, J. (2013), *Yritysturvallisuus kokonaisturvallisuuden osana*. Maanpuolustus N:0 103, *Suomen kokonaisturvallisuuden tila*, Maanpuolustuskurssiyhdistyksen julkaisu. Helsinki: Edita Prima Oy. s. 30–34.

100 Hollmén 2013, 30, 32.

101 Heide, Grønhaug & Johannessen 2002, 217.

102 YTS 2010, 59.

103 Aula & Mantere 2011, 48.

- Huoltovarmuuskeskus (2013), *Huoltovarmuuden globaali ulottuvuus. Globaalien yritysten ja kansallisen huoltovarmuusorganisaation välisen vuorovaikutuksen syventäminen*, Helsinki: Huoltovarmuuskeskus.
- Juuti, P. (2005), *Toivon johtaminen*, Keuruu: Otava.
- Kiefer, J. J. & Montjoy, R. S. (2006), Incrementalism before the Storm: Network Performance for the Evacuation of New Orleans, *Public Administration Review*, Nov2006 Supplement, Vol. 66, s.122–130, Tietokanta: Political Science Complete, viitattu 27.2.2014. <http://eds.a.ebscohost.com>
- Korhonen, J. (2013), Asiantuntijahaastattelu 5.12.2013. Pelastusopisto, Kuopio. Aineisto tutkijan hallussa.
- Korhonen, J. & Ström, M. (2012), *Kunnan valmiussuunnitelman yleisen osan malli ja ohje sen käyttöön*, Pelastusopiston muut julkaisut 2/2012, Kuopio, Pelastusopisto.
- Kouluttajan opas (2006), Pääesikunta/Koulutusosasto. Helsinki: Edit Prima Oy.
- Laakso, K. & Palomäki, J. (2013), The importance of a common understanding in emergency management. In Planning and Foresight Methodologies in Emergency Preparedness and Management, *Technological Forecasting & Social Change*, November 2013:80(9): s.1703–1713, viitattu 27.2.2014. <http://eds.a.ebscohost.com>
- Luhtakanta, P. 2014. Asiantuntijahaastattelu puhelimitse 21.1.2014. Muistiinpanot tutkijan hallussa.
- MBS (2009), *Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Öva krishantering. Handbok i att planera, genomföra och återkoppla övningar*, viitattu 22.2.2014. <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/25608.pdf>
- McConnell, A. & Drennan, L. (2006), Mission Impossible? Planning and Preparing for Crisis, *Journal of Contingencies & Crisis Management*, Vol. 14 Issue 2, s. 59–70. Viitattu 27.2.2014. <http://eds.a.ebscohost.com>
- Neilimo, K. (2010), Reservin upseerin yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Teoksessa Sirén, T. (toim.), *Minne kuljet suomalainen sotilasjohtaja?* Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, Helsinki: Edit Prima Oy. s. 5–9.
- Nissinen, N. (2009), *Pelastustoiminnan johtokeskuksen (SAR) tilannekuvan tietosisältö*, Diplomityö, Teknillinen korkeakoulu, Maanmittaustieteiden laitos.
- Nokkala, A. (2005), Suomen sota 2000-luvun vaihteessa, teoksessa Raitasalo, J. & Sipilä, J. (toim.) *Muuttuva sota*, Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.
- Northouse, P. (2004), *Leadership: Theory and Practice*, 3rd Edition. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Otranen, L. (2014), Asiantuntijahaastattelu 30.1.2014. SKAL, Helsinki. Aineisto tutkijan hallussa.
- Patrick, J., Scrase, G., Ahmed, A. & Tombs, M. (2009), Effectiveness of instructor behaviours and their relationship to leadership, *Journal of Occupational & Organizational Psychology*, Sep2009, Vol. 82 Issue 3, s. 491–509, viitattu 27.2.2014. <http://eds.a.ebscohost.com>
- Seeck, H. (2008), *Johtamisopit Suomessa. Taylorismista innovaatioteorioihin*, Helsinki, Gaudeamus.
- Suojelun erikoisosaston käsikirja (2012), Maavoimien esikunta, Tampere, Juvenes Print Oy.
- Sun Tzu (1965), *Art of War*. Oxford: Oxford University Press.
- TSK (2009), *Varautumisen ja väestönsuojelun sanasto*, Sanastokeskus TSK 39, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö, Kerava, Savion Kirjapaino Oy.
- Turunen, M. (2014), Asiantuntijahaastattelu 28.3.2014. Sisäministeriö, Helsinki. Aineisto tutkijan hallussa.
- Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 2012.
- Valtonen, V. (2010), *Turvallisuustoimijoiden yhteistyö operatiivis-taktisesta näkökulmasta*, Helsinki, Edit Prima Oy.
- YTS. 2010. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia, Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010, Puolustusministeriö, Vammalan kirjapaino.
- Yukl, G. (2010), *Leadership in Organizations*, 7th Edition, New Jersey, Pearson.

Henrietta Grönlund toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa. Grönlund on väitellyt tohtoriksi vapaaehtoistoiminnasta ja tutkinut vapaaehtoistoimintaa useissa suomalaisissa ja kansainvälisissä tutkimusprojekteissa. Hänen erikoisalanaan ovat mm. vapaaehtoistoiminta, arvot ja merkitysjärjestelmät, nuoret aikuiset, vapaaehtoinen auttamistoiminta Suomen hyvinvointimallissa sekä kirkon ja järjestöjen auttamistoiminta. Grönlund on toiminut vapaaehtois- ja kansalaistoiminnan kentällä laajasti kirjoittajana, luennoijana ja asiantuntijana. Hän työskentelee myös sosiaalialan järjestö HelsinkiMission kansalaistoiminnan johtajana.

VAPAAEHTOISTOIMINTA VUONNA 2025

Henrietta Grönlund

Johdanto: Vapaaehtoistoiminta tänään

Tässä artikkelissa pyritään visioimaan vapaaehtoistoimintaa vuonna 2025. Tulevaisuuteen luodataan aina nykyhetkestä käsin, minkä vuoksi teemaan johdatetaan ensin katsauksella suomalaiseen vapaaehtoistoimintaan vuonna 2014. Tämän jälkeen tarkastellaan vapaaehtoisen osallistumisen jo tällä hetkellä näkyvissä olevia muutoksia, ja nostetaan esiin haasteita ja mahdollisuuksia, jotka vaikuttavat vuoden 2025 vapaaehtoistoimintaan.

Vapaaehtoistoiminnalla tarkoitetaan palkatonta, vapaasta tahdosta tapahtuvaa, länsimaaisessa kontekstissa yleensä organisoitua yhteisten asioiden edistämistä tai toisten ihmisten auttamista, pois lukien oma lähipiiri. Yli kolmannes suomalaisista osallistuu jo vapaaehtoistoimintaan¹⁰⁴. Suurimpia vapaaehtoistoiminnan alueita ovat urheilu ja liikunta, sosiaali- ja terveystyöpalvelut sekä kasvatus. Naisista ja miehistä yhtä suuri osa osallistuu vapaaehtoistoimintaan, mutta osallistuminen noudattaa työelämän jakoa naisten ja miesten aloihin. Naiset ovat enemmistö esimerkiksi sosiaali- ja terveystyöpalveluissa sekä koulujen ja päiväkotien vanhempaintoiminnassa. Miehet taas osallistuvat naisia enemmän urheiluseurojen, taloyhtiöiden sekä luonto- ja ympäristöyhdistysten vapaaehtoistoimintaan¹⁰⁵.

Sen lisäksi, että useampi kuin yksi kolmesta suomalaisesta jo toimii vapaaehtoisena, myös niiden kiinnostus vapaaehtoistoimintaan on suurta, jotka eivät toimintaan parhaillaan osallistu. Jopa puolet heistä ilmoittaa, että voisi osallistua vapaaehtoistoimintaan, mikäli joku pyytäisi toimintaan mukaan. Vastaavasti yksi keskeisimpiä vapaaehtoistoimintaan osallistumattomuuden syitä on se, että kukaan ei ole pyytänyt toimintaan mukaan. Tämä toimimattomuuden syy korostuu syrjäytymisvaarassa olevilla, vaikka juuri he voisivat erityisesti hyötyä vapaaehtoistoiminnan monipuolisista hyvinvointia ja osallisuutta lisäävistä vaikutuksista. Vapaaehtoistoiminnan vaarasta eriarvoistua kertoo myös se, että korkeasti koulutetut osallistuvat toimintaan enemmän kuin muut¹⁰⁶.

Suomalaiset ovat siis yleisesti ottaen melko aktiivisia vapaaehtoistoimijoita. Mikä motivoi heitä toimintaan? Vapaaehtoistoiminta on nimensä mukaisesti yksilön vapaaseen tahtoon perustuvaa toimintaa, johon ei vie pakko, taloudellinen palkkio tai Suomen tapauksessa useinkaan myöskään kulttuurinen normi. Suomalaisen vapaaehtoistoiminnan taustalla on henkilökohtainen motivaatio, useimmin jonkinlainen auttamishalun ja muiden motiivien yhdistelmä¹⁰⁷, taustallaan holistisen motivaatiokäsityksen mukaisesti yksilön arvot, minäkuva ja elämänkatsomus¹⁰⁸. Auttamishalun tai yh-

104 Hanifi, 2011; Study on Volunteering in the European Union. Country Report Finland, 2011

105 Hanifi, 2011

106 Hanifi, 2011; Grönlund & Pessi, 2008; Pessi, 2008

107 Ks. esim. Grönlund, 2012; Nylund & Yeung, 2005

108 Pessi, 2008; Grönlund, 2011

teisen hyvän edistämisen halun lisäksi vapaaehtoistoimintaan motivoivat esimerkiksi sosiaaliset syyt (yhteishenki, toive uusista kontakteista), uuden oppiminen tai jo hankitun osaamisen hyödyntäminen sekä toiminnan sisältöön ja/tai muotoon liittyvä kiinnostus¹⁰⁹.

Suomalaiselle vapaaehtoistoiminnalle on kansainvälisestikin vertaillen erityisen leimallista altruistinen eli toisten hyvään linkittyvä motivaatio. Tätä voidaan ainakin osin selittää sillä, että yhteiskuntamallissamme hyväntekeväisyys tai vapaaehtoistoiminta eivät ole olleet keskeisiä tapoja vastata erilaisiin tarpeisiin, vaan niihin on vastannut verovaroin rahoitettu julkinen sektori. Vapaaehtoistyö on siis muodostunut aidosti vapaaehtoiseksi, korostuneesti yksilön omasta ja vapaasta halusta nousevaksi toiminnaksi. Myös Suomen kulttuuriset arvot korostavat vapaaehtoista toisista huolehtimista, mikä luo pohjaa altruistiselle vapaaehtoistoiminnan orientaatiolle ja altruististen motiivien tiedostamiselle ja sanoittamiselle¹¹⁰.

Vapaaehtoistoimintaa vähemmän korostava yhteiskuntamallimme on kenties syynä myös siihen, että vapaaehtoistoiminta on suomalaisessa yhteiskunnassa melko näkymätön ja hyödyntämätön, vaikka sitä tehdäänkin paljon. Toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa, lapsia ei Suomessa kasvateta vapaaehtoiseen osallistumiseen ja toimintaan koulussa. Vapaaehtoistoiminnan organisointiin ei ole juurikaan omia koulutusohjelmia. Mikään ministeriö ei kanna kokonaisvastuuta vapaaehtoistoimintaan liittyvistä kysymyksistä, ja vapaaehtoistoimintaan liittyvät lainsäädäntö ja verkotuskäytännöt ovat sekavia ja paikoin toimintaa vaikeuttavia tai estäviä¹¹¹. Tämä siitä huolimatta, että vapaaehtoistoiminta on kansantaloudellisesti merkittävää ja sillä on suuri vaikutus yhteiskunnan toimivuuteen, ihmisten väliseen luottamukseen, solidaarisuuteen ja välittämisen eetokseen¹¹². Kirjoituksessa sivutaan näitä yhteiskunnallisen tason teemoja vähän, mutta pääpaino on yksilön tasolla. Suomalaisessa, yksilön sisäistä motivaatiota korostavassa kontekstissa vapaaehtoistoiminnan tulevaisuus lepää sen varassa, miten yksilöt toimintaan motivoituvat ja aktivoituvat.

Vapaaehtoistoiminnan muutos

Vapaaehtoistoiminnan tutkimus¹¹³ samoin kuin toimintaa organisoivat tahot ovat jo vuosia tiedostaneet vapaaehtoisen osallistumisen muuttumisen. Aiemmin vapaaehtoistoiminnaksi miellettiin melko yksiselitteisesti organisoitu toiminta yhdistyksessä, seurakunnassa tai omalla asuinalueella esimerkiksi talkoiden merkeissä. Yhteisön jäsenyys oli usein toiminnan edellytys, ja ihmiset sitoutuivat sekä yhteisöön että siinä tapahtuvaan säännölliseen toimintaan usein vuosiksi, jopa vuosikymmeniksi. Velvollisuudentunne ja yhteisöön sitoutuminen motivoivat vapaaehtoistoimintaa. Nytkin ihmiset ovat yhä projektiorientoituneempia. Kiireiseen ja vaihtelevaan elämänrytmiin ei aina sovi säännöllinen ja pitkää sitoutumista vaativa toiminta. Lyhytkestoiset, projektimaiset tai pistemäiset tai ad hoc –tyyppiset spontaanitkin toimintamuodot ja toiminnan tavat ovat monille säännöllistä, pitkäkestoista sitoutumista luontevampia ja kiinnostavampia.

Sitoutumisen muuttumisen lisäksi vapaaehtoistoiminnassa korostuu yhä enemmän yksilölähtöisyys. Auktoriteettien ohjaava valta on yhteiskunnassamme vähentynyt, ja yksilöt etsivät yhä enemmän ja yhä vapaammin omia polkujaan elämässä, oli kyse sitten ammatinvalinnasta, asuinpaikasta tai muista valinnoista. Itsen etsiminen tai toteuttaminen ja elämän merkityksellisyyden pohdinnat ovat yhä keskeisimpiä, kun valinnan mahdollisuuksia on – ainakin teoriassa – loputtomasti. Esimerkiksi työn merkitys on muutoksessa. Työ ei ole arvo itsessään vaan se saa merkityksellisyytensä sisällöstään tai vaikutuksistaan. Merkityksellisyyden etsiminen on laajemminkin keskeistä nuoremmille sukupolville. Velvollisuuksien tai ulkoisten normien sijaan etsitään itselle merkityksellistä elämää,

109 Pessi, 2008

110 Grönlund, 2011

111 Kansalaisareenan ja Oikeusministeriön tiedoteluonnos, 2014

112 Laasanen, 2011; State of the World's Volunteerism Report 2011

113 Hustinx & Lamertyn, 2003

elämäntapaa, ihmissuhteita ja tekemistä. Esimerkiksi työn sisällöt ja vaikkapa työnantajan arvomaailma ovat tärkeämpiä kuin palkka tai työhön voidaan suhtautua yrittäjähenkisesti elämäntapana, jolloin työn ja itsen toteuttamisen sekä palkkatyön ja harrastuksen rajat hämärtyvät

Tämä yksilölähtöisyys näkyy luonnollisesti myös vapaaehtoisessa osallistumisessa. Suomalaista kansalaistoimintaa ovat perinteisesti leimanneet läheinen kytkentä valtioon, yhdistysmuotoisuus ja hallinnon hierarkkisuus. Uudelle kansalaistoiminnalle sen sijaan on tyypillistä, että keskiössä on yksittäinen ihminen ja toiminta perustuu yksilöiden kykyyn ja haluun toimia ja politisoida uusia kysymyksiä. Kollektiivisen vaikuttamisen rinnalle nousee arkielämän politiikka, omilla elämäntavoilla ja valinnoilla vaikuttaminen¹¹⁴.

Suuri murros on tapahtunut ja tapahtumassa myös teknologiassa. Toimintaa uudistavat digitaalisuuden nousu, ja niin sanottujen diginatiivien eli digitaalisuuteen kasvaneiden sukupolvien toiminnan tavat. Älypuhelin ja muun teknologian avulla kommunikaatio on jatkuvaa ja reaaliaikaista sekä paikkarajoitteet ylittävää. Tämä mahdollistaa myös uudenlaista vapaaehtoista osallistumista. Samasta asiasta kiinnostuneet löytävät toisensa sosiaalisen median avulla tarpeesta riippuen paikallisesti tai globaalisti. Sosiaalisen median kautta voidaan kerätä joukkorahoitusta hankkeille, verkostoitua, vaikuttaa poliittisesti sekä järjestää tapahtumia ja toimintaa. Vapaaehtoistoiminta onnistuu näin myös ilman yhdistyksiä tai muita organisaatioita, joskin sosiaalinen media ja digitaalisuus ovat mahdollisuuksia myös järjestöille, jotka voivat löytää vapaaehtoisia tai organisoida toimintaansa osin tai kokonaan uuden teknologian avulla. Digitaalisen maailman ja vaikkapa pelaamiseen liittyvien innovaatioiden aika konkretisoituu vapaaehtoistoiminnassakin täysin vasta, kun diginatiivit ovat itse suunnittelemassa ja toteuttamassa toimintaa nykyistä laajemmin.

Vapaaehtoistoiminta vuonna 2025

Edellä kuvatut muutostrendit vaikuttanevat vahvasti myös vuonna 2025. Ne tuovat sekä haasteita että mahdollisuuksia vapaaehtoistoimintaa organisoiville tahoille. Perinteinen, yhteisölähtöinen vapaaehtoistoiminta ei yksin riitä, jos ihmisiä halutaan laajasti mukaan toimintaan. Minälähtöisyys, merkityksellisuuden kaipuu ja sitoutumisen muutos pitää pystyä yhdistämään toiminnan ja toimintaa organisoivan tahon tarpeisiin. Tämä ei ole mahdotonta, muttei myöskään tapahdu itsestään. Muutokset haastavat toimintaa myös hyvällä tavalla. Toimintatapoja kyseenalaistamalla ja uudistamalla voidaan päästä aiempaa parempaan tulokseen. Teknologian tuomat mahdollisuudet voivat tehostaa ja monipuolistaa toimintaa tavoilla, joita emme vielä osaa kuvitellakaan. Ajan ja paikan rajat ylittävät välineet laajentavat ajattelua sekä toiminnan mahdollisuuksia ja muotoja.

Tulevaisuuden vapaaehtoistoiminnan on oltava yksilöstä lähtevää, häntä kuulevaa ja puhuttelevaa. Teknologia mahdollistaa keskusjohtoisen toiminnan ohella niin sanotun hajautetun vaikuttamisen ja toiminnan. Kommunikointi nopeutuu, digitaalisuus ja todennäköisesti myös pelimaailma on nykyistä vahvemmin osa vapaaehtoista osallistumista. Myös erilaisten rajojen höltyminen ja sumeneminen vaikuttanee vapaaehtoistoimintaan. Työ, vapaa-aika, vapaaehtoistoiminta, harrastukset, sosiaaliset suhteet ja perhe-elämä linkittyvät toisiinsa yhä voimakkaammin, eikä niiden erottaminen toisistaan ole kaikilta osin mahdollista tai tarkoituksenmukaista. Vapaaehtoiseen osallistumiseen tällä hetkellä voimakkaasti liittyvät eettisyys, vapaus, arvopohjaisuus ja merkityksellisyys¹¹⁵ tulevat ainakin tietyllä joukolla liittymään yhä vahvemmin myös työelämään ja kuluttamiseen. Yritysten yhteiskuntavastuullisuus ja vapaaehtoistoiminnan mahdollisuus osana työtä ovat esimerkiksi Yhdysvalloissa jo tänään rekrytointivaltti nuorempien sukupolvien keskuudessa. Myös mielekkyyden vaatteet linkittyvät yhä enemmän työhön ja myös vapaaehtoistoimintaan. Toiminnan halutaan olevan yksilöä palkitsevaa, antoisaa ja hauskaakin.

114 Esim. Stranius & Laaksonen, 2011

115 Grönlund, 2012; Marjovuori, 2014

Keskeistä on kuitenkin ymmärtää, että yksilöllisyys ei lähtökohtaisesti tarkoita itsekkyyttä tai pelkkää hedonismia eli nautinnonhalua. Altruismi, velvollisuudentunto, yhteisöjen merkitys tai yhteishenki eivät tule häviämään, vaikka niitä lähestytäänkin yksilöllisestä näkökulmasta. Pikemminkin eettisyyspohdinnat, altruismi ja kaipuu kestäviin arvoihin näyttävät korostuvan nuoremmilla sukupolvilla vanhempiin verrattuna. Nuoret ovat esimerkiksi muita ikäryhmiä halukkaampia ja motivoituneempia auttamaan laajasti eri ryhmiä¹¹⁶. Monet uudet vapaaehtoista toimintaa ja auttamista mahdollistavat innovaatiot rakentuvat yhteisöllisyydelle, yhdessä tekemiselle ja naapuriavun ajatukselle sosiaalista mediaa hyödyntäen. Hyvä esimerkki tästä on Nappi Naapuri -palvelu, jota parhaillaan kehitetään joukkorahoituksen avulla. Kehittäjiensä mukaan kyseessä on ”virtuaalinen kyläkartta, jolla voimme kohdata toisemme. Se vapauttaa käyttämättömät resurssit yhteiseksi hyväksi. Nykyaikainen naapurusto on taas vanhanaikaisen kylän kaltainen. Sellainen jossa ei tarvitse jäädä yksin, ja apu löytyy läheltä.”¹¹⁷.

Vaikka toiminnan tavat ja orientaatiot voivat muuttua, ihminen itsessään muuttuu melko vähän. Auttamishalu ei siis ainakaan vähene. Yhteisöllisyyttäkin arvostetaan ja kaivataan, vaikka yhteisöt eivät ole välttämättä samoja kuin ennen. Aiemmin seurakunta, yhdistys, asuinalue ja suku olivat keskeisiä yhteisöjä, tänä päivänä yhteisöt ovat yhä useammin itse valittuja: ystäväporukoita tai yhteisen asian ympärille, joskus vain tietyksi aikaa, silloin tällöin tai vain virtuaalisesti kokoontuvia joukkoja. Halu olla tarpeellinen, kuulua johonkin yhteisöön ja auttaa muita ovat kuitenkin inhimillisiä perustarpeita, jotka eivät muutu, vaikka niiden toteutustavat osin muuttuvatkin.

Kaiken muutoksen keskellä nousee yleensä myös vastatrendejä. Tässä ajassa – kaiken teknologian ja virtuaalisuuden keskellä – isoja trendejä ovat myös nuorimpien ja urbaanimpien ryhmien keskuudessa esimerkiksi lähiruoka ja käsityöt. Myös vapaaehtoistoiminnassa löytyy heitä, jotka haluavat sitoutua organisoituun, säännölliseen toimintaan. On selvää, että myös tulevaisuudessa on toimintamuotoja, joissa keskusjohtoisuus, organisaatiolähtöisyys ja sitoutuminen ovat välttämättömiä. Myös vapaaehtoisena toimivat arvostavat tarpeenmukaisesti johdettua toimintaa, jossa organisoiva taho kantaa vastuun ja huolehtii vapaaehtoisistaan tarjoten esimerkiksi koulutusta, työnohjausta ja keskitettyä organisointia. Tulevaisuuden vapaaehtoistoiminnan keskeinen avain kenties onkin ymmärtää ja oikealla tavalla yhdistää vapaaehtoisina toimivien yksilöiden lähtökohtia, organisaation lähtökoh-
tia ja ennen kaikkea niitä tarpeita, joihin vapaaehtoistoiminnalla halutaan vaikuttaa. Ei ole yhtä oikeaa toiminnan tapaa.

Vapaaehtoistoiminnan moninainen organisointi ja toteuttaminen saanee jatkossa tukea myös yhteiskunnallisesti, kun sen tarve ja merkitys ymmärretään yhä paremmin. Tämän myötä myös vapaaehtoistoiminnassa oleva käyttämätön potentiaali saadaan toivottavasti paremmin käyttöön, ja toiminnasta kiinnostuneet, mutta toistaiseksi passiiviset mukaan toimintaan. Suomen jatkuva muutos monikulttuurisempaan suuntaan avaa myös monia mahdollisuuksia. Maahanmuuttajat voivat rikastuttaa vapaaehtoisen osallistumisen kulttuuria, ja osallistuminen voi myös edistää kotoutumista.

Turvallisuuteen linkittyvän vapaaehtoistoiminnan keskeinen mahdollisuus on ja pysyy samana: vapaaehtoistoiminta etsiyytään aina sinne, missä on tarvetta. Motivaatio vahvistuu ja merkityksellisyttä koetaan kentällä, jolla vapaaehtoista aidosti tarvitaan. Jos tämä pohja pystytään yhdistämään laadukkaaseen ja monipuoliseen, myös vapaaehtoisen tarpeita huomioon ottavaan vapaaehtoistoimintaan, turvallisuusalan vapaaehtoistoiminta voi vuonna 2025 hyvin.

116 Pessi, 2008

117 Nappi Naapuri, 2014, löytyy verkko-osoitteesta: <http://mesenaatti.me/nappi-naapuri-valittamisen-paikka>

Lähteet:

- Grönlund, H. (2012), *Volunteerism as a mirror of individuals and society: reflections from young adults in Finland*, Helsinki, University of Helsinki. (Diss.)
- Grönlund, H. (2011), Identity and volunteering intertwined: Reflections from the values of young adults. *Voluntas, International Journal of Voluntary & Nonprofit Organizations* 22(3), 852–874.
- Grönlund H. & Pessi, A. B. (2008), Osallisuuden asenteet ja teot. Nuoret ikäryhmät vapaaehtoistoiminnassa, teoksessa M. Autio & K. Eräranta & S. Myllyniemi (Toim.), *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja*, Helsinki, Nuorisotutkimusseura / Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 84 & Nuorisosaian neuvottelukunta & Stakes. 127–137.
- Hanifi, R. (2011), *Suomalaiset tekevät melko paljon vapaaehtoistyötä*, Hyvinvointikatsaus 3/2011.
- Hustinx, L. & Lamertyn, F. (2003), Collective and reflexive styles of volunteering, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2), 167–187.
- Kansalaisareenan ja Oikeusministeriön tiedoteluonnos (2014), Tekijän hallussa.
- Laasanen, J. (2011), *Vapaaehtoistyön kansantaloudelliset vaikutukset. Mannerheimin lastensuojeluliitto, Suomen 4H-liitto, Suomen pelastusalan keskusjärjestö, Suomen Punainen Risti*, Raportteja 70, Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Marjovuori, A. (2014), *Vapaaehtoistyön ytimessä. - Järjestömuotoinen vapaaehtoistyö sosiaalisten representaatioiden näkökulmasta*, Helsingin yliopisto (diss.)
- Nappi Naapuri (2014), <http://mesenaatti.me/nappi-naapuri-valittamisen-paikka/> (ladattu 10.10.2014)
- Nylund, M. & Yeung, A. B. (toim.) (2005), *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*, Tampere, Vastapaino
- Pessi, A. B. (2008), *Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin. RAY:n juhluvuoden kansalaiskyselyn tulokset*, Avustustoiminnan raportteja 19, Helsinki, RAY.
- Study on Volunteering in the European Union. Country Report Finland (2011), <http://europa.eu/volunteering/en/content/study-volunteering-european-union-country-report-finland> ladattu 24.7.2012
- Stranius, L. & Laaksonen, L. (2011), *Verkkovaikuttamista 2010-luvulla. Selvitys verkossa pääosin tai kokonaan tapahtuvan yhdistystoiminnan mahdollistamisesta*, Selvityksiä ja ohjeita 1/2011, Oikeusministeriö.
- United Nations Volunteers (2011), *2011 State of the World's Volunteerism Report. Universal Values for Global Well-being*, [http://www.unric.org/en/images/stories/2011/PDF/SWVR%20Report%20\[Eng\].pdf](http://www.unric.org/en/images/stories/2011/PDF/SWVR%20Report%20[Eng].pdf) ladattu 12.7.2012

Vapepan vapaaehtoiset harjoittelevat maastoetsintöjä

Kuva: Suomen Punainen Risti, Taina Keinänen

VAPAAEHTOISET OSANA ORGANISOITUA VALMIUSTOIMINTAA:

KÄYTÄNNÖN TOIMINTAMALLEJA

Auttajat yhdeltä luukulta - suomen punainen risti ja vapepa.....	64
Vapaaehtoinen maanpuolustus tuottaa osaajia ja koulutusta	67
Aina valmiina – suomalaisten turvaksi vapaaehtoinen palokuntatoiminta	72
Vapaaehtoiset osana meripelastustoimen valmiutta.....	76
Tukinet – kriisikeskus verkossa	79
Kova-toimikunta - uusi lähestymistapa kotitalouksien omatoimiseen varautumiseen	81

AUTTAJAT YHDELTÄ LUUKULTA - SUOMEN PUNAINEN RISTI JA VAPEPA

Pertti Torstila

Kesäkuun koleana iltana kuusivuotias tyttö astui Teuvalla mummolansa ovesta ulos ja katosi metsään. Tilanteesta kasvoi aamuun mennessä suuren katoamisen, johon osallistui satoja ihmisiä lähiseudulta ja Punaisen Ristin koordinoimasta Vapaaehtoisesta pelastuspalvelusta. Kun auttajia on paljon, koordinaatiota tarvitaan.

Talkoohenki on meille suomalaisille jo menneiltä vuosilta tuttu käsite. Naapuriavulla on huolehdittu lapsista ja rakennettu kokonaisuuksia kyliä. Yhteisöllisyyden uuden tulemisen aikana kylien talkooajattelu on lähtenyt jälleen uuteen nousuun.

Teuvan suuren katoamisen kaltaisessa hätätilanteessa parhaat auttajat ovat useimmiten oman paikkakunnan väkeä, sillä he tuntevat alueensa ja sen ihmiset, riskit ja voimavarat. Suomessa ja maailmalla Punaisen Ristin valmius perustuukin juuri paikallisen Punaisen Ristin tai Punaisen Puolikuun valmiuteen ja yhteisöjen oman valmiuden vahvistamiseen. Ensiapu- ja etsintätaidot ovat hyvä esimerkki taidoista, joita kuka tahansa voi tarvita missä tahansa.

Jokapäiväisistä auttamistilanteista selvittää näiden perustaitojen avulla edelleen oman kylän voimin. Suurissa, monia ihmisiä koskettavissa auttamisoperaatioissa yhden kylän, järjestön tai kunnan voimat eivät kuitenkaan riitä. On osattava hallita paitsi auttamisoperaatiota, myös itse auttajia.

Apua tässä ja nyt

Perinteistä talkoohenkeä jatkavat tänä päivänä niin kutsutut spontaanit auttajat, jotka ovat erityisesti sosiaalisen median ilmiö. Spontaani auttaja syntyy hetkessä: hän on ihminen, joka haluaa avun tarpeen havaitessaan auttaa tässä ja nyt, mieluiten mahdollisimman konkreettisella tavalla.

Yhä useammin auttaja saa kipinän toimintaansa verkon yhteisöpalvelujen kautta. Huomio sosiaalisessa mediassa ruokkii itseään ja voi mobilisoida hetkessä yllättävän suuren määrän ihmisiä. Kuluvan vuoden aikana kansalaiset ovat somen kautta muun muassa jakaneet kadonneiden ihmisten kuvia ja organisoineet tavarakeräyksiä tulipalossa kotinsa menettäneiden perheiden auttamiseksi. Keskusteluketju Facebookissa tai Twitterissä saattaa konkretisoitua vaikkapa huonekalupaljoutena kotitalonsa menettäneen perheen pihamaalla.

Auttamistilanteeseen, johon aiemmin olisi osallistunut yhden kylän väki, osallistuu nyt suoraan tai välillisesti jopa tuhansia ihmisiä. Vapaaehtoisjärjestöille näin vahva halu auttaa on valtava voimavara. Olemme pyrkineet tavoittamaan spontaaneja auttajia lisäämällä läsnäoloamme sosiaalisessa mediassa, käynnistämällä vertaisviestintään perustuvia haastekampanjoita ja tarjoamalla lyhytkestoisia toiminnan paikkoja ihmisille, jotka haluavat tarjota hetken ajastaan toisen ihmisen auttamiseksi.

Sanan levitessä pienen tytön katoamisesta myös Teuvalla kymmenet kyläläiset ja muut auttamishaluiset ihmiset ilmoittautuivat mukaan etsintöihin. Vielä useammat elivät mukana etsinnöissä median välityksellä. Joukossa oli tällä kertaa voimaa: pieni tyttö löytyi 16 tuntia katoamisensa jälkeen pellon laidasta elossa ja hyvässä kunnossa.

Apu on merkki välittämisestä ja on siksi aina itsessään arvokasta. Aina ei kuitenkaan käy kuten Teuvalla. Pahimmassa tapauksessa avulla voi olla tahattomia kielteisiä vaikutuksia, jotka kääntävät hyvät aiheet pääläelleen. Kun auttajia on paljon, koordinoimaton apu ei välttämättä vastaa avun saajan tarpeisiin, se voi olla liian vähäistä tai päällekkäistä viranomaisien antaman tuen kanssa. Esimerkiksi kadonneen etsinnöissä eksyneen jäljet pyyhkiytyvät helposti omin päin etsintäalueelle lähteneiden etsijöiden jalkoihin. Yllättävän yleinen ongelma on sekin, että apua annetaan avun antajan

eikä avun saajan tarpeista lähtien. Esimerkki tästä ovat kehitysmaihin pyytämättä toimitetut käytetyt vaatteet, jotka voivat sopia huonosti paikallisiin oloihin ja tottumuksiin. Suomessa spontaanit tavara-keräykset on toisinaan pitänyt keskeyttää, kun saman perheen kotiin tarjotaan viidettä sohvaa, mutta jääkaappi yhä puuttuu.

Järjestöt ovat auttamisen kanava

Jotta apu todella vastaisi avun saajan tarpeisiin, järjestöjen tehtävä on kanavoida ihmisten auttamishalu mielekkäällä tavalla. Järjestöinä olemme vastuussa antamamme avun laadusta sekä avun saajalle että viranomaiselle, jota tuemme. Olemme myös vastuussa johtamistamme vapaaehtoisista – sekä koulutetuista pitkän linjan konkareista että välittävistä ihmisistä, jotka tulevat mukaan tilanteen ollessa jo käynnissä. Tehtävämme on varmistaa, että autamme oikein ja ettei auttajistamme ainakaan tule uusia autettavia. Vastuu on suuri, sillä auttamistilanteissa on usein kyse ihmisten hengestä ja terveydestä.

Hyvä esimerkki testatusta yhteistoiminnasta Suomessa on Suomen Punaisen Ristin koordinoima Vapaaehtoinen pelastuspalvelu eli Vapepa, jonka vapaaehtoiset hälytysryhmät osallistuvat vuosittain satoihin kadonneen ihmisen etsintöihin. Vapepa järjestää viranomaisten tukena myös muonitusta, majoitusta ja henkistä tukea äkillisen onnettomuuden tai kriisin kohdanneille ihmisille, ohjaa liikennettä ja tarvittaessa tukee viranomaisia myös muissa vapaaehtoisille soveltuvissa tehtävissä. Vapepan lisäarvo viranomaisen näkökulmasta on yhtenäisyydessä ja tasaisessa laadussa – siinä, että viranomaiset pystyvät hälyttämään avukseen ”yhdelta luukulta” koulutetun vapaaehtoisten auttajien joukon, joka johtaa itse itseään. Eri puolilla Suomea Helsingistä Utsjoelle toimii yli 1300 hälytysryhmää, joissa on mukana noin 20 000 koulutettua vapaaehtoista auttajaa pelastuskoirakoista suunnistajiin ja henkisen tuen osaajista sukeltajiin. Jäsenjärjestöt huolehtivat itse hälytysryhmiensä kouluttamisesta ja varustamisesta niin, että ryhmät ovat sovitussa lähtövalmiudessa.

Pelkkä järjestöjen keskinäinen koordinaatio ei riitä, sillä järjestöjen on sovitettava toimintansa yhteen myös viranomaisten kanssa. SPR Vapepan koordinaattorina korostaa läheistä yhteyttä varautumisen valtakunnan tason yhteissovittajaelimeen, Turvallisuuskomiteaan. Tehokkainta apu on silloin, kun auttamistilannetta on yhdessä suunniteltu ja harjoiteltu: kun vapaaehtoiset ovat saaneet tehtävänsä koulutuksen, kun he ovat järjestäytyneet hälytysryhmiksi ja kun viranomaiset tietävät, miten vapaaehtoiset hälytetään. Vuosittain ympäri Suomea järjestetään kymmeniä Vapaaehtoisen pelastuspalvelun perustason kurseja, joilla vapaaehtoiset perehtyvät etsintään, ensihuoltoon ja viestitoimintaan. Lisäksi Punainen Risti Vapepan koordinaatiojärjestönä järjestää verkoston vapaaehtoisille kouluttaja- ja johtajakoulutusta sekä alueellista lisä- ja täydennyskoulutusta. Vapaaehtoisen pelastuspalvelun paikallistoimikunnat osallistuvat myös lukuisiin paikallisiin ja alueellisiin yhteisharjoituksiin eri puolilla maata.

Maantieteellisesti kattavana ja viranomaisia avustavana vakiintuneena järjestönä Suomen Punainen Risti pyydettiin Vapaaehtoisen pelastuspalvelun yhdysjärjestöksi vuonna 1964. Vapepan viranomaisyhteys on alusta asti ollut vahva, sillä Suomen Punainen Risti on lakisääteisen asemansa vuoksi edustettuna erilaisissa organisaatioissa ja toimikunnissa kunnista valtiotasolle asti. Maailmanlaajuisen liikkeen jäsenenä Suomen Punaisella Ristillä on ollut myös ainutlaatuinen mahdollisuus ammentaa koordinaatiotyöhönsä kokemusta maailmalta omista kehitysyhteistyöhankkeistaan sekä muiden Punaisten Ristien ja Punaisten Puolikuiden valmiushankkeista.

Nyt, 50 vuotta Vapaaehtoisen pelastuspalvelun perustamisen jälkeen, koordinaatiokehitys Suomessa jatkuu. Sosiaali- ja terveysministeriön toiveesta viranomaiset ja Suomen Punainen Risti karvoittavat parhaillaan tapoja, joilla Punainen Risti voisi koordinoida myös sosiaali- ja terveysalan järjestöjen yhteistyötä häiriötilanteissa. Vapaaehtoisten merkitys viranomaisten tukena kasvaa jatkuvasti ja järjestöjen itsensä tehtävänä on huolehtia, että annettu apu on laadukasta ja helposti käytettävissä. Koordinaatio on yksi tapa varmistaa, että järjestöjen voimavaroja todella käytetään hyödyksi.

Kun kansalaisten valmius vahvistuu, koko yhteisön turvallisuuden tunne lisääntyy. Samalla vähenee riippuvuus ulkopuolisesta avusta, sillä vapaaehtoiset ovat valmiiksi paikalla silloin, kun katastrofi – onnettomuus, luonnonmullistus tai ääritapauksessa sota – tapahtuu. Siksi heidän osaamistaan kannattaa vahvistaa ja yhteistyötä tehostaa sekä Suomessa että maailmalla.

Yhtä tärkeää on, että paikalliset auttajat jäävät myös elämään työnsä tulosten kanssa katastrofin jälkeen. Heidän osaamisensa jää hyödyttämään koko yhteisöä. Niin kävi myös Teuvalla, jossa suuretunnasta kipinän saaneet vapaaehtoiset koulutettiin jo saman kesän aikana jäseniksi Vapaaehtoisen pelastuspalvelun etsintäryhmään. Pienessä pohjalaisessa kunnassa yhdistyy kolme vahvan valmiuden avaintekijää, joista voitaisiin ottaa mallia muuallakin: paikallisuus, koulutus ja koordinaatio. Kun Pohjanmaalla seuraavan kerran etsitään, on Teuvalla lainata osaamista naapuripitäjäänkin.

Fakta: Suomen Punaisen Ristin kotimaan toiminta (vuosi 2013)

- 86 000 jäsentä ja 27 000 vapaaehtoista
- 230 ensiapuryhmää
- 118 henkisen tuen hälytysryhmää
- 20 696 avunsaajaa ensiapupäivystyksissä

Vapaaehtoinen pelastuspalvelu – vapaaehtoisten auttajien verkosto

- 50 järjestöä
- 1300 vapaaehtoista hälytysryhmää
- 20 000 koulutettua vapaaehtoista
- Satoja auttamistehtäviä vuosittain
- Yleisin tehtävä kadonneen etsintä
- Yhteinen koulutusjärjestelmä ja yhteiset harjoitukset
- Koordinaatiojärjestöt Suomen Punainen Risti, Suomen Meripelastusseura ja Suomen Lentopelastusseura.
- Vapaaehtoinen pelastuspalvelu on vuonna 1964 perustettu järjestöjen verkosto, jonka vapaaehtoiset hälytysryhmät tukevat viranomaisia erityisesti paljon auttajia vaativissa tehtävissä.

Yleisesikuntaeverstiluutnantti evp. **Juha Niemi** toimii tällä hetkellä MPK:n valtakunnallisena koulutuspäällikkönä vastaten yhdistyksen koulutusjärjestelmän ylläpidosta ja kehittämisestä. Aiemmin Niemi on toiminut Pääesikunnan vapaaehtoisen maanpuolustuksen toimialajohtajana ja vuonna 1996 perustetun vapaaehtoisen maanpuolustustyön neuvottelukunnan ensimmäisenä sihteerinä.

VAPAAEHTOINEN MAANPUOLUSTUS TUOTTAO OSAAJIA JA KOULUTUSTA

Juha Niemi

Isäntä aamukahvipöydässä: ”Näköjään naapurikylällä on palanut hakevarasto. Oli se hyvä aikanaan, että kävimme siellä maatilojen varautumiskurssilla, niin eipähän meillä hakevarasto tullut rakennettua liian lähelle”.

Emäntä: ”Niin ja samalla kurssilla selvisi sekin, että ne sinun talliin tekemät johdonvedot olivat todellinen riski ja nyt ne ovat ammattilaisten asentamia”. Ennakkovarautuminen kannattaa ja riskit vähenee.

Vapaaehtoinen maanpuolustuskoulutus tukee yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta. Tässä artikkelissa hahmotellaan viranomaisten tai kuntien edustajien mahdollisuuksia hyödyntää Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen (MPK) ja muiden vapaaehtoistoimijoiden yhteistoimintaa nyt ja tulevaisuudessa. Lisäksi kerrotaan, miten vapaaehtoisuus toteutuu puolustusvoimien maakuntakomppanioiden ja tulevien paikallispataljoonien rekrytoinnissa ja koulutuksessa.

Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen julkishallinnolliset tehtävät

Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen toiminta nojaa lainsäädännölliseen pohjaan. Vuonna 2008 voimaan tullut laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta (556/2007) määrittää Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen (MPK) tehtäviksi koulutuksen, tiedotuksen ja valistuksen¹¹⁸. MPK:n päätehtävänä on järjestää puolustusvoimien ohjaamana sotilaallista koulutusta, mutta noin kolmannes vuosittaisesta koulutustarjonnasta kohdentuu yleiseen varautumis- ja turvallisuuskoulutukseen. MPK voi viranomaisten tukemana ja ohjaamana tarjota koulutusta ja harjoitusmahdollisuuksia varautumiskoulutuksen alalla. Lisäksi MPK:n tehtäviin kuuluu edistää naisten mahdollisuuksia osallistua vapaaehtoiseen maanpuolustukseen.

MPK saa pääosan rahoituksestaan puolustusbudjetista. Puolustusvoimien tuki toiminnalle on ollut erittäin merkittävää. Puolustusvoimat luovuttaa ja lainaa MPK:n käyttöön materiaalia ja koulutusalueita sekä edistää monin tavoin koulutuksen toteuttamista käytännössä. Tärkein koulutuksen onnistumisen edellytys on kuitenkin ollut noin 2000 toimintaan sitoutunutta vapaaehtoiskouluttajaa.

Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen tuki viranomaisille ja kunnille varautumisen alalla

Vapaaehtoisen maanpuolustuskoulutuksen kautta on mahdollista kouluttaa ja rekrytoida henkilöitä ja osajia viranomaisten ja kuntien tarpeisiin sekä erilaisiin hälytystehtäviin. MPK:n vuosittaisia alueellisia kurssisuunnitelmia laadittaessa selvitetään paikallisten viranomaisten, puolustusvoimien ja muiden alueella toimivien järjestöjen koulutustarpeet. MPK:lla on merkittävä rooli kouluttajien rekrytoinnissa sekä kouluttajien koulutustason varmistamisessa ja tukemisessa. Toimintaa osallistuvat yksittäiset henkilöt voidaan ohjata heitä kiinnostaviin hälytys- tai valmiustehtäviin.

Tällä hetkellä esimerkiksi kartoitetaan MPK:n mahdollisuutta rekrytoida reserviläisiä isojen väestönsuojien (metroasemat) perustamis- ja ylläpitotehtäviin. MPK voisi olla mukana edistämäs-

118 Laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta, Finlex 556/2007

sä tilanne- ja turvallisuustietoisuutta kunnissa ja paikallisesti esimerkiksi niin sanotussa kyläpäällikkötoiminnassa. Myös kuntien oman henkilökunnan turvallisuus- ja varautumiskoulutuksessa on mahdollista hyödyntää MPK:ta. MPK voi esimerkiksi kouluttaa tilannekeskushenkilöstöä pienempiin kuntiin.

MPK:lla on esimerkkejä koulutusten onnistumisista tärkeillä varautumisen aloilla. Esimerkiksi maanviljelijöiden varautumiskursseja on pidetty eri puolilla Suomea. Huoltovarmuuskeskusten alkutuotantopooli ja MPK pyrkivät laajentamaan ja vakiinnuttamaan toiminnan. MPK toimii koulutuksen järjestäjänä Maa- ja metsätaloustuottajien alueellisten toimijoiden ja kuntien kanssa. Mallin mukaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset tilaavat vuosittain koulutusta MPK:lta.¹¹⁹

MPK:n meripuolustuspiirin öljyntorjuntaoperaatioon kehittämä ja kouluttama Huoltoviirikö on esimerkki laajemmasta koulutus- ja rekrytointiprosessista. Yksikön tehtävinä ovat muun muassa tiedustelu, kuljetukset, muonitus, varastointi ja vapaaehtoisjärjestäjien henkilöstöhallinto. Huoltoviiriköjä on koulutettu tähän mennessä Helsingin, Vaasan ja Satakunnan viranomaisten harjoituksiin ja käyttöön.

MPK:lla on hyviä kokemuksia yhteistoimintaharjoitusten järjestämisestä. Näihin voi osallistua useampia vapaaehtoissektorin toimijoita, viranomaisia ja kuntien edustajia. Yhteistoimintaharjoitukset ovat kustannustehokkaita ja mahdollistavat järjestöjen, viranomaisten ja kuntien sekä yritysten yhteistoiminnan ja harjoittelun tiivistämisen. MPK:n kurssitarjonnasta on esimerkiksi kotiseutuharjoitus, joita on järjestetty muun muassa Uudellamaalla.

MPK:n jäsenjärjestöjen, yhteistoimintaosapuolten sekä viranomaisten isoista harjoituksista on saatu hyvää palautetta. Esimerkiksi MPK:n Search and Rescue (SAR) -yhteisharjoituksiin ovat osallistuneet viranomaiset, Suomen Lentopelastusseura ry, Suomen Meripelastusseura ry ja Vapaaehtoisen Pelastuspalvelun (VAPEPA) hälytysryhmät. Usein VAPEPA:n koulutustilaisuuksia on järjestetty erillisenä kurssina MPK:n suuremman sotilaallisen harjoituksen yhteydessä.

Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen yhteistoiminta muiden turvallisuusalan järjestöjen kanssa

Koska MPK on koulutusorganisaatio ilman henkilöjäseniä, MPK ei perusta tai ylläpidä hälytysryhmiä. Koulutukseen osallistuvat henkilöt ohjataan jäsenjärjestöjen tai yhteistoimintajärjestöjen organisaatioihin. Moni MPK:n jäsenjärjestöjen paikallisyhdistys on muodostanut alueelleen VAPEPA-hälytysryhmän. MPK ohjaa harjoitusten ja kurssien osallistujia jäsenjärjestöjen ja muiden yhteistoimintaosapuolten hälytystoimintaan sekä muuhun järjestötoimintaan.

MPK:n lisäksi myös muut vapaaehtoistoimijat järjestävät isoja yhteisharjoituksia, joihin muiden on mahdollista osallistua. Suomen Punaisen Ristin järjestämä Sydäntalvi 2013- harjoitus on hyvänä esimerkkinä tällaisesta. MPK kannustaa eri toimijoita yhteistyöhön harjoitustoiminnassa.

MPK:n kurssitarjonnasta noin kolmannes on kaikille kansalaisille avointa varautumis- ja turvallisuuskoulutusta. Tällaista koulutusta järjestetään mm. arjen vaaratilanteista, toiminnasta ilman sähköä, alkusammutuksesta ja ensiavusta. Naisten valmiusliitto ry:n rekrytoimat kouluttajat opettavat toimimista normaalielämässä eteen tulevissa haasteissa NASTA-harjoituksissa. MPK tarjoaa koulutusta myös erityisryhmille. Lapissa koulutusta on tarjottu maahanmuuttajille, pienten kauppaliikkeiden myyjille, syrjäytymisvaarassa oleville nuorille sekä ikäihmisille osana Lapin sisäisen turvallisuuden toimeenpanosuunnitelmaa¹²⁰. Näillä kursseilla on usein tukena muiden vapaaehtoistoimijoiden asiantuntijakouluttajia, esimerkiksi ensiapukouluttajia tai henkisen tuen kouluttajia VAPEPA:sta.

119 MPK ja HVK alkutuotantopooli: Esitys maatilojen varautumiskoulutuksen toteuttamismalliksi, 2014

120 Sisäisen turvallisuuden ohjelma, Lapin alueellinen toimeenpanosuunnitelma, kohdat 9, 26, 45 ja 52.

Maakuntakomppaniat ovat puolustusvoimien sodanajan paikallisjoukkoja. Reserviläiset sitoutuvat maakuntakomppanioiden toimintaan vapaaehtoisuudelta. Aina silloin tällöin julkisuudessa on ollut esillä maakuntakomppanioiden antama virka-apu, esimerkiksi maakuntakomppanian käyttö vuoden 2008 Etyjin ulkoministerikokouksen yhteydessä tai vuonna 2007 reserviläisten käyttö vedenjakeluun Nokian vesikriisissä. On kuitenkin huomioitava, että virka-apu on viranomastoimintaa – ei vapaaehtoistoimintaa – sillä virka-avussa viranomainen antaa lakiin perustuvaa apua toiselle viranomaiselle. Puolustusvoimat päättää käyttäkö se virka-apuun henkilökuntaansa, varusmiehiä vai maakuntakomppaniaan sitoumuksen tehneitä reserviläisiä.

MPK:n kurssuja on käytetty maakuntakomppanioiden kouluttamiseen ja vapaaehtoisten reserviläisten rekrytoimiseen. MPK:n kurssilla on maakuntakomppanioiden sotilaallisen koulutuksen lisäksi annettu koulutusta erilaisiin virka-aputehtäviin kuten maastoetsintään sekä tulva- ja myrskytuhojen torjuntaan ja rajoittamiseen. Maakuntakomppanian virka-aputilanteissa perinteisiä tehtäviä ovat lisäksi eristämisen, vartiointin, suojauksen ja opastuksen järjestäminen. Kaikkia näitä taitoja myös koulutetaan MPK:n kurssilla.

Vuoden 2015 alussa maakuntakomppaniat liitetään perustettaviin uusiin puolustusvoimien paikallispataljooniin. Jokaiseen paikallispataljoonan maakuntakomppaniaan on suunniteltu virka-apujoukkue. MPK:n näkemyksen mukaan komppanialle pitäisi antaa yleistä etsintäkoulutusta. Virka-apujoukkueet tulisi harjoituttaa toimimaan myös muissa tyyppillisissä virka-aputilanteissa.

MPK:n ja maanpuolustusjärjestöjen rooli on rekrytoida ja kouluttaa toimijoita. VAPEPA:n osajia tulee hyödyntää virka-apukoulutuksen syventämisessä. MPK:n näkemyksen mukaan virka-apujoukkueen johtajien tulisi käydä VAPEPA:n johtaja- ja kouluttajakurssit. Tällä tavoin koulutetut henkilöt pystyvät virka-aputehtävissä toimimaan komppaniansa johdon erityisasiantuntijoina tilanteissa, joissa muut varautumisen alan vapaaehtoisjärjestöt ovat mukana. Puolustusvoimien sodan ajan vahvuutta supistetaan ja aktiivisia reserviläisiä vapautuu muun kokonaisturvallisuuden tehtäviin. Selkeät tehtävät ovat paras motivointikeino saada ihmiset kouluttautumaan.

Tulevaisuuden varautuminen paremmaksi eri toimijoiden saumattomalla yhteistyöllä

MPK toivoo, että tulevaisuudessa viranomaiset ja kuntien edustajat yhä useammin kutsuisivat mukaan vapaaehtoistoimijoita jo suunniteltaessa alueen valmiusharjoituksia tai vapaaehtoisten mahdollisuuksia varautumissuunnitelmissa. Kansalaiset ovat kiinnostuneita osallistumaan ja heitä on mahdollista kouluttaa tehtäviin kustannustehokkaasti. Kuntien valmiusvastaavien tulisi selvittää alueellaan olevat mahdollisuudet kouluttautumiseen ja tarjota vapaaehtoisille tilaisuuksia osallistua koulutukseen. MPK:n koulutuksesta saa tietoa ottamalla yhteyttä MPK:n piiripäälliköihin tai maakunnallisiin koulutus- ja tukiyksiköihin¹²¹.

MPK näkee vapaaehtoistoimijoiden nykyistä kiinteämmän yhteistoiminnan isojen harjoitusten järjestämisessä merkittävänä tulevaisuuden mahdollisuutena. Järjestöjen yhteisharjoituksissa opitaan tuntemaan paremmin muut toimijat ja saavutetaan synergiaetuja harjoitusten johto-, tuki- ja turvallisuusjärjestelyissä. Lisäksi yhteiset harjoitukset helpottavat viranomaisten ja kuntien osallistumista harjoituksiin.

MPK:n kotiseutuharjoituksia olisi mahdollista laajentaa ja kehittää isoiksi monen toimijan yhteistoimintaharjoituksiksi. Olisi tutkimisen arvoista selvittää tällaisten vuosittain järjestettävien kotiseutuharjoitusten soveltuvuus virallisen valmiuskoulutusjärjestelmän täydentäjäksi. Erityinen rooli niillä voisi olla kuntien ja alueella toimivien vapaaehtoistoimijoiden toiminnan yhteen sovittajina.

121 Ks. Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen verkkosivut www.mpk.fi

Kesällä 2017, itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuonna, olisi hienoa jos kaikki toimijat olisivat juhlistamassa vuotta osallistumalla ympäri Suomea järjestettäviin alueellisiin järjestöharjoituksiin viranomaisten ohjaamina.

Maanpuolustuskoulutusyhdistys www.mpk.fi

Perustettu vuonna 1993

Seitsemän alueellista maanpuolustuspiiriä
lisäksi ilma- ja meripuolustuspiirit

Vuonna 2013 toiminnassa oli:

- 1 750 kurssia
- 45 000 osallistujaa
- 76 500 koulutusvuorokautta
- 2 000 vapaaehtois-kouluttajaa
- 43 henkilötyövuotta (palkattu)

Lähteet:

Aluehallintovirasto (2012), Sisäisen turvallisuuden ohjelma, Lapin alueellinen toimeenpanosuunnitelma, julkaisussa: *Turvallisempi huominen, 72 hyvinvointi- ja turvallisuustoimenpidettä Lapin kuntien ja paikallisen toiminnan tueksi*, saatavissa verkko-osoitteesta: http://www.intermin.fi/download/38565_Lapin_sisaisen_turvallisuuden_toimeenpanosuunnitelma_15.11.2012.pdf?0707b744e89ad188

Laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta (556/2007), luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070556>

Maanpuolustuskoulutusyhdistyksen verkkosivut (2014): osoitteessa: www.mpk.fi

MPK ja HVK alkutuotantopooli (2014), Esitys maatalojen varautumiskoulutuksen toteuttamismalliksi 25.6.2014, toimeenpanosuunnitelman kohdat 9, 26, 45 ja 52, toistaiseksi julkaisematon lähde.

Maakuntakomppania etsintäkoulutuksessa

Kuva: Katrina Carlson

Merellisen SAR-operaation (Search and Rescue) harjoittelua

Kuva: Edvard Enqvist

Kirjoittaja **Tiia Fredriksson** työskentelee Suomen Pelastusalan Keskusjärjestössä pelastusalan järjestö- ja vapaaehtoistoiminnan viestinnän sekä järjestötyön ohjaamisen parissa.

AINA VALMIINA – SUOMALAISTEN TURVAKSI VAPAAEHTOINEN PALOKUNTATOIMINTA

Tiia Fredriksson

Vuoden 2011 tapaninpäivänä koettiin Suomessa voimakkaimmat ja tuhoisimmat myrskyt 30 vuoteen. Ensin Tapani-myrsky ja heti perään Hannu-myrsky aiheuttivat laajoja tuhoja, pitkiä sähkökatkoja ja yli 100 miljoonan euron kustannukset. Rajujen myrskyjen seurauksena pelkästään Etelä-Suomen alueella pelastustoimessa toteutettiin yli 10 000 tehtävää. Myrskyjen aiheuttamista hälytystehtävistä 65 prosenttia hoitui vapaaehtoispalokuntien muodostamien sopimuspalokuntien voimin. Lisäksi yhteistoiminnassa viranomaisten kanssa toteutui 12 prosenttia. Esimerkki osoittaa kuinka keskeinen ja korvaamaton merkitys joustavalla vapaaehtoisella palokuntatoiminnalla on suomalaiselle pelastustoimelle.

Suomalaisen järjestäytyneen vapaaehtoisen palokuntatoiminnan synty ajoittuu vuoteen 1838 ja maantieteellisesti Varsinais-Suomeen, jolloin Turun lukuisat tulipalot saivat kansalaiset tarttumaan toimeen ja perustamaan ensimmäisen vapaaehtoisen palokunnan. Palokuntatoiminnan historiaan kietoutuu samalla koko suomalaisen pelastustoimen synty. Nopeasti yleistyneet vapaaehtoiset palokunnat, ja niiden rinnalle isompiin asuinyhdyskuntiin syntyneet vakinaiset palokunnat, keskittyivät alkuun vain tulipalojen sammuttamiseen, mutta vuosikymmenten varrella lainsäädännön muuttuessa toiminta laajeni monipuoliseksi pelastustoiminnaksi.¹²²

Nykypäivänä palokuntien toiminta on monipuolista sekä haasteellista, ja palokunnat ovat mukana pelastustehtävissä, onnettomuuksien ehkäisyssä, sammutustöissä sekä **väestönsuojelussa**. Vapaaehtoiset palokunnat (VPK) ovat edelleen ratkaisevassa asemassa osana maamme pelastustoimea, kuten myrskyistä kertova esimerkkikin kuvastaa. Harvaan asutuilla alueilla VPK:t ovat monesti ainoita paikallisia pelastustoimen edustajia ja yleensä ensimmäisenä onnettomuuspaikalla.

Myös palokuntalaiset itse pitävät sopimuspalokuntien toimintaa erittäin tärkeänä kansalaisten yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta. Ilman vapaaehtoisten panosta ihmiset eivät saisi apua maaseudun haja-asutusalueilla¹²³.

Harrastuksena vapaaehtoinen palokuntatoiminta on hyvin ainutlaatuinen. Lähes ilmainen harrastus tarjoaa harrastajalleen monipuolisen turvallisuuskoulutuksen, liikunnallisia haasteita, tiiviin yhteisön ja antoisaa yhdessäoloa sekä mahdollisuuden auttaa muita. Itsenäisinä yhdistyksinä palokunnat tarjoavat myös vaikutusmahdollisuuksia sekä erilaisia toiminnan tasoja. Hälytystoiminnan rinnalle osaksi palokuntakulttuuria on syntynyt myös nuoriso-, nais-, soittokunta- ja veteraanitoimintaa. Palokuntanuorisotyö on tärkeä rekrytointikeino, ja moni aktiivisista aikuisista palokuntalaisista on aloittanut palokunnassa jo 7–17-vuotiaana palokuntanuorena.

Vapaaehtoinen palokunta onkin vahvasti myös järjestötoimintaa. Pelastuslaitosten ja palokuntien väliseen sopimuksellisuuteen perustuvan hälytystoiminnan lisäksi palokunnat toimivat usein myös oman alueensa arjen turvallisuuden parantajina ja tärkeänä harrastusmuotona. Niin turvallisuusviestintä kuin myös leiritoiminta, kansalliset sekä kansainväliset kilpailut, viikkoharjoitukset sekä yleisötapahtumat ovat osa vapaaehtoista palokuntatoimintaa.

Hälytystoiminta tekee palokuntaharrastuksesta myös sitovaa. Jos olet mukana hälytystoiminnassa, josta on tehty pelastuslaitoksen kanssa sopimus, olet myös sitoutunut olemaan hälytysvalmiudessa.

122 Katajamäki 2008

123 Mankkinen 2013, 138

sa ympäri vuorokauden, jokaisena päivänä vuodessa. Tämä vaatii joustavaa suhtautumista niin palokuntalaiselta itseltään, kuin myös kotiväeltä ja työpaikaltakin.

Vapaaehtoisessa palokuntatoiminnassa mukana olevien harrastajien motivaatioita tutkittaessa on havaittu, että palokuntalaiset jäsentävät hakeutumistaan palokuntatoimintaan kolmella tavalla: palokuntalaisuus verenperintönä, palokuntalaisuus kutsumuksena ja palokuntalaisuus elämäntapana¹²⁴. Tutkittaessa palokuntalaisten syitä toimia hälytystoiminnassa yli puolet näkee hälytystoiminnan ensisijaisesti harrastuksena (53 %). Keskeisimpiä syitä harrastukseen ovat auttamisen halu (84 %), sosiaaliset syyt ja yhteisöllisyys (55 %) sekä itsensä kehittäminen (53 %)¹²⁵.

Runsaat sata vuotta sitten yhteiskunta otti vapaaehtoisen palokuntatyön avosylin vastaan eikä asettanut toiminnalle vaatimuksia. Nykyään tilanne on toinen. Vapaaehtoinen pelastus-, sammutustyö- ja ensihoito toivotetaan yhä tervetulleeksi, mutta nyt sen antajilta vaaditaan paljon¹²⁶. Koska pelastustoimintaan osallistuvalla henkilöstöllä on oltava tehtävien edellyttämä ja pelastuslain määrittämä riittävä suorituskky, on myös pelastushenkilöstön koulutuksella ja palokuntien viikkoharjoituksilla merkittävä rooli. SPEK-ryhmän palokuntakoulutuksessa koulutetaan vuosittain useita tuhansia palokuntalaisia. Vuonna 2013 koulutettuja oli yli 5600¹²⁷. Palokuntakoulutuksessa on myös tunnistettu jatkuva kehittymisen tarve, ja tulevaisuudessa koulutusta pyritään tarjoamaan enemmän oppijan omista kehittymistarpeista lähtöisin, vaikka koulutuksen raamit tulevatkin kelpoisuusvaatimuksista.¹²⁸

Muuttuva yhdistystoiminta ja uusien sukupolvien suhtautuminen vapaaehtoistoimintaan haastavat myös palokuntien vapaaehtoistoiminnan uudistumaan ja löytämään perinteisen vuosikymmeniksi sitovan harrastusmuodon rinnalle uusia, projektiluontoisempia tapoja harrastaa. Myös toimintaympäristön muutos haastaa palokuntia tarkastelemaan omaa toimintaansa entistä laajemmin koko kylän turvallisuudesta huolehtimisen näkökulmasta, ja laajentamaan perinteistä paloturvallisuuden näkökulmaa.

Julkisen sektorin näkökulmasta vapaaehtoinen palokuntatoiminta voidaan nähdä kustannustehokkaana ja joustavana toimintamuotona, joka tarjoaa mahdollisuuden säilyttää toimintakyky myös poikkeustilanteissa. Vapaaehtoiset osallistuvat päivittäin lähes 200 hälytystehtävään ympäri Suomen ja esimerkiksi vuonna 2012 sopimuspalokuntien lähtöjä kirjattiin lähes 60 500¹²⁹.

Vapaaehtoistyön kansantaloudellisia vaikutuksia tutkittaessa saatiin selville vapaaehtoispalokuntatoiminnan osalta vaikuttava tutkimustulos. Tuloksen mukaan yhteiskunnalle aiheutuisi keskimäärin 79 miljoonan euron suuruiset lisäkustannukset mikäli julkinen sektori hoitaisi vastaavat tehtävät. Vapaaehtoispalokuntatoiminnan työmääräksi saatiin noin 7,4 miljoonaa tuntia vuodessa.¹³⁰

Kunnallinen yhteistyö alkoi palokunnissa palolain myötä jo 1930-luvulla ja muuttui myöhemmin 2000-luvun alussa yhteistyöksi silloin perustettujen alueellisten pelastuslaitosten kanssa¹³¹. Yleiset palokuntalaiskokoukset toimivat vapaaehtois pohjalta paloturvallisuuden kehittäjinä ennen palolaisia, ja vaikuttivat mm. kuntien rakentamismääräyksiin.

Käytännössä viranomaisten ja palokuntien yhteistoiminta perustuu vastemäärittelyyn ja on suunnitelmallista toimintaa. Hätäkeskuksen hälytystoimintaa ohjaavat pelastuslaitoksen suunnitelmat eri yksiköiden käytettävyydestä. Pelastuslaitokset tekevät jatkuvaa riskiarviointia, jonka mukaisesti sopimuspalokunnat erikoistuvat. Erikoistumiset vaihtelevat myös alueittain. Esimerkiksi saaristossa

124 Mankkinen 2013, 122

125 Yhteenvetoraportti 2013

126 Mankkinen 2013, 45

127 Toimintatilastot 2013

128 Jaatinen 2014

129 Kujala&Hjelt 2013

130 Laasanen 2011

131 Mankkinen 2014

toimiva palokunta erikoistuu myös vesipelastukseen. Myös turvallisuusviestinnälliset tehtävät ovat usein kirjattuna pelastuslaitoksen kanssa tehtyyn sopimukseen.

Viranomaisten ja vapaaehtoisen palokuntatoiminnan yhteistoiminnan edistäminen vaatii yhteisiä pelisääntöjä sekä toiminnan ja tulosten jatkuvaa arviointia. Joillain alueilla on jo tehtykin yhteistyöstrategia ohjaamaan yhteistoimintaa. Tällainen suunnittelu on tervetullutta ja selkeyttävää. Viranomaisten olisi myös hyvä tunnistaa vapaaehtoistoiminnan lainalaisuudet ja huomioida vapaaehtoisten erilaiset motivoitumistavat sekä yhteisöllisyyden merkitys. Lisäksi vapaaehtoisten palokuntien rooli ja mahdollisuudet turvallisuusviestinnässä on hyvä huomioida. Palokuntakulttuuri ja palokuntatoiminta ovat merkittäviä turvallisuuskulttuurin luojia Suomessa. Palokuntanuorisotyössä esimerkiksi kolmannes nuorista vaihtuu vuosittain ja vaikka nuori ei jatkakaan palokuntatoiminnassa mukana, on hän saanut harrastuksen kautta tärkeää turvallisuuskasvatusta. Valtakunnallisesti näin kattavaa toimijajoukkoa on järkevää tulevaisuudessakin hyödyntää suunnitelmallisesti monipuolisesti erilaisissa tehtävissä. Myös vapaaehtoisten tulisi ymmärtää vapaaehtoisen rooli, vapaaehtoinen palokuntatoiminta ei ole ammattipelastajan työtä.¹³²

Vapaapalokunta harjoittelee sammutusoperaatiota

Kuva: SPEK

Vapaaehtoinen palokunta eli VPK on palokuntatoimintaa varten perustettu yhdistys. Sopimuspalokunta on alueen pelastustoimen kanssa pelastustoimeen kuuluvien tehtävien hoidosta sopimuksen tehnyt palokunta. Suomessa on vuoden 2014 tilastojen mukaan 709 sopimuspalokuntaa ja noin 13 400 hälytyskelpoista sopimuspalokuntalaista. Kaikkiaan palokuntalaisia on noin 33 000, joista noin 7000 on palokuntanuoria ja 3000 palokuntanaisia. Kokonaisluvussa ovat mukana myös veteraanit ja soittokuntalaiset. Palokuntatoimintaa ohjaa ja koordinoi Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (SPEK), joka on palo-, pelastus- ja väestönsuojelualan valtakunnallinen keskusjärjestö.

Faktoja palokuntatoiminnasta

- Palokuntatoiminnan kansantaloudellinen arvo on n. 79 milj. euroa (2011)
- Vuosittain sopimuspalokuntalaiset osallistuvat yli 22 tuhanteen kiireelliseen pelastustehtävään
- Vapaaehtoisille kertyy vuosittain 35 045 h/ palokunta, yhteensä n. 20 milj. htt
- 11 % suomalaisista on ollut mukana toiminnassa jossain elämänsä vaiheessa
- Tarjonnut merkittävän harrastustoiminnan muodon yli 500.000 suomalaiselle
- Valtaosa mukanaolijoista on miehiä (86 %) ja suurimman ikäryhmän muodostavat 25–34-vuotiaat (27 %)
- Sopimuspalokunnat muodostavat koko maan kattavan palveluverkoston

Lähteet:

Jaatinen, Petri (2014), Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön SPEK ry:n palokuntajohtaja, haastattelu, 10.10.2014.

Katajamäki, Juhani (2008), *Vapaaehtoinen palokuntaliike kansakuntaa rakentamassa*, Helsinki, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK.

Koivunen, Pekka (toim.)(2014), *Sopimuspalokunta 2020 – Näkemyksiä ja strategisia linjauksia sopimuspalokuntatoiminnan kehittämiseksi*, Lappeenranta, Suomen Sopimuspalokuntien Liitto ry SSPL.

Kujala, Isto & Hjelt, Silvio (2013), *Sopimuspalokuntien lähtövarmuus*, Suomen Sopimuspalokuntien Liitto ry.

Laasanen, Juhani (2011), *Vapaaehtoistyön kansantaloudelliset vaikutukset*, Raportteja 70, Helsingin Yliopisto, Ruralia-Instituutti.

Mankkinen, Teija (2013), *Pelastustoimen tilinpäätös – Analyysi suomalaisen pelastustoimen nykytilasta*, Tampere, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK.

SPEK-ryhmän palokuntatoiminnan toimintatilastot vuodelta 2013

Vapaaehtoisten saatavuus ja käytettävyys Yhteenvetoraportti 2013. SPEK ja SSPL. Suomen Kyselytutkimus Oy.

Komentaja **Petteri Leppänen** toimii Rajavartiolaitoksen esikunnassa meripelastus- asiantuntijana. Aikaisemmin virkaurallaan hän on toiminut mm. meripelastuslohkokeskus Helsingin päällikkönä. Leppäsen tavoitteena on osaltaan kehittää Suomeen maailman paras ja toimivin meripelastusjärjestelmä.

VAPAAEHTOSET OSANA MERIPELASTUSTOIMEN VALMIUTTA

Petteri Leppänen

Ote meripelastusyksikön fiktiivisestä työpäivästä kesäkuulta:

Aika	Tapahtuma
13.15	Kotkan meripelastusyhdistyksen pelastusvene Pv Kotka ilmoittaa Virvellä Helsingin meripelastuslohkokeskukselle ("Meripelastus Helsinki") aloittavansa sisäisen koulutuksen tukikohtansa satamassa, jonka arvioitu kesto noin 1,5 tuntia. Alus on harjoituksen ajan noin 15 minuutin lähtövalmiudessa. Meripelastus Helsinki kuittaa tiedon ja kertoo tilanteen merellä olevan rauhallinen.
14.05	Pv Kotka ilmoittaa harjoituksen päättyneen ja lähtevänsä merelle; ajatuksena olisi siirtyä Kaunissaari – Rankki toiminta-alueelle. Aluksella on mukana ensivastevalmius. Meripelastus Helsinki kuittaa tiedon ja kertoo, että Kaunissaaren suunnalla on menossa partiolaisten kesäleiri ja ohjelmassa on tänään melontaa. Sovitaan, että Pv Kotka partioi em. toiminta-alueen länsireunaa painottaen (lähellä Kaunissaarta).
15.02	Meripelastus Helsinki saa tiedon Kirkonmaan lähistöltä, purjevene "Seilillä" olevasta loukkaantuneesta veneilijästä, joka on saanut kolauksen päähänsä purjeveneeseen puomista. Loukkaantunut henkilö tarvitsee evakuointia ja on epäselvää, pääseekö vene satamaan turvallisesti. (mepe -tehtävännumero 952/2014) Meripelastus Helsinki hälyttää tehtävään Pv Kotkan sekä Rajavartiolaitoksen Itäisellä Suomenlahdella lennolla olevan meripelastushelikopterin, jotka kumpikin kertovat omat arvioitunsa saapumisaikansa alueelle olevan noin 20 minuuttia.
15.20	Meripelastushelikopteri ilmoittaa Meripelastus Helsingille saapuvansa onnettomuusveneen luokse.
15.30	Pv Kotka ilmoittaa Meripelastus Helsingille saapuvansa onnettomuusveneen luokse.
15.35	Veneilijä saadaan vinssattua meripelastushelikopteriin ja Pv Kotka varmistaa veneen siirtymisen Kotkan vierasvenesatamaan.
16.15	Pv Kotka ilmoittaa, että on "Seili" päässyt turvallisesti satamaan ja Pv Kotka palaa takaisin alkuperäiselle toiminta-alueelle. Meripelastus Helsinki kuittaa tiedon ja päättää 952/2014 meripelastustehtävän.

Aika	Tapahtuma
18.10	Meripelastus Helsinki saa tiedon Venäjän aluevesillä olevasta suomalaisesta moottorivene ”Paatista”, jonka moottorissa on käyntihäiriöitä, mutta on toistaiseksi käynnistynyt sammumisen jälkeen uudelleen. Alus on Venäjän puolella rannikkoväylällä, noin 10 mpk:n päässä Hurgusta. Meripelastus Helsinki tiedusteleo Pv Kotkalta onko heillä passit mukana ja muutenkin valmius ylittää meriraja ja mennä auttamaan. Pv Kotka vastaa myöntävästi: ”Kyllä, normaali käytännön mukaisesti voimme mennä auttamaan tarvittaessa.” Meripelastus Helsinki pyytää Pv Kotkaa siirtymään Hurgun suuntaan, mutta ei vielä anna lupaa siirtyä Venäjän puolelle, koska asiasta ei ole sovittu Pietarin meripelastuskeskuksen kanssa. Pv Kotka kuittaa ja lähtee siirtymään itään. (mepe -tehtävännumero 955/2014)
18.48	Pv Kotka ilmoittaa meripelastus Helsingille, että havaitsivat Kirkonmaan eteläkärjen tasalla pienveneen, joka on selvästi hädässä; vuotaa / on raskaassa vesilastissa. Etäisyys kohteeseen noin 2 mpk. Ei vielä tarkempia tietoja. Meripelastus Helsinki määrää Pv Kotkan keskeyttämään edellisen tehtävän ja siirtymään havaitsemansa veneen luokse valmiina pelastustoimiin. (mepe -tehtävännumero 956/2014) Pv Kotka kuittaa tehtävän muuttumisen ja aloittaa pelastustoimet.
18.55	Meripelastus Helsinki ilmoittaa moottorivene ”Paatin” päässeen Hurgun merivartioasemalle omin voimin. Saavat Hurgun merivartioasemalta apua veneen polttoainejärjestelmän suodattimien vaihtamiseen. Tehtävä 955/2014 on päättynyt.
18.56	Pv Kotka ilmoittaa Meripelastus Helsingille saapuneensa veneen luokse. Lisäksi he kertovat veneen tiedot ja tilanteen tarkemman kuvauksen meripelastusjohtajalle. Meripelastus Helsinki kuittaa tiedon ja antaa ensisijaiseksi tehtäväksi ihmisten evakuoinnin alukselta ja mahdollisuuksien mukaan veneen tyhjennyksessä avustamisen / hinaamisen suoiasatamaan Kirkonmaalle.
19.05	Pv Kotka ilmoittaa, että 4 henkilöä evakuoitu veneestä Pv Kotkalle ja aluksella vielä omistaja + 2 Pv Kotkan miestä tutkimassa tilannetta.
19.14	Pv Kotka ilmoittaa, että vuoto paikallistettu rikkoontuneeseen laitaventtiiliin ja vuotoa ei ole saatu täysin tukittua; tihkuu vielä vähän, mutta vuoto on hallinnassa. Sovitaan veneen omistajan, meripelastusjohtajan ja Pv Kotkan päällikön kesken, että vene hinataan Kirkonmaan satamaan heti sen jälkeen, kun vastuuvapaussojimus on allekirjoitettu veneen päällikön kanssa.
20.05	Pv Kotka ilmoittaa, että vene on hinattu Kirkonmaan läntiseen satamaan. Koko henkilöstö jää Kirkonmaalle, josta pääsevät omin avuin jatkamaan matkaa. Meripelastus Helsinki kuittaa tiedon ja päättää 956/2014 meripelastustehtävän. Pv Kotka palaa takaisin alkuperäiselle toiminta-alueelle.
23.50	Pv Kotka ilmoittaa Meripelastus Helsingille palanneensa kotisatamaansa ja olevan tästä eteenpäin hälytysjärjestelmän perässä. Meripelastus Helsinki kuittaa tiedon ja toivottaa hyvät yöt.

Oheinen kuvaus on fiktiivinen, mutta voisi hyvin olla myös totta. Suomessa Rajavartiolaitos on johtava meripelastusviranomainen, joka vastaa meripelastustoimen järjestämisestä ja yhteensovittamisesta. Meripelastuslain mukaan meripelastustoimessa voidaan käyttää apuna vapaaehtoisia yhdistyksiä ja muita yhteisöjä.

Vuosittain Rajavartiolaitoksen johdettavana on noin 1500 pelastustehtävää merialueella. Pelastustehtävistä suurimman osan suorittavat Rajavartiolaitoksen yksiköt, mutta toinen merkittävä toimija on Suomen Meripelastusseuran jäsenyhdistykset. Tehtävistä valtaosa painottuu avovesikaudelle kesä-elokuuhun, jolloin tehtävien tehokas ja nopea suorittaminen ilman vapaaehtoisten apua olisi haasteellista.

Suomen rannikolla toimii 34 vapaaehtoista meripelastusyhdistystä ja -asemaa, jotka ylläpitävät valmiutta pääasiassa avovesikaudella. Kiivaimpaan kesäaikaan alukset ovat jatkuvassa lähtövalmiudessa siltä varalta, että aluksen henkilöstö saa tiedon kiireellisestä tehtävästä. Meripelastusseuran tehtävänä on merihätään joutuneiden ihmisten pelastaminen sekä vesilläliikkujien avustaminen myös muissa vaaratilanteissa niin merialueilla kuin sisävesillä. Lisäksi tehtävänä on edistää pelastuspalvelua ja turvallisuutta vesillä tiiviissä yhteistyössä Rajavartiolaitoksen ja muiden pelastustoimeen osallistuvien viranomaisten kanssa.

Rajavartiolaitoksen johdolla, mutta yhteistyössä muiden meripelastukseen osallistuvien kesken, on kehitetty meripelastusyksiköiden katselmointijärjestelmä. Sen tavoitteena on määritellä käytettävät meripelastustoimen etsintä- ja pelastusyksiköt sekä luokitella ne valtakunnallisesti yhtenäisten kriteereiden mukaisesti. Katselmoinnilla varmistetaan, että laivaisäntä ja aluksen miehistö on huomionnut aluksen toimintaohjeistuksessa riittävässä määrin toiminnan ja työturvallisuuden yleiset vaatimukset. Katselmoinnin tavoitteena on meripelastusyksiköiden toimintakyvyn kehittäminen, yhtenäistäminen ja keskinäisen tunnettavuuden parantaminen. Selkeillä ja yhtenevillä vaatimuksilla helpotetaan myös johtamistoimintaa.

Merellisten viranomaisten ja vapaaehtoisten yhteistyönä on laadittu myös Monialaisiin merionnettomuuksiin varautumisen yhteistoimintasuunnitelma (MoMeVa). Se on luotu hallinnollisen johtamisen tueksi varautumisessa merellisiin suur- tai monialaonnettomuuksiin. Yhteistoimintasuunnitelman tarkoitus on selkeyttää eri toimijoiden roolia merellisissä suur- ja monialaonnettomuuksissa ja siinä määritellään keskeisten yhteistoimintaa edellyttävien toimintojen valtakunnalliset toimintamallit. Suunnittelutyössä on käsitelty Meripelastusseuran lisäksi SPR:n ja Vapepan tehtäviä merellisessä toimintaympäristössä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että vapaaehtoiset toimijat ovat tärkeässä roolissa merialueella. Järjestäytynyt ja ammattimainen toiminta yhdessä tiiviin yhteistyön kanssa takaa hädässä olevalle avun tehokkaasti riippumatta siitä, minkä värinen kylki tai teksti meripelastusyksiköstä löytyy.

Meripelastusoperaation harjoittelua

Kuva: Rajavartiolaitos

Kirjoittaja **Satu Raappana-Jokinen** on verkkokriisityön päällikkö Suomen mielen-terveysseura Ry:n SOS-kriisikeskuksessa.

TUKINET – KRIISIKESKUS VERKOSSA

Satu Raappana-Jokinen

Nuorten – ja aikuistenkin – sosiaalinen elämä on entistä enemmän verkossa. Useat eri sosiaalisen median sovellukset tarjoavat lukuisia mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ja toimimiseen yksin tai yhdessä. Suomen Mielenterveysseura on tarjonnut verkkopalveluita jo vuodesta 2000 alkaen (Tukinet). Viime vuosina Suomen Mielenterveysseura ja monet muut järjestöt ovat lisänneet palveluitaan ja niiden resursseja entisestään kysynnän lisääntyessä. Näin on pyritty vastaamaan avun tarpeeseen myös sosiaalisessa mediassa. Valmius- ja kriisitilanteissa palveluita on muokattu joustavasti tarpeen mukaan.

Sastamalan seudun mielenterveysseura ry ylläpitää ja koordinoi valtakunnallista verkkokriisikeskus Tukinettiä (www.tukinet.net). Tukinet tarjoaa suomenkielisille eri puolella maailmaa mahdollisuuden saada verkon kautta apua, tukea ja tietoa silloin kun siihen on tarvetta. Tukinetin palvelumuotoja ovat henkilökohtaista tukea tarjoavat palvelut (Net-tuki ja Net-tuki Live), vertaistukea tarjoavat ryhmäpalvelut (Avoimet keskusteluryhmät, suljetut teemaryhmät ja reaaliaikaiset liveryhmät) sekä tietopalvelut (Aineistokanta, palveluhakemisto ja Tarinat-osio). Tukinettiin pääsee kellon ympäri vuoden jokaisena päivänä.

Tukinetin palvelut toteutetaan järjestöjen yhteistyönä. Järjestöt vastaavat oman toimintansa sisällöllisestä koordinaatiosta ja seurannasta. Toiminnassa on mukana yli 200 tukihenkilöä 35 eri organisaatiosta (tilanne elokuu 2014). Noin puolet tukihenkilöistä on järjestöjen työntekijöitä ja puolet tehtäviinsä koulutettuja vapaaehtoisia.

Suomen Mielenterveysseura ja sen paikallisseurat (Kriisikeskukset) vastaavat Tukinetissa toteutuvan henkilökohtaisen tuen palveluista. Vastaajina Net-tuessa ja Net-tuki livessä (chat) toimivat kriisityöntekijät sekä koulutetut vapaaehtoiset. Vapaaehtoiset käyvät läpi heille suunnitellun verkkokriisityön koulutuksen, saavat säännöllisesti ohjausta kriisityöntekijöiltä sekä osallistuvat kuukausittain työnohjaukseen. Tukinetin kautta on mahdollista konsultoida kriisityöntekijää myös tiettyyn asiakkuuteen liittyen.

Net-tuki -palvelu tarjoaa kuuden kuukauden ajaksi henkilökohtaisen tukisuhteen, jossa asiakkaalle luvataan vastaus viiden vuorokauden sisällä. Kirjeenvaihtoa käydään koko ajan saman vastaajan kanssa.

Net-tuki live -päivystys (arkisin 15–19) tarjoaa mahdollisuuden akuuttien kysymysten käsitteilyyn. Net-tuki liven jälkeen on mahdollista jatkaa saman vastaajan kanssa pidemmässä Net-tuki suhteessa, jos siihen on tarvetta.

Osalla Tukinetissä toimivista toimijoista on mahdollisuus toimia normaalin auttamistyönsä lisäksi myös äkillisissä katastrofi- ja kriisitilanteissa. Punaisen Ristin Nuorten turvatalojen työntekijöitä ja vapaaehtoisia käytetään kriisipäivystäjinä Tukinetin reaaliaikaisissa liveryhmissä silloin, kun nuorilla on suuri akuutin kriisiavun tarve ja reaaliaikaisia kriisipalveluja pitää järjestää nopeasti. Kriisichattejä on järjestetty mm. Japanin tsunamin yhteydessä, Norjan terrori-iskujen ja Hyvinkään ampumataitauksen jälkeen. Kriisichattejä voidaan kohdentaa myös pienempää joukkoa koskeviin kriiseihin esimerkkinä Tampereella kadonneen Karoliina Kestin tapauksen johdosta pidetty kriisichat. Se ei koskettanut koko Suomea, mutta tamperelaisia nuoria kylläkin suuresti.

Ylläpitääkseen omaa kriisivalmiuttaan Punaisen Ristin Nuorten turvatalot pitävät Tukinetissä 2-3 nuorille suunnattua liveryhmää viikossa. Äkillisissä kriisitilanteissa Tukinetissä toimitaan SPR:n hälytyskaavion mukaisesti siten, että ensimmäinen kulloistakin kriisiä koskeva chat pyritään avaamaan heti tapahtumapäivänä tai viimeistään seuraavana iltana. Kriisichateistä tiedotetaan mm. Tukinetin etusivulla, jolloin sivustoon tuleville välittyy tieto olemassa olevasta päivystyksestä.

Äkillisissä katastrofi- ja kriisitilanteissa asiakas voi käyttää myös Tukinetin kahdenkeskisiä palveluita Net-tukea ja Net-tuki Liveä sekä vertaistukea tarjoavia ryhmiä.

Lisäksi Tukinetin tiedotepalstoille voidaan katastrofi- ja kriisitilanteissa laittaa tiedotteita, joissa kerrotaan kriisiin liittyviä tietoja, yhteystietoja ja mahdollisia toimintaohjeita. Näin toimittiin viimeksi Jämijärvellä huhtikuussa 2014 tapahtuneen lento-onnettomuuden jälkeen.

Tukinet ja Suomen mielenterveysseura on mukana nuorille suunnatun verkkotyön foorumissa NuSuVeFo:ssa. Foorumi on perustettu yhteistyöverkostoksi niille yleishyödyllisille organisaatioille, jotka työskentelevät verkossa nuorten kanssa. Verkostossa on sovittu tiedotusyhteistyöstä nuoria koskettavien isojen kriisitilanteiden tiimoilta. Tämä koskee niin verkoston toimijoiden välistä tiedotusta kuin verkoston tekemää yhteistä tiedotusta ulospäin.

TUKINET

- Mukana 12 päivystyspaikkakuntaa
- n. 500–800 viestiyhteydenottoa kuukaudessa
- Vuonna 2013 yhteensä 7852 viestiä
- Viime vuosina yhteydenottojen määrä on ollut nousussa
- Vuonna 2013, Tukinet auttoi 3270 eri asiakasta
- Net tuki Live-palvelussa 913 keskustelua

Tutkija **Heikki Laurikainen** työskentelee Suomen Pelastusalan Keskusjärjestössä ja toimii Kova-toimikunnan sihteerinä.

KOVA-TOIMIKUNTA - UUSI LÄHESTYMISTAPA KOTITALOUKSIEN OMATOIMISEEN VARAUTUMISEEN

Heikki Laurikainen

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen toimikunta (Kova-toimikunta) perustettiin syksyllä 2012. Se perustettiin Huoltovarmuuskeskuksen päätöksellä järjestöyhteistyön ja kotitalouksien omatoimisen varautumisen kehittämiseksi. Verkoston koordinaatiojärjestönä toimii Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (SPEK). Vuoden 2014 päättyessä toimikuntaan kuului 17 toimijaa. Mukana olevat yhdistykset ja organisaatiot edistävät yhteiskunnan huoltovarmuutta ja varautumista, luonnontuotteiden, riistan ja kalan talteenottoa ja käyttöä, kotiviljelyä, puutarhanhoitoa, ympäristönhoitoa sekä kotitaloutta ja ruokakulttuuria. Lisäksi jäsenjärjestöjä kiinnostaa esimerkiksi pienenergian hyödyntäminen ja muu kotitalouksien omatoimisuutta ja omavaraisuutta parantava toiminta. Verkosto muodostuu pääasiassa kolmannen sektorin toimijoista, eikä siinä lähtökohtaisesti ole mukana varsinaisia ammattituottajia tai huoltovarmuuskriittisiä organisaatioita.

Järjestöyhteistyön kautta toimikunta vahvistaa järjestöjen tieto- ja osaamispohjaa varautumiseen liittyvissä asioissa sekä keskinäistä työnjakoa huoltovarmuuden turvaamisessa. Toimikunta muodostaa verkoston, jonka avulla yhteistoimintaa yritysten ja viranomaisten kanssa on luontevaa edistää. Tänä päivänä järjestöjen toiminnassa yhä suuremman roolin saa kansalaiskunnan resilienssin vahvistaminen: monimutkaistuvassa maailmassa niin yksittäisten ihmisten kuin yhteisöjen toiminnassa joustavuus, itseäänkorjaavuus ja soveltamiskyky ovat toimintakykyä tukevia asioita. Kotitalouksien omatoimisuuden ja omavaraisuuden vahvistaminen tapahtuu järjestöissä tietoa, taitoja ja toimintamahdollisuuksia ylläpitämällä ja kehittämällä. Kova-toimikunta järjestää varautumiskoulutusta paikallistason järjestöaktiiveille, jotka ovat avainhenkilöitä alueellisen varautumiskulttuurin kehittämisessä. Yhtenäiset koulutusaineistot ja toimintatavat syntyvät toimikunnan piirissä viranomaisten ja järjestöjen välisen yhteistyön tuloksena. Järjestöyhteistyö, jossa yhdistykset ottavat varautumistyön osaksi perustoimintaansa, mahdollistaa pitkäjänteisen vaikuttamisen, joka synnyttää myös alhaalta ylöspäin kumpuavia uusia omatoimisen varautumisen muotoja sekä tietoa kansalaisten omatoimisuuden tilasta. Näiden tietojen kerääminen ja koostaminen on tärkeä osa varautumisen kehittämistä ja selkeyttää varautumisen kansallista tilannekuvaa.

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen tukeminen on kaikille kuuluva asia. Tälläkin hetkellä lukuisissa yksittäisissä kotitalouksissa arki ei ole välttämättä hallinnassa, mikä tarkoittaa häiriötilanteen tullen yhä suurempaa neuvottomuutta. Näissä tilanteissa kaivataan jatkuvaa, pitkäkestoista välittämistä naapuriavun, järjestöjen työn ja/tai yhteiskunnan tuen muodossa. Alueellisesti ja paikallisesti kotitalouksien varautumista tulee tukea erityisesti arjen sujumista hankaloittavien sähkön-, lämmön-, veden- tai elintarvikkeiden jakeluketjujen häiriöiden varalta. Kansallisesti ajatellen kansalaisilla oleva sosiaalinen pääoma on viime kädessä se voimavara, joka kannattelee yhteiskuntaa.

SPEKin kyselyn mukaan (2013) useampi kuin joka toinen vastaajista olisi valmis toimimaan lähiympäristön turvallisuuden hyväksi tai osallistumaan erilaisiin työpaikan turvallisuustehtäviin. On siis olemassa suuri määrä kansalaisia, jotka vahvistaisivat yhteisöjensä resilienssiä, kunhan heille tarjotaan innostavaa, mielekästä tekemistä. Viranomaisten ja järjestöjen yhteistyöllä voidaan rakentaa oikeat sisällöt ja yhdistää ne kansalaista kiinnostavaan tekemiseen. Tässä on Kova-verkoston suuri mahdollisuus.

Teksti pohjautuu Kotitalouksien omatoimisen varautumisen tukeminen järjestöissä -teokseen (toim. Kunnaskari, 2014).

Turvallisuuskomitea

Eteläinen Makasiinikatu 8
PL 31, 00131 HELSINKI

tk@turvallisuuskomitea.fi

ISBN: 978-951-25-2619-2 nid.
ISBN: 978-951-25-2620-8 pdf

www.turvallisuuskomitea.fi